



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: «ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ, ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΑΚΙΝΗΤΩΝ»

Διπλωματική εργασία

Τίτλος:

«Η βιώσιμη ανάπτυξη ως απάντηση στο φαινόμενο του υπερτουρισμού»

Επιβλέπων:

Καλλιώρας Δημήτριος,

Καθηγητής ΠΜΣ6Α ΤΜΧΠΠΑ Π.Θ.

Ονοματεπώνυμο φοιτήτριας:

Λαμπίδου Εμμανουέλα,

Αρχιτέκτων Μηχανικός

Βόλος, 2024

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λ.π., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Ημερομηνία: 01/07/2024

Ονοματεπώνυμο: Εμμανουέλα Λαμπίδου

Υπογραφή:

Ευχαριστίες

Τα ταξίδια για μένα είναι ευτυχία, περιπέτεια, εμπειρίες, εικόνες, μυρωδιές, χρώματα και ανοιχτή σκέψη. Η λαχτάρα μου να μαθαίνω μέσω των ταξιδιών πραγματοποιείται και στην παρούσα διπλωματική εργασία, μέσα από ένα όμορφο ταξίδι γνώσης.

Συνεπιβάτες και συνοδοιπόροι μου σε αυτό το ταξίδι, ο επιβλέπων καθηγητής μου, κ. Καλλιώρας Δημήτρης, ο οποίος με τις γνώσεις, την υπομονή και την άμεση, πάντα, ανταπόκρισή του συνετέλεσε σημαντικά στην ολοκλήρωση της ενδιαφέρουσας αυτής πορείας.

Φυσικά, τίποτα δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την συμπαράσταση των υπόλοιπων συνεπιβατών αυτού του ταξιδιού- της οικογένειάς μου, του συνοδοιπόρου μου στη ζωή, Φοίβου, και των φίλων μου-, που χωρίς την διαρκή υποστήριξή τους, αυτή η διαδρομή δεν θα ήταν τόσο όμορφη!

Εξάλλου και η ίδια η ζωή δεν είναι ένα ταξίδι; Και οι καλύτερες στάσεις αυτού είναι οι ξεχωριστοί άνθρωποι που συναντάς.. Σας ευχαριστώ όλους θερμά!

Το ταξίδι στη γνώση συνεχίζεται...

«Φτάσε όπου δεν μπορείς»

N. Καζαντζάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο τουρισμός είναι ένα φαινόμενο που παρουσιάζει τρομερή ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες, αποτελώντας, μάλιστα, έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες οικονομικής ανάπτυξης ενός τόπου. Ο 21ος αιώνας χαρακτηρίζεται από την ραγδαία εξέλιξη στους τομείς της τεχνολογίας, της επικοινωνίας και των μεταφορών. Με γνώμονα τη σχετική εκμηδένιση των αποστάσεων, κυρίως χάρη στα εναέρια μέσα, μπορεί κανείς ν' αναλογιστεί πόσο πιο εύκολο είναι πλέον για κάποιον, να μετακινηθεί σε άλλη πόλη ή και χώρα, για λόγους ψυχαγωγίας. Η εξέλιξη αυτή στην τεχνολογία, έχει επιφέρει αλλαγές και στη νοοτροπία των κατοίκων των ανεπτυγμένων χωρών, οι οποίοι είναι συνηθισμένο πλέον να μεταβούν σε κάποια άλλη πόλη ή χώρα, έστω και για μία ή δύο διανυκτερεύσεις. Φυσικά, όπως κάθε φαινόμενο με ραγδαία εξέλιξη, δεν έχει μόνο θετικό αντίκτυπο. Έτσι, τα τελευταία χρόνια, εμφανίστηκε ένας νέος όρος για την επιστήμη, ο υπερτουρισμός• η υπερβολική, δηλαδή, συγκέντρωση επισκεπτών σε συγκεκριμένες περιοχές, όπου τα αρνητικά αποτελέσματα αυτής υπερβαίνουν τα οφέλη, για τον εκάστοτε τόπο. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα όπου η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά ενός τόπου κινδυνεύει ή όπου το κόστος ζωής και ακίνητης περιουσίας έχει αυξηθεί σημαντικά, προκαλώντας μείωση της ποιότητας ζωής των ντόπιων.

Στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξετάζεται η ιστορική αναδρομή του φαινομένου του υπερτουρισμού, οι νέες έρευνες σχετικά με αυτό, καθώς και οι πολύπλευρες επιπτώσεις του στην εκάστοτε τοπική κοινωνία. Αναλύονται, επίσης, σημαντικοί όροι όπως η φέρουσα ικανότητα, η έννοια του city break και η σχέση του τουρισμού με την πρόσφατη πανδημία, τα οποία θα βοηθήσουν την πορεία της έρευνας για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Οι επιπτώσεις που προκύπτουν από τον υπερτουρισμό, αξιολογούνται με άξονες κοινωνικούς-πολιτισμικούς, οικονομικούς και περιβαλλοντικούς. Στη συνέχεια, ερευνάται η επίδραση του φαινομένου αυτού σε ευρωπαϊκές πόλεις (Βενετία και Ντουμπρόβνικ) αλλά και στην Ελλάδα (περίπτωση της Σαντορίνης). Πώς μπορεί ν' αντιμετωπιστεί το σύγχρονο αυτό πρόβλημα; Κατά πόσο επηρεάζει τη ζωή των μόνιμων κατοίκων αλλά και την εξέλιξη της ίδιας της περιοχής; Πώς βλέπουν επαγγελματίες του τουρισμού αυτό το εξελισσόμενο φαινόμενο; Ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις από τουριστικά πρακτορεία της Βόρειας Ελλάδας βοηθούν στην εμπειρική διερεύνηση του θέματος. Η λύση που προτείνεται στην παρούσα διπλωματική, μετά από μελέτη των εφαρμοσμένων αλλά και προτεινόμενων μέτρων των περιοχών μελέτης, καθώς και των πολιτικών της Ε.Ε. που ακολουθούνται, είναι η στροφή των πόλεων αυτών προς τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και κατά περίπτωση η δημιουργία clusters για την αποσυμφόρησή τους, με χρήσεις που αρμόζουν σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, Υπερτουρισμός, Βενετία, Ντουμπρόβνικ, Σαντορίνη, Βιώσιμη Ανάπτυξη

ABSTRACT

Tourism is a phenomenon that has experienced tremendous growth in recent decades, becoming one of the key pillars of economic development for a region. The 21st century is characterized by rapid advancements in technology, communication, and transportation. With the relative annihilation of distances, primarily thanks to air travel, one can consider how much easier it is now for someone to travel to another city or even country for leisure purposes. This technological advancement has also led to changes in the mindset of residents of developed countries, who are now accustomed to traveling to another city or country, even for just one or two nights. Naturally, like any rapidly evolving phenomenon, it does not only have a positive impact. Thus, in recent years, a new term has emerged in the field of science: overtourism, which refers to the excessive concentration of visitors in specific areas, where the negative outcomes surpass the benefits for the respective place. There are many examples where the cultural and natural heritage of a location is at risk, or where the cost of living and real estate has significantly increased, causing a decline in the quality of life for locals.

In the context of this thesis, the historical background of the phenomenon of overtourism is examined, along with recent research on the topic and its multifaceted impacts on the respective local community. Key terms such as carrying capacity, the concept of city break, and the relationship between tourism and the recent pandemic are also analyzed, which will aid the research process in drawing conclusions. The impacts resulting from overtourism are evaluated based on social-cultural, economic, and environmental axes. Subsequently, the impact of this phenomenon on European cities (Venice and Dubrovnik) as well as in Greece (the case of Santorini) is investigated. How can this modern problem be addressed? To what extent does it affect the lives of permanent residents and the development of the area itself? How do tourism professionals view this evolving phenomenon? Qualitative research with interviews from travel agencies in Northern Greece assists in the empirical investigation of the issue. The solution proposed in this thesis, following a study of both applied and suggested measures for the study areas, as well as the EU policies followed, is for these cities to shift towards sustainable tourism development and, where applicable, the creation of clusters to alleviate congestion, with uses tailored to each case individually.

Keywords: Tourism, Overtourism, Venice, Dubrovnik, Santorini, Sustainable Development

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT.....	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
- Περιγραφή του θέματος.....	8
- Δομή και μεθοδολογία της εργασίας.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Θεωρητικές προσεγγίσεις	11
- 1.1. Τουρισμός.....	11
- 1.2. Ιστορική αναδρομή του τουρισμού.....	14
- 1.3. Υπερτουρισμός.....	17
- 1.4. Δείκτης μέτρησης υπερτουρισμού.....	19
- 1.5. Φέρουσα ικανότητα.....	20
- 1.6. Η έννοια του city break.....	23
- 1.7. Η πανδημία Covid-19 και η σχέση της με τον τουρισμό.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού.....	30
- 2.1. Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού στους τουριστικούς προορισμούς.....	32
▪ 2.1.1. Οικονομικές.....	39
▪ 2.1.2 Κοινωνικές-Πολιτισμικές.....	41
▪ 2.1.3. Περιβαλλοντικές.....	42
- 2.2. Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού στους ίδιους τους τουρίστες.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Πόλεις που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του υπερτουρισμού.....	46
- 3.1. Βενετία.....	47
▪ 3.1.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού.....	47
▪ 3.1.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού.....	52
▪ 3.1.3. Τουρισμός στην Βενετία και βιωσιμότητα.....	54

- 3.2. Ντουμπρόβνικ.....	55
▪ 3.2.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού.....	55
▪ 3.2.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού.....	59
▪ 3.2.3. Τουρισμός στο Ντουμπρόβνικ και βιωσιμότητα.....	61
- 3.3. Σαντορίνη.....	63
▪ 3.3.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού.....	64
▪ 3.3.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού.....	67
▪ 3.3.3. Τουρισμός στη Σαντορίνη και βιωσιμότητα.....	68
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Λύσεις στο φαινόμενο του υπερτουρισμού.....	72
- 4.1. Εφαρμοσμένα μέτρα διαχείρισης του υπερτουρισμού.....	72
- 4.2. Η στοχοθεσία της Ε.Ε. για τον τουρισμό.....	74
- 4.3. Η έννοια της βιωσιμότητας σε σχέση με τον τουρισμό.....	76
▪ 4.3.1. Βιώσιμος τουρισμός.....	78
▪ 4.3.2. Δημιουργικός τουρισμός.....	79
▪ 4.3.3. Ευφυής τουρισμός.....	80
- 4.4. Υπερτουρισμός και clusters.....	81
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Έρευνα σχετικά με τον υπερτουρισμό. Μελέτη περίπτωσης: Σαντορίνη....	84
- 5.1. Σκοπός και Μεθοδολογία έρευνας.....	84
- 5.2. Ερωτηματολόγιο συνέντευξης.....	86
- 5.3. Διαδικασία έρευνας και συλλογή δεδομένων.....	88
- 5.4. Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας σχετικά με το φαινόμενο του υπερτουρισμού....	89
- 5.5. Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας, για την περίπτωση της Σαντορίνης.....	92
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Συμπεράσματα.....	95
 ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ.....	101
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Περιγραφή του θέματος

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Αστικές Αναπλάσεις, Αστική Ανάπτυξη και Αγορά Ακινήτων», του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η εργασία έχει ως στόχο την διερεύνηση ενός νέου φαινομένου, που αντιτίθεται στον, κατά τ' άλλα, προσφιλή ορισμό του τουρισμού.

Αν δούμε τους δύο αυτούς ορισμούς καθαρά ετυμολογικά, καταλαβαίνουμε πως ο όρος υπερ-τουρισμός κρύβει μέσα του το στοιχείο του πλουραλισμού. Το πρόθεμα «υπερ» χρησιμοποιείται σε λέξεις που δηλώνουν ότι ξεπεράστηκε ένα μέγεθος που θεωρείται κανονικό (Βικιλεξικό, 2022). Έτσι, λοιπόν, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, η έννοια του υπερτουρισμού έχει αρνητική σημασία. Θα μελετηθούν αναλυτικότερα οι όροι «τουρισμός» και «υπερτουρισμός» ώστε να εισάγουν τον αναγνώστη στις παρούσες έννοιες, όπως αυτές αναπτύσσονται στην σχετική βιβλιογραφία. Έτσι, θα είναι πιο εύκολο να κατανοήσουμε, ποιο είναι εκείνο το σημείο όπου ο τουρισμός παύει πλέον να θεωρείται στοιχείο ευμάρειας και οικονομικής εξέλιξης μιας περιοχής, αλλά ξεκινά να δημιουργεί προβλήματα στην καθημερινότητα των μόνιμων κατοίκων, τις υποδομές αλλά και τη γενικότερη ομαλή λειτουργία της. Πλέον, πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, μεταξύ αυτών και ελληνικές, αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα με τον υπερπληθυσμό των τουριστών που δέχονται, γεγονός που φαίνεται να έχει αντίκτυπο σε αρκετές πτυχές της ανάπτυξής τους. Έχουν προταθεί κάποιες λύσεις περιορισμού των τουριστών, όπως είναι η επιβολή δασμών κατά την είσοδο στην πόλη, η υψηλή φορολογία σε χρήσεις που αφορούν την παροχή τουριστικών καταλυμάτων κ.ο.κ. αλλά φαίνεται πως δεν είναι δραστικές.

Στην παρούσα διπλωματική, προτείνεται και μελετάται η αντιμετώπιση του φαινομένου μέσω της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων αυτών, της ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, καθώς και η δημιουργία clusters για αποσυμφόρηση των πιο πολυσύχναστων σημείων τους, με τη δημιουργία νέων πυλώνων ανάπτυξης.

Δομή και μεθοδολογία της εργασίας

Αναφορικά με την μεθοδολογία της εργασίας, η έρευνα βασίζεται σε βιβλιογραφική και αρχειακή αναζήτηση, ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, έρευνα στο διαδίκτυο καθώς και ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις. Η διαδικασία περιλαμβάνει την εύρεση, επιλογή, κατανόηση και σύνθεση πληροφοριών από τα έγγραφα. Για τον εμπλουτισμό και την απόκτηση νέας γνώσης σχετικά με το υπό μελέτη θέμα, πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη έρευνα βιβλιογραφίας και συγκέντρωση δεδομένων από δευτερογενείς πηγές. Ανάμεσα στις πηγές αυτές περιλαμβάνονται βιβλία, κεφάλαια βιβλίων, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, αναφορές, διάφορες ηλεκτρονικές πηγές, εκθέσεις και μελέτες από οργανισμούς και φορείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, επαγγελματικοί φορείς του τουρισμού, μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, επιστημονικά συνέδρια, απογραφές της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, βάσεις δεδομένων και λήμματα σε λεξικά και εγκυκλοπαίδειες. Τέλος, για τη σύνδεση της βιβλιογραφίας με την σημερινή πραγματικότητα, με σκοπό την διεξαγωγή πιο ολοκληρωμένων συμπερασμάτων, πραγματοποιήθηκε ποιοτική έρευνα με συνεντεύξεις από εκπροσώπους τουριστικών γραφείων.

Η εργασία αποτελείτε συνολικά από έξι κεφάλαια τα οποία δομούνται ως εξής:

Στο **πρώτο** κεφάλαιο, αναλύεται το θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχτηκε η παρούσα διπλωματική εργασία. Βασικές έννοιες (τουρισμός, υπερτουρισμός, δείκτες μέτρησης, φέρουσα ικανότητα, city break) και θεωρητικές προσεγγίσεις (όπως η σχέση της πανδημίας Covid-19 με τον τουρισμό) που θα αναφερθούν μετέπειτα, αναλύονται σε αυτό το κεφάλαιο.

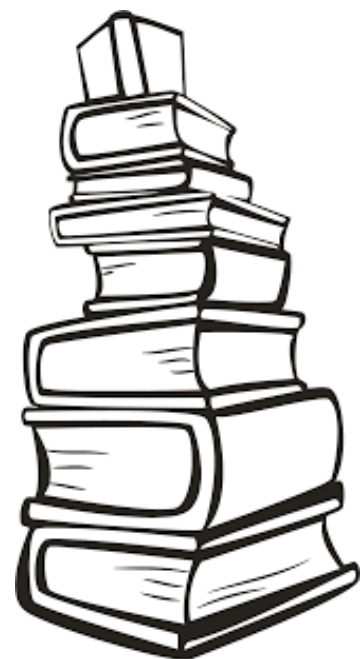
Στο **δεύτερο** κεφάλαιο εντοπίζονται και αναλύονται οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού τόσο στους τουριστικούς προορισμούς (οικονομικές, κοινωνικές-πολιτισμικές και περιβαλλοντικές) όσο και στους ίδιους τους τουρίστες.

Στο **τρίτο** κεφάλαιο επιλέγονται τρεις ευρωπαϊκές πόλεις, μεταξύ αυτών και ένα ελληνικό νησί, -Βενετία, Ντουμπρόβνικ και Σαντορίνη-, οι οποίες αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του υπερτουρισμού και αναλύονται τα εμπόδια, οι στρατηγικές που εφαρμόζονται αλλά και η σχέση των προορισμών με τη βιωσιμότητα.

Στο **τέταρτο** κεφάλαιο προτείνονται λύσεις αντιμετώπισης του φαινομένου, αφού μελετηθούν τα εφαρμοσμένα μέτρα διαχείρισης που εντοπίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, καθώς και οι δράσεις και η στοχοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί του θέματος. Ως λύση προτείνεται η συνύπαρξη του τουρισμού με την βιωσιμότητα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού (βιώσιμος, δημιουργικός, ευφυής) αλλά και η δημιουργία clusters με σκοπό την αποσυμφόρηση των δημοφιλών προορισμών με τη δημιουργία νέων epicέντρων σε γειτονικές περιοχές.

Στο **πέμπτο** κεφάλαιο, πραγματοποιείται μια ποιοτική έρευνα μέσω συνεντεύξεων σε επιλεγμένα τουριστικά πρακτορεία της Βέροιας και της Θεσσαλονίκης, με ερωτήσεις σχετικά με το φαινόμενο του υπερτουρισμού, των επιπτώσεων του αλλά και το μέλλον των προορισμών που βιώνουν αυτό το φαινόμενο, παραθέτοντας τις προσωπικές τους απόψεις σύμφωνα με τις γνώσεις και τις αντιλήψεις τους. Επιλέγεται το νησί της Σαντορίνης ως μελέτη περίπτωσης ελληνικού προορισμού.

Στο **έκτο** και τελευταίο κεφάλαιο η εργασία ολοκληρώνεται παρουσιάζοντας κάποια βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν μέσα από την βιβλιογραφική και ποιοτική έρευνα, τα οποία συγκροτούν μία ολοκληρωμένη επιστημονική τοποθέτηση για το μέλλον του τουρισμού, τη στροφή του σε πιο βιώσιμες ενέργειες και την εναρμόνιση του τόσο με την τοπική κοινωνία, την οικονομία, τον πολιτισμό αλλά και το περιβάλλον. Διατυπώνονται κάποιοι βασικοί προβληματισμοί και γίνονται συστάσεις για μελλοντική έρευνα.



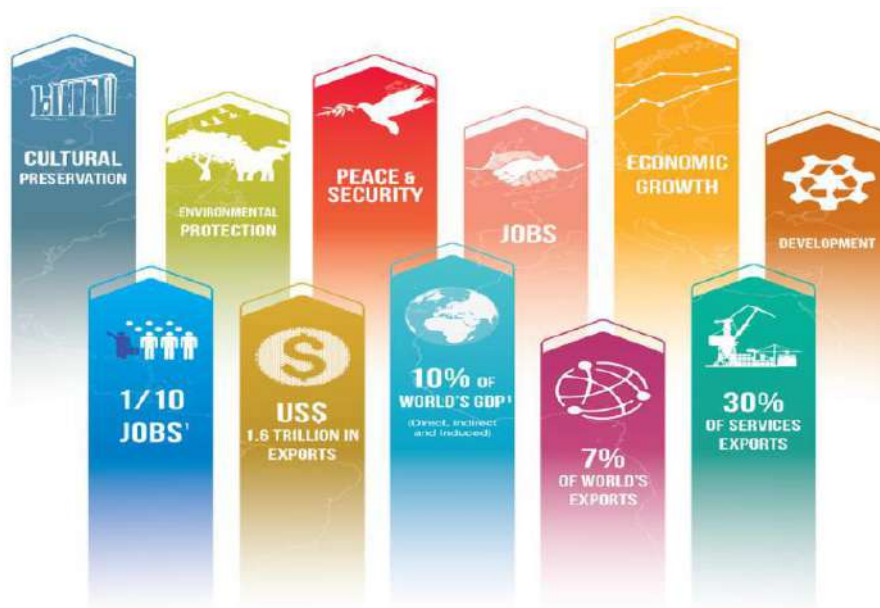
1. Θεωρητικές προσεγγίσεις

1.1. Τουρισμός

Η έννοια του τουρισμού μπορεί να εκφραστεί ποικιλοτρόπως και γι' αυτό δεν έχει δοθεί ακόμη ένας επακριβής ορισμός. Σε προσπάθεια δημιουργίας ενός ερμηνευτικού λεξικού ειδικών όρων για τον τουρισμό, κατά τα έτη 2005-2007, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO), αποφάσισε πως:

«Ο τουρισμός είναι ένα κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό φαινόμενο που συνεπάγεται τη μετακίνηση ανθρώπων σε χώρες ή μέρη εκτός του συνηθισμένου τους περιβάλλοντος για προσωπικούς ή επαγγελματικούς σκοπούς. Αυτοί οι άνθρωποι ονομάζονται επισκέπτες (είναι τουρίστες ή εκδρομείς, κάτοικοι ή μη) και ο τουρισμός σχετίζεται με τις δραστηριότητές τους, μερικές από τις οποίες συνεπάγονται τουριστικές δαπάνες» (UNWTO, 2017).

Αναμφισβήτητα, ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους γρηγορότερα αναπτυσσόμενους τομείς παγκοσμίως. Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, το 2017 ο τουριστικός και ταξιδιωτικός τομέας συνεισέφερε κατά 1,6 τρις δολάρια στην παγκόσμια οικονομία, ήτοι 10,4% του συνολικού παγκόσμιου ΑΕΠ, δημιουργώντας 1 στις 10 θέσεις εργασίας σε ολόκληρο τον κόσμο (UNWTO, 2017).



Εικόνα 1: Η συμβολή του τουρισμού, Πηγή: (UNWTO, 2017)

Θα μπορούσαμε να πούμε με απλά λόγια πως, σε γενικές γραμμές, ο τουρισμός αποτελεί ένα σύνολο δραστηριοτήτων, αγαθών, υπηρεσιών και παραγωγικών μονάδων που προσφέρει μια τουριστική ή ταξιδιωτική εμπειρία σε μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων. Τα άτομα αυτά φεύγουν προσωρινά από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους και ταξιδεύουν σε κάποιο τουριστικό προορισμό της επιλογής τους με σκοπό την εξερεύνηση του νέου αυτού προορισμού και την γενικότερη ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους. Επίσης, είναι το αθροιστικό σύνολο των τουριστικών δαπανών που πραγματοποιούνται μέσα στα όρια ενός κράτους (Πολυχρονοπούλου Μ., 2008).

Ο τουρισμός, σύμφωνα με τον Smith, ως φαινόμενο βασίζεται σε κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, δηλαδή προϋποθέτει την ύπαρξη ελεύθερου χρόνου και διάθεση χρημάτων προκειμένου να υλοποιηθεί ένα ταξίδι (Smith O., 2018). Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός πως ο τουρισμός συντελεί στην ανάπτυξη ενός τόπου σε τρεις τομείς:

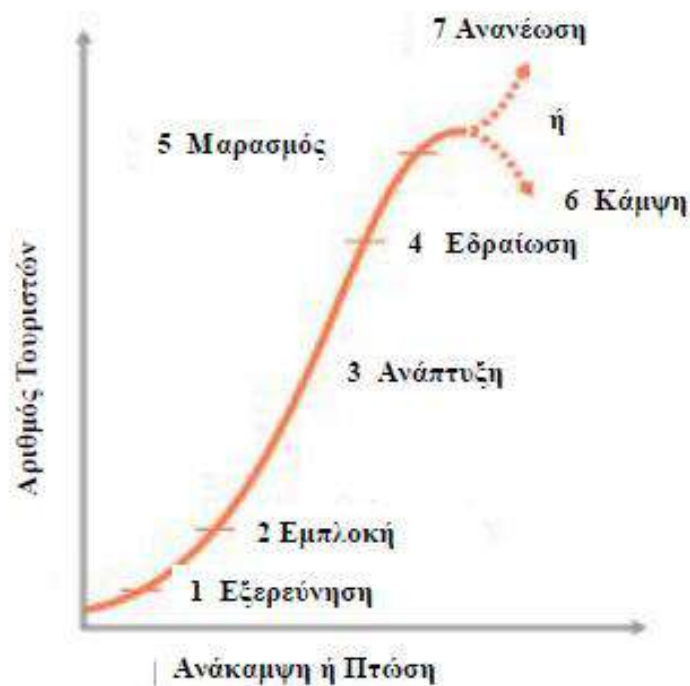
1. στην δημιουργία και αύξηση των εισοδημάτων,
2. στην αύξηση των φορολογικών εσόδων και
3. στην αύξηση των θέσεων εργασίας (Κοκκώσης Χ. & Τσάρας Π., 2001).

Το αποτέλεσμα είναι η συνεχής αύξηση του αριθμού των χωρών που επωφελούνται οικονομικά από τον τουρισμό και η δυνατότητα προσέλκυσης όλο και περισσότερων υποψηφίων καταναλωτών- τουριστών. Ένα παράδειγμα συνεχούς αναζήτησης νέων τουριστικών προϊόντων είναι η ραγδαία ανάπτυξη του αστικού τουρισμού ή αλλιώς τουρισμού πόλεων που εντάσσεται στα πλαίσια του «Πολιτιστικού Τουρισμού» (Richards G., 1996). Αυτή η αστική αναγέννηση, κυρίως σε ευρωπαϊκές πόλεις, γίνεται με τη μορφή της προώθησης και διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου (Jansen- Verbeke M. & Lievois E., 1999). Ο τουρισμός πόλεων ή αλλιώς «City Break», όπως έχει επικρατήσει ο όρος αυτός παγκοσμίως, έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση πλήθους τουριστών στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε την εξέλιξη ενός προορισμού σε τουριστικό, παρατηρούμε πως αυτή η διαδικασία ενέχει μία δυναμική, ακολουθώντας μία χρονική διαδρομή που σημαίνει ότι αλλάζει και παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά με τον καιρό (Butler R. W., 1980).

Η θεωρητική ανάλυση του Butler (1980) παρουσιάζει έξι στάδια τουριστικής ανάπτυξης σε μία περιοχή, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα.

A/A	Στάδια	Ανάλυση σταδίων
1.	Εξερεύνηση	Ανακάλυψη μιας περιοχής από τουρίστες.
2.	Εμπλοκή	Περισσότερες επισκέψεις από τουρίστες. Η σχέση τους με τους ντόπιους αυξάνεται. Η περιοχή σιγά σιγά αναγνωρίζεται ως τουριστικός προορισμός.
3.	Ανάπτυξη	Προσέλκυση εξωτερικών επενδύσεων. Εκσυγχρονισμός εγκαταστάσεων και εντατική διαφήμιση.
4.	Εδραίωση	Το μεγαλύτερο μέρος της τοπικής κοινωνίας ασχολείται με τον τουρισμό. Οι τουρίστες αυξάνονται αλλά με χαμηλό ρυθμό.
5.	Μαρασμός	Εμφάνιση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων. Ο αριθμός των τουριστών μειώνεται διότι ο προορισμός δεν θεωρείται πλέον επίκαιρος.
6.	Ανανέωση ή Πτώση	Πτώση: Οι τουρίστες στρέφονται σε νέους προορισμούς. Η περιοχή αποσυνδέεται από την τουριστική βιομηχανία. Ανανέωση: Επιτυγχάνεται μία δραστική αλλαγή επαναπροσδιορίζοντας το τουριστικό προϊόν με νέα χαρακτηριστικά.



Εικόνα 2: Στάδια τουριστικής ανάπτυξης Butler

Πηγή: (Butler R. W., The concept of a tourist area cycle of evolution, 1980)

Ο Butler ήταν ο πρώτος που ανέλυσε την έννοια του «κύκλου ζωής του τουριστικού προϊόντος» (Tourism Area Life Cycle (TALC)), και μέσα από τα στάδια τουριστικής ανάπτυξης που διατύπωσε, καταλάβαινε ότι ένας τουριστικός προορισμός μπορεί να οδηγηθεί είτε σε «Πτώση» είτε σε «Ανανέωση». Άρα δεν μπορεί αυτός ο κύκλος να είναι διαχρονικός αν δεν ληφθούν οι κατάλληλες αποφάσεις από αυτούς που διοικούν και συντελούν στην οργάνωση του τουριστικού γίνεσθαι μιας περιοχής.

Τα κυριότερα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής, που υφίστανται σήμερα είναι (Κοκκώσης Χ. & Τσάρτας Π., 2001):

- i. Οργανωμένος, μαζικός τουρισμός διακοπών,
- ii. Τουρισμός ενταγμένος στον τοπικό αναπτυξιακό νόμο. Διακρίνεται σε:
α) τουρισμός υπαίθρου και β) αστικός τουρισμός,
- iii. Βιώσιμος τουρισμός με τη χρήση ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού,
- iv. Τουριστική ανάπτυξη με θύλακες όπως πχ θεματικά χωριά, τουριστικά πάρκα,
- v. Παραθερισμός,
- vi. Εναλλακτικός τουρισμός.

1.2. Ιστορική αναδρομή του τουρισμού

Η λέξη «Τουρισμός», προήλθε από τη γαλλική λέξη *tour*, η οποία σημαίνει τριγυρίζω και την αγγλική λέξη *touring*, η οποία σημαίνει τριγυρίζω σε διάφορες περιοχές για επίσκεψη αξιοθέατων κλπ. Και οι δυο λέξεις προέρχονται από τη λατινική λέξη *turnus*.

Η διαχρονική εξέλιξη του τουρισμού διακρίνεται σε τέσσερις χρονικές περιόδους.

1. Η πρώτη περίοδος ξεκινά περίπου από το μέσο της τρίτης χιλιετίας π.Χ. και τελειώνει το 1840 μ.Χ.

Πρόκειται για επαγγελματικά ταξίδια ευκατάστατων της εποχής εκείνης, καθώς και κρατικών υπαλλήλων και επίσημων αγγελιοφόρων. Οι Αιγύπτιοι ήταν οι πρώτοι που αξιοποίησαν τις δυνατότητες που τους πρόσφερε ο Νείλος για τη μετακίνησή τους σε άλλες περιοχές, πέραν της μόνιμης κατοικίας τους. Ταξίδια αποκλειστικά για περιήγηση και αναψυχή εμφανίζονται μετά το 1500 π.Χ. Κατά τον 16ο και 17ο αιώνα όλες οι ευρωπαϊκές πόλεις διαθέτουν ξενοδοχεία. Στην Ελλάδα, μόλις το 1828 κτίζεται στο Ναύπλιο, επί εποχής Όθωνος, το πρώτο ξενοδοχείο.

2. Η δεύτερη περίοδος διαρκεί μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έως το 1945.

Σε αυτά τα χρόνια παρατηρούνται πολλές αλλαγές στον τομέα των μεταφορικών μέσων και των μέσων επικοινωνίας. Μια κυρίαρχη εξέλιξη αυτής της εποχής είναι η εισαγωγή της μηχανής στα μέσα μεταφοράς, με την πρώτη ατμομηχανή να κατασκευάζεται το 1825. Τα ξενοδοχεία επίσης ενσωματώνουν την τελευταία τεχνολογία στην κατασκευή τους. Παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές σε πολλούς τομείς όπως τα συστήματα ύδρευσης-αποχέτευσης, ο φωτισμός, η θέρμανση, οι μηχανές, οι συσκευές και τα συστήματα επικοινωνίας. Η αρχιτεκτονική των κτιρίων αλλάζει, ενώ η βελτίωση των συστημάτων ύδρευσης-αποχέτευσης βελτιώνει και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

3. Η Τρίτη περίοδος ξεκινά το 1945 και φτάνει μέχρι την δεκαετία του '70, όπου το βιοτικό επίπεδο ανεβαίνει σημαντικά.

Περισσότερα τμήματα του πληθυσμού απολαμβάνουν πλέον τις απολαύσεις που παλιότερα ήταν προνόμιο μόνο των πλουσίων ή των αριστοκρατών. Το κύριο κίνητρο για τα ταξίδια στα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο είναι η επίσκεψη φίλων και συγγενών που είχαν απομακρυνθεί λόγω του πολέμου. Άλλοι ταξιδιώτες επισκέπτονται τους τόπους όπου έπεσαν οι αγαπημένοι τους στο πεδίο της μάχης. Με το πέρασμα του χρόνου, οι τουριστικές εκδρομές αυξάνονται σημαντικά. Αρχίζουν να αναδεικνύονται τα οικονομικά οφέλη του τουρισμού και ο τουρισμός μετατρέπεται σε "μοχλό" οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης για έναν τόπο.

Η μαζική ανάπτυξη του τουρισμού, όμως, επιτεύχθηκε κυρίως λόγω της εξέλιξης του αεροπλάνου. Ο σιδηρόδρομος, που είχε φθάσει στην ακμή της ανάπτυξής του λίγο πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, παραμελήθηκε καθώς αντιμετώπιζε έντονο ανταγωνισμό από αυτοκίνητα και λεωφορεία, ειδικά σε μικρές αποστάσεις, ενώ στις μεγάλες αποστάσεις ανταγωνιζόταν τα αεροπλάνα.

4. Η τέταρτη και τελευταία περίοδος ανάπτυξης του τουρισμού ξεκινά την δεκαετία του '70 και φτάνει μέχρι σήμερα.

Κύρια αιτία για την έκρηξη του τουρισμού είναι η συνεχής εξέλιξη των τεχνολογιών, ιδιαίτερα στον τομέα των μεταφορών που διευκολύνουν την μαζική μετακίνηση. Παράγοντες όπως η άνοδος των μέσων μαζικής μεταφοράς και επικοινωνίας, η αύξηση

του εισοδήματος ανά κεφάλαιο, η εκσυγχρονισμένη πολιτιστική πραγματικότητα, η θεσμοθέτηση των πληρωμένων διακοπών, και η ανάπτυξη του κοινωνικού τουρισμού, συνέβαλαν στην ταχεία εξέλιξη του τομέα του τουρισμού. Επιπλέον, ένας σημαντικός παράγοντας που ενίσχυσε την ανάπτυξη των ταξιδιών είναι η αυξανόμενη ασχολία του σύγχρονου ανθρώπου με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τα κινητά/ τάμπλετ και το διαδίκτυο, που επιτρέπουν την πρόσβαση σε πληροφορίες -ακόμα και τις πιο εξειδικευμένες-. Η διάδοση των πληροφοριών για παγκόσμιους προορισμούς προκαλεί την επιθυμία να εξερευνήσουμε τις πολιτιστικές παραδόσεις και τον τρόπο ζωής άλλων λαών. Επιπλέον, από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο, τα ταξίδια παρουσιάζονται ως παράγοντας ευημερίας, εξερεύνησης και πολυπολιτισμικής εμπειρίας. Οι προορισμοί είναι συχνά πολύγλωσσοι, πολυθρησκευτικοί και προσφέρουν μια πληθώρα γαστρονομικών, καλλιτεχνικών και ιστορικών εμπειριών.

Όσον αφορά τον όρο «τουρίστας» ή «επισκέπτης» σημαντικότερο σημείο ιστορικά, αποτελεί το 1963, όταν η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για Διεθνή Ταξίδια και Τουρισμό, που πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη, συμφώνησε ο όρος επισκέπτης να περιγράφει κάθε άτομο που επισκέπτεται μία χώρα διαφορετική αυτής της μόνιμης κατοικίας του για οποιοδήποτε λόγο εκτός από εκείνο της άσκησης ενός επαγγέλματος για το οποίο να αμείβεται με χρηματικούς πόρους της χώρας την οποία επισκέπτεται. Ο ορισμός αυτός καλύπτει δύο κατηγορίες επισκεπτών:

1. Τους τουρίστες: άτομα που επισκέπτονται μια χώρα και διαμένουν σε αυτήν τουλάχιστον επί ένα 24ωρο, και των οποίων οι λόγοι επίσκεψης είναι τις περισσότερες φορές διακοπές, επαγγελματικοί, υγείας, σπουδές, συμμετοχή σε αποστολή ή σύσκεψη ή συνέδριο, επίσκεψη φίλων ή συγγενών, θρησκευτικοί και άθληση.
2. Τους εκδρομείς/ επισκέπτες: άτομα που επισκέπτονται μια χώρα και διαμένουν σε αυτή λιγότερο από ένα 24ωρο. Σε αυτούς περιλαμβάνονται οι επιβάτες κρουαζιερόπλοιων, οι επισκέπτες που έρχονται και φεύγουν την ίδια μέρα χωρίς να διανυκτερεύσουν, καθώς επίσης και τα πληρώματα πλοίων, αεροπλάνων κλπ.

(Βικιπαίδεια, 2024)

1.3. Υπερτουρισμός

Η παγκόσμια αύξηση στον αριθμό των ταξιδιωτών στην Ευρώπη, για λόγους τουρισμού, συνιστά, θεωρητικά, θετική εξέλιξη για την ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία και τον τουριστικό τομέα στο σύνολό του. Στην πράξη, ωστόσο, αποτελεί μεγάλη πρόκληση καθώς η ζήτηση δεν είναι ισόποσα κατανομημένη. Ενώ κάποιοι προορισμοί κατέχουν ένα μεγάλο μέρος της «πίτας» του τουρισμού και κάποιοι είναι τόσο δημοφιλείς που ασφυκτιούν από τις τουριστικές ροές, την ίδια στιγμή κάποιοι άλλοι πασχίζουν να αποκομίσουν ένα μικρό κομμάτι. Η υπερβολική συγκέντρωση ταξιδιωτών σε έναν τόπο, οδηγεί στον «υπερτουρισμό», ο οποίος είναι μία σχετικά νέα έννοια και αναφέρεται στον μαζικό τουρισμό που προήλθε από την μεγάλη άνοδο των εισοδημάτων μετά την Βιομηχανική Επανάσταση. Πριν από αυτή, τα ταξίδια πολιτιστικού ή ψυχαγωγικού χαρακτήρα ήταν αποκλειστικό προνόμιο λίγων εκλεκτών περιηγητών, συνήθως αριστοκρατών. Ως έννοια, ο υπερτουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ακόμα «θολή» διότι λόγω της ελάχιστης διαθέσιμης βιβλιογραφίας η οποία δεν είναι ακόμη καλά καθορισμένη, στερείται σαφήνειας (Markusen A., Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, & Policy Distance, 2003). Ωστόσο, ένας ορισμός που έχει δοθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO) είναι ο εξής:

«Ως Υπερτουρισμός ορίζεται ο αντίκτυπος του τουρισμού σε έναν προορισμό, ή σε μέρη του, που επηρεάζουν υπερβολικά την αντιληπτή ποιότητα ζωής των πολιτών ή / και την ποιότητα των εμπειριών των επισκεπτών με αρνητικό τρόπο». (UNWTO, 2017)

Σύμφωνα με τους Koens et al. (2018), ο υπερτουρισμός μπορεί να οριστεί ως οι «υπερβολικά αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στις κοινότητες υποδοχής ή / και στο φυσικό περιβάλλον» (Koens, K., Postma, A., & Papp, B., 2018). Τονίζεται επίσης πως ο υπερτουρισμός εμφανίστηκε και περιγράφει φαινόμενα που συζητήθηκαν στην επιστημονική βιβλιογραφία πολύ πριν γίνει δημοφιλής ως όρος, με τη συζήτηση για τις επιβλαβείς επιπτώσεις του τουρισμού να πηγάζει πίσω στο 1960. Έτσι, μπορεί να υποστηριχθεί σε κάποια μέρη της βιβλιογραφίας πως η έννοια του υπερτουρισμού πρωτοεμφανίστηκε περίπου το 2016, αλλά σαν φαινόμενο προϋπήρχε. Σύμφωνα με τη μέθοδο της ολοκληρωμένης ανασκόπησης που ακολουθείται από τους Perkumiene και Pranskuniene, ο όρος «υπερτουρισμός» δεν αντιπροσωπεύει ένα νέο φαινόμενο. Αν και ο συγκεκριμένος όρος χρησιμοποιείται εντατικά για λιγότερο από οχτώ χρόνια, το πρόβλημα που αφορά έχει συζητηθεί στον επιστημονικό κόσμο τα τελευταία σαράντα

χρόνια, με πολλούς από τους παγκόσμιους τουριστικούς προορισμούς ν' αντιμετωπίζουν από καιρό αυτό το προκλητικό φαινόμενο (Perkumiene D. & Pranskuniene R., 2019).

Επίσημα πλέον, το 2017, στην έκθεση World Travel Market, τίθεται επί τάπητος το πρόβλημα του υπερτουρισμού (Goodwin H., 2017). Έκτοτε, ο όρος διαδόθηκε ταχύτατα και είναι πλέον ευρέως αναγνωρίσιμος, καθώς χρησιμοποιείται τόσο από ντόπιους όσο κι από επισκέπτες για να εκφράσουν τις ανησυχίες τους για τον υπερβολικό τουρισμό. Συγκεκριμένα, ο όρος υπερτουρισμός χρησιμοποιείται για να περιγράψει προορισμούς όπου οι οικοδεσπότες ή οι φιλοξενούμενοι αισθάνονται ότι υπάρχει υπερβολικός αριθμός επισκεπτών και η ποιότητα ζωής στην περιοχή ή η ποιότητα της εμπειρίας που αποκομίζει κανείς έχει εκφυλιστεί σε μη αποδεκτά επίπεδα (Goodwin H., 2016).

Αυτή η συγκέντρωση των διεθνών ταξιδιωτών σε ένα μικρό αριθμό χωρών πιθανότατα θα συνεχιστεί, καθώς τα ταξίδια γίνονται ολοένα και πιο προσιτά. Παράλληλα, η προβολή μέσω των social media, σήμερα, καθιστούν τα ταξίδια έναν από τους δημοφιλέστερους τρόπους διασκέδασης. Η ευρεία χρήση της τεχνολογίας μπορεί να βοηθήσει τον χρήστη να οργανώσει τις τουριστικές εμπειρίες έχοντας μάλιστα τη δυνατότητα της άμεσης αναφοράς και την ικανότητα κοινοποίησης των εμπειριών αυτών σε πραγματικό χρόνο τόσο τοπικά όσο και σε αυτούς που βρίσκονται σε απόσταση (Sigala M., Christou E., & Gretzel U., 2012).

Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται συγκεντρωτικά, οι κύριοι εννοιολογικοί παράγοντες που συμβάλλουν στον υπερτουρισμό (Weber F., et al., 2017), (Κοιλιακούδη Μ., 2019).

Κύριοι εννοιολογικοί παράγοντες που συμβάλλουν στον υπερτουρισμό	
Weber et al., 2017	
Έλλειψη υποδομών (π.χ. χώροι στάθμευσης, δρόμοι, δημόσιες τουαλέτες, δημόσια συγκοινωνία κ.α.)	Κοινωνικές ανισότητες (π.χ. υψηλά ποσοστά ανεργίας, χαμηλά επίπεδα εισοδήματος κ.α.)
Ευαίσθητο περιβάλλον (μνημεία Unesco, προστατευμένες περιοχές κ.α.)	Υψηλός βαθμός εξάρτησης από τον τουρισμό
Ποικιλομορφία των εμπλεκόμενων στον τουρισμό (αντικρουόμενα συμφέροντα, πολλοί παίκτες κ.α.)	Εποχικότητα και είδος τουριστών (π.χ. τουρισμός κρουαζιέρας, τουρισμός γεγονότων- event κ.α.)
Ήδη υπάρχουσα πίεση από άλλους τομείς (ηχορύπανση, μόλυνση ατμοσφαιρικού αέρα, κυκλοφοριακή συμφόρηση κ.α.)	Κακή διακυβέρνηση (έλλειψη στρατηγικής, διαπλεκόμενα συμφέροντα, προσωπικό χωρίς προσόντα κ.α.)
Συγκέντρωση κεφαλαίων (άνιση κατανομή οφελών)	

Jordan et al., 2018	
Προσιτά στην τιμή και ευκολότερα από άποψη πρόσβασης ταξίδια	Η τάση αύξησης των διεθνών αφίξεων
Η αστικοποίηση δημιουργεί πίεση στα αστικά κέντρα	Οι καταναλωτές θέτουν πλέον ως προτεραιότητα τα ταξίδια
Η επικέντρωση του τουριστικού τομέα στην ποσότητα (αριθμός αφίξεων)	Τα Social Media επηρεάζουν και εμπνέουν τον τουρίστα- καταναλωτή
Η ανάπλαση των υποβαθμισμένων περιοχών αυξάνει τις τιμές στα κέντρα των πόλεων και σε νέες γειτονιές	Η γρήγορη εξάπλωση του φαινομένου διαμοιρασμού των τουριστικών καταλυμάτων
Η συγκέντρωση μεγάλων γκρουπ τουριστών (π.χ. κρουαζιέρας)	Ο τουρισμός του bucket-list ενθαρρύνει τη συγκέντρωση

1.4. Δείκτης μέτρησης υπερτουρισμού

Μία από τις μεγαλύτερες δυσκολίες στη μελέτη του φαινομένου του υπερτουρισμού είναι η έλλειψη κοινών αποδεκτών δεικτών για την εκτίμηση των προορισμών που είτε απειλούνται από το φαινόμενο, είτε βρίσκονται ήδη σε κίνδυνο από αυτό. Για πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 2019 η Επιτροπή Μεταφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δημοσίευσε σχετική μελέτη με σκοπό τη συσχέτιση στατιστικών από περιφέρειες της Ευρώπης, για τον προσδιορισμό περιοχών που βρίσκονται σε κίνδυνο από υπερτουρισμό. Τα αποτελέσματα της μελέτης μπορούν να συνοψιστούν στους παρακάτω δείκτες (Κοιλιακούδη Μ., 2019):

- Η συγκέντρωση τουριστών (διανυκτερεύσεις ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο) και η πίεση τουριστικής δραστηριότητας (διανυκτερεύσεις ανά κάτοικο). Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Peeters και συνεργάτες του το 2018, η συνύπαρξη υψηλής συγκέντρωσης τουριστών και πίεσης από τουριστική δραστηριότητα θέτει έναν προορισμό σε υψηλό κίνδυνο υπερβολικής τουριστικής φόρτισης.
- Το δυναμικό των κλινών που προκύπτει από τον συνδυασμό των δυνατοτήτων διαμονής της Airbnb και της booking.com μαζί.
- Το ποσοστό του τουρισμού στο συνολικό περιφερειακό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ).
- Η πίεση που ασκείται στις αεροπορικές συγκοινωνίες (αεροπορικές αφίξεις σε σχέση με τον αριθμό των κατοίκων)
- Η εγγύτητα σε αεροδρόμια, λιμάνια κρουαζιερόπλοιων και μνημεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς της UNESCO.

Μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε, αξιοποιεί την έννοια της τουριστικής πίεσης ως μέσο ανάλυσης του υπερτουρισμού (τον αριθμό των διανυκτερεύσεων ετησίως σε σχέση με τον τοπικό πληθυσμό), το οποίο θεωρείται ένα αξιολογικό κριτήριο για την αξιολόγηση του υπερβολικού τουρισμού, ειδικά όταν γίνεται σύγκριση μεταξύ διαφορετικών πόλεων. Ένα επιπλέον μέτρο που αξιολογείται είναι τα έσοδα ανά διαθέσιμο δωμάτιο. Αυτός ο δείκτης αναδεικνύει το επίπεδο των τιμών στον τομέα των τουριστικών καταλυμάτων, το οποίο είναι κρίσιμο για την ανάπτυξη του τουρισμού και μπορεί να συγκριθεί μεταξύ διαφορετικών πόλεων, έχοντας διεθνή αναγνώριση (Preveden V., Mirkovic G., Gratzner M., & Schnek O., 2018).

1.5. Φέρουσα ικανότητα

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, έχει δοθεί ορισμός για «τον μέγιστο αριθμό των ατόμων που μπορούν να επισκεφθούν έναν τουριστικό προορισμό, την ίδια χρονική περίοδο, χωρίς να προκληθούν προβλήματα, όπως αλλοίωση ή καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία ενός τόπου και στον κοινωνικοπολιτιστικό τομέα, με αποτέλεσμα τη μείωση της ικανοποίησης των επισκεπτών», και ονομάζεται «φέρουσα ικανότητα» (Kennell J., 2014). Οι Mathieson και Wall (1982) ορίζουν την φέρουσα ικανότητα ως τον μέγιστο αριθμό επισκεπτών που μπορούν να βρεθούν και να αλληλοεπιδράσουν με ένα ψυχαγωγικό περιβάλλον, χωρίς να μειώσουν την ποιότητα της ψυχαγωγικής εμπειρίας (Kennell J., 2014). Πλέον, η έννοια της φέρουσας ικανότητας έχει αλλάξει και ορίζεται ως «η βιωσιμότητα ενός ορισμένου επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης σε μία συγκεκριμένη περιοχή» (Saveriades A., 2000). Ουσιαστικά αποτελεί έναν τρόπο καθορισμού του επιπέδου της ανοχής ή της συμβατότητας μεταξύ των τουριστικών απαιτήσεων και δραστηριοτήτων, σε σχέση με αυτά που προσφέρει ο τουριστικός προορισμός (Kennell J., 2014).

Η φέρουσα ικανότητα αναλύθηκε από τον Butler προκειμένου να οριστεί ο μέγιστος αριθμός των επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί μία τουριστική περιοχή χωρίς να επέλθει περιβαλλοντική υποβάθμιση ή αλλοίωση της ποιότητας των υπηρεσιών της. Σημαντικός παράγοντας που λήφθηκε υπόψιν ήταν ο σεβασμός στα όρια που υποδεικνύουν οι αντοχές της τοπικής κοινότητας και η εφαρμογή της φέρουσας ικανότητας σχετικά με τον αριθμό των επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί μία περιοχή, που θα συμβάλλουν στη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της. Επίσης, ο βαθμός ανταγωνιστικότητας θα

εξαρτηθεί και από το είδος της τουριστικής ανάπτυξης που θα εφαρμοστεί μακροπρόθεσμα (Butler R. W., 1980).

Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την αξιολόγηση της επιτυχίας ενός τουριστικού προορισμού, σύμφωνα με τον Κοκκώση, είναι η φύση του προορισμού, δηλαδή η οικονομική κατάσταση της τοπικής κοινότητας, το φυσικό περιβάλλον, οι διαθέσιμοι πόροι και ο πληθυσμός. Επιπλέον, υπογραμμίζει τη σημασία της σχέσης μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, καθώς η επιτυχία ενός προορισμού εξαρτάται από το πώς αντιμετωπίζονται οι περιβαλλοντικές προκλήσεις. Ο Κοκκώσης αναλύει τις διαφορές αυτές, επισημαίνοντας ότι σε προορισμούς με μικρότερη επισκεψιμότητα, η πρωταρχική ανησυχία είναι οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και την κοινωνία. Αντίστοιχα, στις παράκτιες περιοχές, τα κύρια ζητήματα περιλαμβάνουν τον συνωστισμό, τον μαζικό τουρισμό, τη μόλυνση και τις αλλοιώσεις του περιβάλλοντος (Κοκκώσης Χ. & Τσάρτας Π., 2001).

Η έννοια της φέρουσας ικανότητας, λοιπόν, σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και οι δύο έννοιες έχουν ως στόχο την προστασία της κοινωνίας, του περιβάλλοντος και της οικονομίας. Η φέρουσα ικανότητα ορίζει τα όρια του προορισμού, ενώ ο βιώσιμος τουρισμός επιδιώκει να διασφαλίσει την αειφορία της τουριστικής ανάπτυξης (Σπιλάνης Ι. & Βαγιάννη Ε., 2002). Η βασική διαφορά μεταξύ τους είναι ότι η βιώσιμη ανάπτυξη δεν έχει περιορισμούς, αλλά εστιάζει στη δημιουργία μεθόδων που θα βελτιώσουν την οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική κατάσταση ενός τουριστικού προορισμού. Επιπλέον, η φέρουσα ικανότητα συνδέεται με τον κύκλο ζωής του προορισμού και αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη λήψη αποφάσεων στην τουριστική πολιτική. Το μοντέλο κύκλου ζωής ενός προορισμού, όπως το περιγράφει ο Butler, που αποτελείται από έξι στάδια, δείχνει ότι όταν ο προορισμός υπερβεί τα όρια της φέρουσας ικανότητας, τότε καταλήγει σε κορεσμό, έχοντας περιορισμένο χρόνο ζωής, με αποτέλεσμα να προκαλούνται αρνητικές επιπτώσεις σε διάφορους τομείς του προορισμού (Uysal M., Woo E., Singal M., Martin M., & Martin B., 1990).

Η κοινωνία αντιλαμβάνεται τη φέρουσα ικανότητα ως μια έννοια διαχείρισης που αντικατοπτρίζει τους στόχους των διαχειριστών και των χρηστών προκειμένου να ικανοποιηθούν οι τουρίστες αλλά και οι κάτοικοι (Navarro Jurado E., και συν., 2012). Σύμφωνα με τους Baldwin, Liu και Borthwick, η έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας παρέχει επίσης πολύτιμες μεθόδους αξιολόγησης και μετρήσιμους δείκτες για

την αξιολόγηση της βιωσιμότητας μιας περιοχής (Baldwin J. H., 1985), (Liu R. Z. & Borthwick A. G. L., 2011). Επιπλέον, οι Graymore, Sipe και Rickson υποστηρίζουν την αναγνώριση της φέρουσας ικανότητας ως «βιώσιμο όριο». Εάν ο πληθυσμός υπερβαίνει αυτό το όριο της φέρουσας ικανότητας, παρατηρούνται αρνητικές επιπτώσεις όσον αφορά την ακεραιότητα, τη λειτουργία, την παραγωγικότητα και την ανθεκτικότητα των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών συστημάτων υποστήριξης (Graymore M. L. M., Sipe N. G., & Rickson R. E., 2010) και η κατάσταση μπορεί να είναι μη αναστρέψιμη ακόμα και καταστροφική (Wei Y., Huang C., Li J., & Xie L., 2016).

Η μέτρηση της φέρουσας ικανότητας δεν είναι εύκολη και ο προσδιορισμός της είναι αποτέλεσμα πολλών παραμέτρων. Σύμφωνα με τους Σπιλάνη και Βαγιάννη, η φέρουσα ικανότητα είναι δύσκολο να οριστεί αριθμητικά και με ακρίβεια, δηλαδή μέχρι πόσοι τουρίστες μπορούν να επισκεφτούν ένα μέρος χωρίς να υπάρξει αλλοίωση και ποιο τελικά είναι το επιτρεπτό όριο αλλοίωσης μιας περιοχής ώστε να μην επηρεάζει την εμπειρία του επισκέπτη αλλά και την κοινότητα (Σπιλάνης Ι. & Βαγιάννη Ε., 2002). Στο παρακάτω σχεδιάγραμμα παρουσιάζονται κάποιες από αυτές τις παραμέτρους της φέρουσας ικανότητας και σαφώς μπορεί να υπάρξουν και άλλες που να επικεντρώνονται περισσότερο σε πιο ατομικό επίπεδο (Vishwambhar P.S., 2018).



Εικόνα 3: Παράμετροι φέρουσας ικανότητας, Πηγή: (Vishwambhar P.S., 2018)

Στον παρακάτω πίνακα συγκεντρώνονται τα πιο σημαντικά παραδείγματα δεικτών παρακολούθησης της Τουριστικής Φέρουσας Ικανότητας (ΤΦΙ) (Σβορώνου Ε. & Συμβουλίδου Μ., 2009):

Σκοπός	Δείκτες
Παρακολούθηση των τουριστικών υποδομών, της τουριστικής κίνησης και του προφίλ των επισκεπτών	-Αριθμός κλινών, κατηγοριοποίηση καταλυμάτων, πληρότητα, μεταβολές -Αριθμοί επισκεπτών, μεταβολές -Κατανομή επισκεπτών στο χρόνο (εποχικότητα), στο χώρο (διασπορά), διάρκεια παραμονής επισκεπτών
Παρακολούθηση της οικολογικής ΤΦΙ	-Αριθμοί ατόμων προστατευόμενων ειδών -Αριθμός φωλιών απειλούμενων και προστατευόμενων ειδών -Ποσοστό αναπαραγωγικής επιτυχίας προστατευόμενων ειδών -Ποσοστό εδάφους που καλύπτεται από προστατευόμενα είδη χλωρίδας
Παρακολούθηση της φυσικής ΤΦΙ	-Ποσοστό αύξησης των ΙΧ κατά τις περιόδους τουριστικής αιχμής -Ποσοστό χρήσης ΜΜΜ -Ποσότητες απορριμμάτων (απόλυτα μεγέθη, ποσοστό που καταλήγει στην ανακύκλωση) -Αλλαγές στις χρήσεις γης π.χ. από γεωργική ή δασική γη σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης
Παρακολούθηση της ψυχολογικής ΤΦΙ	-Βαθμός ικανοποίησης επισκεπτών -Ποσοστό επαναληπτικών επισκέψεων
Παρακολούθηση της οικονομικής και κοινωνικής ΤΦΙ	-Ποσοστό μεταβολής του μόνιμου πληθυσμού -Ποσοστό πληθυσμού που ασχολείται με τον τουρισμό -Πληρότητα καταλυμάτων

1.6. Η έννοια του city break

Το «city break» αναφέρεται σε ένα σύντομο ταξίδι σε μια πόλη ή μια μητροπολιτική περιοχή, συνήθως διάρκειας μερικών ημερών και απευθύνεται σε ταξιδιώτες που διαθέτουν περιορισμένο χρόνο αλλά θέλουν να εξερευνήσουν νέες πόλεις και προορισμούς. Οι αστικοί προορισμοί προσφέρουν ένα ευρύ και ετερογενές φάσμα πολιτιστικών, αρχιτεκτονικών, τεχνολογικών, κοινωνικών και φυσικών εμπειριών και προϊόντων για αναψυχή και επαγγελματικούς σκοπούς. Αυτό το είδος ταξιδιού, που

διαρκεί περίπου 3 ημέρες ή και λιγότερο (μέγιστος αριθμός είναι οι 6 διανυκτερεύσεις), συνήθως περιλαμβάνει την επίσκεψη μιας πόλης για την εξερεύνηση των αξιοθέατων της, την ανακάλυψη της τοπικής κουλτούρας, τη γαστρονομία, τον πολιτισμό και τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Η πόλη που προάγει με επιτυχία το «city break», πρέπει να προσφέρει μια πληθώρα επιλογών σε μουσεία, πινακοθήκες, θεματικές περιηγήσεις, εκδηλώσεις και φεστιβάλ. Επίσης, για να είναι ανταγωνιστική, θα πρέπει να έχει υποδομές σε όλους τους σημαντικούς τομείς όπως είναι η μεταφορά/προσβασιμότητα και η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Ωστόσο, τα «city breaks» μπορούμε να θεωρήσουμε πως έχουν τόσο θετικό όσο και αρνητικό αντίκτυπο στον τουρισμό μιας περιοχής. Πιο αναλυτικά, στις θετικές του επιπτώσεις περιλαμβάνονται, κατά κύριο λόγο, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία, όπως:

- Δυνατότητα τουριστικής αξιοποίησης ενός προορισμού καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, με σκοπό την αποφυγή συγκεκριμένων περιόδων έντονης τουριστικής δραστηριότητας, καθώς ο προορισμός θα απευθύνεται σε όλες τις εποχές και όχι σε συγκεκριμένες περιόδους (πχ η πεποίθηση πως τα νησιά είναι μόνο για το καλοκαίρι, λόγω του μοτίβου «ήλιος και θάλασσα» που προωθείται)
- Οικονομική Ανάπτυξη: Το «city break» μπορεί να συμβάλει στην αύξηση των εσόδων της τοπικής οικονομίας μέσω της διαμονής, των εστιατορίων, των καταστημάτων και άλλων τουριστικών υπηρεσιών που παρέχονται στους επισκέπτες.
- Προώθηση της Πολιτιστικής Ανταλλαγής: Οι επισκέπτες έρχονται σε επαφή με την τοπική κουλτούρα, την ιστορία και την παράδοση της πόλης που επισκέπτονται, προωθώντας την πολιτιστική ανταλλαγή.
- Διασκέδαση, ψυχαγωγία και γαστρονομία: Οι επισκέπτες μπορούν να απολαύσουν τις διαφορετικές δραστηριότητες, τη νυχτερινή ζωή αλλά και την τοπική κουζίνα που προσφέρει ο προορισμός, αποκομίζοντας μια ευχάριστη εμπειρία.

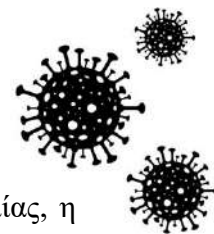
Στον αντίποδα, οι αρνητικές επιπτώσεις που προκαλούνται, μπορούν να περιλαμβάνουν τα εξής:

- Υπερφόρτωση του περιβάλλοντος, λόγω της υπερβολικής κίνησης τουριστών, συμπεριλαμβανομένης της καταστροφής των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος.
- Κοινωνικές Επιπτώσεις: Οι πόλεις μπορεί να μην είναι πάντα προετοιμασμένες να ανταπεξέλθουν στην αυξημένη ζήτηση για υπηρεσίες όπως μεταφορές, καταλύματα και υποδομές υγείας, προκαλώντας προβλήματα όπως συνωστισμός, κίνηση, έλλειψη πόρων, αυξημένο επίπεδο θορύβου και ανασφάλεια για τους ντόπιους κατοίκους.
- Αύξηση των τιμών σε καταλύματα, εστιατόρια και άλλες υπηρεσίες, καθιστώντας την πόλη ακριβότερη για τους ντόπιους κατοίκους.
- Απώλεια της ταυτότητας μιας πόλης και της αυθεντικότητάς της, καθώς οι επιχειρήσεις προσαρμόζονται στις προτιμήσεις των τουριστών.

Είναι σημαντικό να επιδιώκεται μια ισορροπία μεταξύ της ανάπτυξης τουρισμού και της διατήρησης της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων, ειδικά προκύπτουν φαινόμενα υπερτουρισμού στις πόλεις, καθιστώντας τις έτσι ως μη βιώσιμους τουριστικούς προορισμούς. Η προώθηση του «city break» θα πρέπει να γίνεται με τέτοιον τρόπο ώστε να εξασφαλίζει την ελεγχόμενη συνεχόμενη ροή τουριστών καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου- και όχι μιας συγκεκριμένης τουριστικής περιόδου-, ώστε ο προορισμός να επωφελείται του τουρισμού χωρίς να αλλοιώνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να ρυθμιστεί, πιθανότατα, με τον έλεγχο των μετακινήσεων (δρομολογίων), των διαθέσιμων τουριστικών καταλυμάτων, αποτελώντας μέρος του γενικότερου τουριστικού στρατηγικού σχεδιασμού του εκάστοτε προορισμού.



1.7. Η πανδημία Covid-19 και η σχέση της με τον τουρισμό



Ο Δεκέμβριος του 2019 αποτέλεσε το χρονικό σημείο έναρξης μιας πανδημίας, η οποία δημιούργησε ταραχές στην ανθρώπινη ζωή και τη δημόσια υγεία. Οι πρωτόγνωρες αυτές συνθήκες, σε συνδυασμό με την έκτακτη ανάγκη για λήψη μέτρων περιορισμού της ταχύτατης διασποράς του νέου κορωνοϊού, επέφεραν σημαντικές αλλαγές σε ποικίλες πτυχές της καθημερινότητας των ανθρώπων. Ο φόβος της συνεχούς απειλής του ιού και το άγνωστο της διάρκειας όλης αυτής της κατάστασης, αναπόφευκτα έπαιξαν τον ρόλο τους.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις του Covid-19 στο φυσικό περιβάλλον, αυτές έχουν να κάνουν κυρίως με τον αντίκτυπο του lockdown σε αυτό. Σύμφωνα με μεγάλη έρευνα της NASA που δημοσιεύθηκε το 2021, διαπιστώθηκε ότι οι πόλεις με μεγάλα προβλήματα ρύπανσης του αέρα και των υδάτων καθαρίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των περιόδων και θεωρείται ότι τα lockdowns είχαν έμμεσες θετικές επιπτώσεις στον πλανήτη μας.

Ο κόσμος βίωσε μια εκ των πιο απρόσμενων καταστάσεων παγκοσμίως, εδώ και αρκετές δεκαετίες. Η παγκόσμια εξάπλωση του Covid-19, υποχρέωσε την κοινωνία να θέσει σε παύση μια σωρεία λειτουργιών της, για μεγάλη χρονική διάρκεια. Ίσως η ανθρωπότητα να βρίσκεται στα πρόθυρα σπουδαίων κοινωνικών μεταβολών όσον αφορά τον τρόπο παραγωγής και διανομής των αγαθών, κάτι που επηρεάζει άμεσα και το βαθμό της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης. Πάντως, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να είμαστε αμέτοχοι και μπορούμε να επηρεάσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα αλλάξει ο κόσμος στο μέλλον, αποφασίζοντας εάν θα μεταβούμε σε έναν πιο βιώσιμο τρόπο ζωής.

Αναφορικά με τον τουρισμό, ο ίδιος, από την φύση του -με την απαίτηση ταξιδιών- δεν θα μπορούσε εύκολα να συμβαδίσει με μία πανδημία, όπως αυτή που βιώσαμε. Μην ξεχνάμε πως ο τουρισμός είναι αποτέλεσμα αλλά και υπεύθυνος για τον υψηλό βαθμό διασύνδεσης και παγκοσμιοποίησης, τη ρύπανση, τα απόβλητα και την κλιματική αλλαγή, την παγκόσμια/ εθνική/ περιφερειακή- οικονομική ανάπτυξη, την υπεροχή των αξιών του καπιταλισμού στις αποφάσεις των ανθρώπων και των επιχειρήσεων αλλά και, κατ' επέκταση, στις πολιτικές αποφάσεις. Καθώς η κλιματική αλλαγή αυξάνει τη συχνότητα των πανδημιών και των εξάρσεων, αναμένεται να γίνουν πιο συνήθεις στο μέλλον, κάτι που τονίζει τη σύνδεση του ανθρώπου με τη φύση και τον αέναο φαύλο κύκλο μεταξύ των βιολογικών, φυσικών και κοινωνικοοικονομικών συστημάτων (World Economic Forum, 2019). Υποστηρίζεται επίσης πως η πανδημία του Covid-19 είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού ευρύτερων διαδικασιών αστικοποίησης,

παγκοσμιοποίησης, περιβαλλοντικής αλλαγής, αγροτικών επιχειρήσεων και σύγχρονου καπιταλισμού (Allen T., και συν., 2017).

Κατά τη διάρκεια της πανδημίας οι περιορισμοί κυκλοφορίας επέβαλλαν και αναγκαστική απαγόρευση των ταξιδιών. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, τότε, αποφυγή του συγχρωτισμού σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς, καθώς και μείωση της πίεσης στις τοπικές κοινότητες. Έρευνες και εκτιμήσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια της πανδημίας, προέβλεψαν πως οι επιπτώσεις στον τουρισμό του Covid-19 θα ήταν άνισες στον χώρο και τον χρόνο και, εκτός από το ανθρώπινο κόστος, οι εκτιμήσεις έδειξαν ότι η πανδημία θα είχε τεράστιο διεθνές οικονομικό αντίκτυπο. Λίγο καιρό μετά την πανδημία, το 2020, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις μειώθηκαν κατά περίπου 78%, προκαλώντας απώλεια εσόδων από εξαγωγές τουριστικών υπηρεσιών και θέσεων εργασίας στον τουρισμό. Αυτό αντιστοιχεί σε επτά φορές τον αντίκτυπο των γεγονότων της 11ης Σεπτεμβρίου και συνιστά τη μεγαλύτερη πτώση στην ιστορία του τουρισμού (UNWTO, 2020). Καθώς ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους «εργοδότες» παγκοσμίως, κατέχοντας σημαντικό ποσοστό του ΑΕΠ για πολλές χώρες, η πτώση του λόγω της πρόσφατης πανδημίας είχε για καιρό- και εξακολουθεί να έχει- κεντρική θέση σε διεθνείς συζητήσεις και οικονομικές ανησυχίες (UNWTO, 2020).

Σχεδόν πέντε χρόνια αργότερα από την πρώτη εμφάνιση του Covid-19, και αφού η κανονικότητα έχει πλέον επανέλθει στις πόλεις, μπορούμε να αναρωτηθούμε αν από αυτήν την υγειονομική κρίση λαμβάνουμε κάποιο θετικό αντίκρισμα. Αδιαμφισβήτητα, μία υγειονομική κρίση έχει κυρίως αρνητικές συνέπειες και επιπτώσεις, με σημαντικότερο όλων τις ανθρώπινες απώλειες. Ωστόσο, διαχωρίζοντας την ανθρώπινη φύση από το φυσικό περιβάλλον, τα αποτελέσματα, βραχυπρόθεσμα, -με μετρήσεις και μελέτες ατμοσφαιρικής ρύπανσης που έγιναν κατά την διάρκεια των lockdown - φαίνεται να έχουν θετικό πρόσημο. Τα επίπεδα διοξειδίου του αζώτου στην ατμόσφαιρα μειώθηκαν περίπου κατά 20-30% στις πόλεις, λόγω της ελάττωσης της κυκλοφορίας και της βιομηχανικής δραστηριότητας (Βλάχος Π., 2020).

Δυστυχώς όμως, ο Covid-19 μετατράπηκε από βιολογικός ιός σε έναν ιό οικονομικής κρίσης και κατ' επέκταση, σε έναν οικονομικό αγώνα για την ανασύνθεση της παλιάς μας οικονομικής ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με την Μαριάννα Σιγάλα, για να αποφευχθούν τέτοιες διαδικασίες, θα έπρεπε η έρευνα στον τουρισμό ν' αναλάβει μεγαλύτερη ευθύνη στο να ενημερώνει, να οδηγεί και να ηγείται προς ένα βιώσιμο

μέλλον και όχι ν' αντιμετωπίζεται μόνο ως ένα χρήσιμο εργαλείο για την επαναφορά των παλαιών καταστάσεων (Sigala M., 2020). Για να επιτύχουμε αυτόν τον στόχο, η σχέση της έρευνας στον τομέα του τουρισμού με την πανδημία Covid-19 πρέπει να αποδομηθεί και να αμφισβητήσει τους μηχανισμούς και τα συστήματα που υποστηρίζουν την επιβλαβή και ανεξέλεγκτη ανάπτυξη του τουρισμού (Higgins-Desbiolles F., 2020). Αλλά για να αναδημιουργηθεί και να μετασχηματιστεί ο τουρισμός και το κοινωνικο-οικονομικό του σύστημα, η έρευνα στον τουρισμό δεν θα πρέπει μόνο να υποστηρίζει νέους τρόπους και προοπτικές στην έρευνα, τη γνώση και την εξέλιξη, αλλά θα πρέπει να εμπνεύσει, να κινητοποιήσει και να ενημερώσει όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς τουρισμού για την υιοθέτηση νέων τρόπων ύπαρξης, δράσης και πολιτικοποίησης (Sigala M., Christou E., & Gretzel U., 2012).

Σε γενικό επίπεδο, η έρευνα σχετικά με τον τουρισμό και τον Covid-19 θα πρέπει να προωθεί την αμφισβήτηση, την αναθεώρηση και την αποδέσμευση από προκαταλήψεις και νοοτροπίες που θεωρούνταν δεδομένες, συμπεριλαμβανομένων της παγκοσμιοποίησης, ως αδιαμφισβήτητου δείκτη ισχύος, του νεοφιλελευθερισμού, ως του καλύτερου συστήματος οργάνωσης και ανάθεσης πόρων, και της οικονομικής ανάπτυξης ως του μοναδικού τρόπου για ανάπτυξη και επιτυχία. Επίσης, η πανδημία επιτάχυνε την ένταξη των νέων τεχνολογιών ως απαραίτητο εργαλείο για κοινωνική και πολιτική συμμετοχή• αλλαγή που έγινε κανόνας, καθιστώντας αυτές τις πρακτικές αποδεκτές υπέρ της υγείας και του κοινού καλού (Sigala M., 2020).

Εν τέλει, η πανδημία επηρέασε την επιθυμία των ανθρώπων να ταξιδεύουν; Η έρευνα έχει δείξει ότι οι αντιλήψεις των κινδύνων μπορεί να διαφέρουν μεταξύ των τουριστών με διαφορετική χώρα καταγωγής, τελικό προορισμό, ηλικία, φύλο και ανάλογα με την τυπολογία του ταξιδιού (Rittichainuwat B. N. & Chakraborty G., 2009). Κάποιες έρευνες που έγιναν για την εξέταση της επίδρασης της χρήσης κοινωνικών μέσων δικτύωσης στην ψυχική υγεία των τουριστών (Zheng Y., Goh E., & Wen J., 2020), απέδειξαν πως μεγάλος αριθμός ανθρώπων επηρεάζονται σε τέτοιο βαθμό από τα μέσα που μπορούν εύκολα να «ξεχάσουν» κρίσεις (Yu M., Li Z., Yu Z., He J., & Zhou J., 2020), όπως αυτή της πανδημίας• ωστόσο, απαιτούνται επιπλέον έρευνες σε αυτό το κομμάτι.

Κατά τη διάρκεια των lockdowns, οι άνθρωποι βίωσαν και εξοικειώθηκαν, ως ένα βαθμό, με τις εικονικές υπηρεσίες και εμπειρίες τουρισμού. Η έρευνα στην υιοθέτηση τεχνολογίας ισχυρίζεται ότι η αυξημένη εξοικείωση με την τεχνολογία και η δυνατότητα

δοκιμής θα αυξήσουν την υιοθέτησή της τα επόμενα χρόνια (Sigala M., 2020), γεγονός που θα βοηθούσε στον περιορισμό του φαινομένου του υπερτουρισμού.

Ωστόσο άλλαξε η αντίληψη των τουριστών ως προς τα ταξίδια ή γυρίσαμε στην ίδια κατάσταση που επικρατούσε πριν την πανδημία; Μία παρελθοντική έρευνα (Pieters R., 2013) έχει δείξει ότι οι καταναλωτές αντιμετωπίζουν μία "παγίδα υλισμού" στην οποία η υλική αντιλαμβανόμενη ευημερία ενισχύει την κοινωνική απομόνωση, η οποία, αντίστροφα, ενισχύει την υλικότητα. Αυτό μπορεί να εξηγήσει γιατί κατά τη διάρκεια των lockdowns οι άνθρωποι αύξησαν τις αγορές τους στο διαδίκτυο και την κατανάλωση εικονικής ψυχαγωγίας και πιθανότατα δεν έχουν ανακεφαλαιώσει και επαναφέρει τις αξίες τους. Η ψυχολογία του καταναλωτή και η επιστήμη της συμπεριφοράς μπορεί, ίσως, να εξηγήσει πώς οι άνθρωποι επιθυμούν να διαχειρίζονται τον χρόνο που δαπανούν με αυτές τις αξίες τους και πώς αυτό μπορεί να προσφέρει χρήσιμες εισηγήσεις σε τέτοιες έρευνες (Sigala M., 2020).

Εξίσου σημαντική παράμετρος είναι η επίδραση των κυβερνητικών στρατηγικών συμπεριφορών στο μέλλον του τουρισμού και στις πολιτικές που θα ακολουθηθούν. Όπως φαίνεται, ο Covid-19 ανέδειξε πολιτικά, γεωπολιτικά και διοικητικά θέματα, τα πλαίσια των οποίων θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να φωτίσουν την έρευνα. Μέχρι τώρα φαίνεται πως οι κυβερνήσεις και οι προορισμοί ενεργούν ατομικά, επιλεκτικά και κάπως «εθνικιστικά», ωστόσο, η θεωρία των συστημάτων διαχείρισης κρίσεων θα ισχυριζόταν ότι οι κρίσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται συλλογικά (Sigala M., 2020).

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε πως η πρόσφατη πανδημία είχε πολλαπλές κοινωνικο-πολιτισμικές, οικονομικές και ψυχολογικές επιπτώσεις σε διάφορους ενδιαφερόμενους φορείς του τουρισμού, μερικές από τις οποίες αναμένεται να διαρκέσουν για χρόνια. Συνεπώς, δημιούργησε ένα "γόνιμο" νέο πλαίσιο όπου οι ερευνητές του τουρισμού μπορούν να διεξάγουν έρευνα με εκτιμώμενα οφέλη για τους τελικούς χρήστες (Sigala M., 2020), ξεφεύγοντας όμως από τα παλιά πλαίσια. Η πανδημία προσέφερε μια ευκαιρία στους τουριστικούς προορισμούς να αναζητήσουν βιώσιμες πρακτικές, επανασχεδιάζοντας τον τουρισμό τους προς όφελος της κοινότητας, του περιβάλλοντος και της οικονομίας τους. Η επίδρασή της στον τουρισμό μπορεί να αποτελέσει αφετηρία για πολλούς προορισμούς, καθιστώντας τη διατήρηση της βιωσιμότητας και την ισορροπία μεταξύ της επισκεψιμότητας και της διατήρησης του τοπικού περιβάλλοντος και πολιτισμού προτεραιότητα.

2. Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού

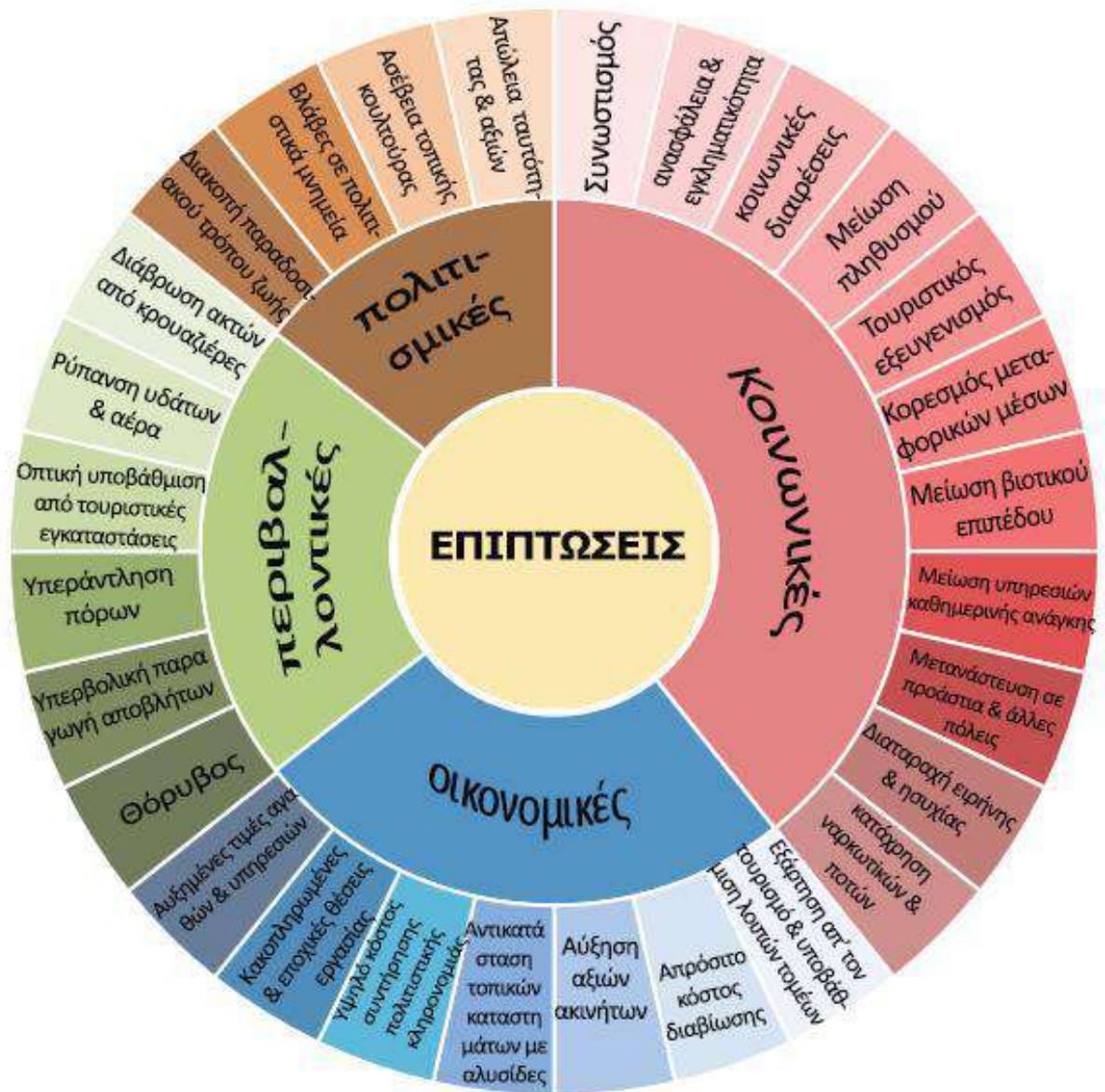
Ο Butler προσπάθησε να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη άποψη σχετικά με τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού (Butler R., 1999), από το άρθρο του οποίου ο Κομίλης κατηγοριοποίησε συνοπτικά τις ακόλουθες προβληματικές καταστάσεις (Κομίλης Π., 2007):

1. Άγνοια ή αδιαφορία για τις πραγματικές διαστάσεις και τη δυναμική του τουρισμού, καθώς και των περιβαλλοντικών παραμέτρων που επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη.
2. Έλλειψη αντίληψης και κατανόησης του τουρισμού ως μιας βιομηχανίας με σημαντικές επιπτώσεις, καθώς και δυσκολία στην αντιμετώπιση των αλλαγών που προκαλεί.
3. Δυσκολία στο να οριστούν βιώσιμα επίπεδα ανάπτυξης και χωρητικότητας και στην εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών διαχείρισης του τουρισμού.
4. Αναγνώριση της αξίας και της δυναμικής του τουρισμού, αλλά έλλειψη κατανόησης των συνεπειών που έχει στο οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό σύστημα.
5. Έλλειψη συνεργασίας και συνεννόησης μεταξύ διαφόρων ενδιαφερομένων φορέων για την επίτευξη κοινών στόχων και την ανάπτυξη αποτελεσματικών πολιτικών.

Αναμφίβολα, ο τουρισμός αποτελεί μια σημαντική πηγή εσόδων για πολλές πόλεις παγκοσμίως. Ωστόσο, η έντονη αύξησή του σε πολλές από αυτές έχει προκαλέσει αλλοιώσεις στην αρχιτεκτονική και τον χαρακτήρα τους, καθώς και μείωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Αυτό έχει οδηγήσει σε μια σειρά από δυσμενείς επιπτώσεις στους τοπικούς πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένων οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η βιβλιογραφία μέχρι τώρα υποδεικνύει ότι οι συνέπειες που προκύπτουν από την ανάπτυξη του τουρισμού περιλαμβάνουν τρεις βασικές κατηγορίες επιπτώσεων:

- οικονομικές.
- κοινωνικές-πολιτισμικές,
- περιβαλλοντικές.

Τα χαρακτηριστικά και το επίπεδο πολυπλοκότητας αυτών των επιπτώσεων αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου καθώς ένας προορισμός ενδέχεται να διαφοροποιηθεί ως προς τα επίπεδα του τουρισμού που λαμβάνει, λόγω διάφορων παραγόντων. Η ακόλουθη εικόνα (Εικόνα 4) παρέχει σχηματικά μια σύντομη ανάλυση για τις σημαντικότερες μορφές επιπτώσεων του τουρισμού.



Εικόνα 4: Οι κατηγορίες των επιπτώσεων του υπερτουρισμού

Πηγή: (Καλαντζή Ε., Δημιουργικός, Βιώσιμος και Έξυπνος τουρισμός: Μία ολοκληρωμένη προσέγγιση για τον αστικό πολιτιστικό τουρισμό, 2020)

2.1. Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού στους τουριστικούς προορισμούς

Σε θεωρητικό επίπεδο η πρόσφατη συζήτηση για τον υπερτουρισμό σχετικά με τα πολιτιστικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα μόνιμης διάρκειας, υποδεικνύει πως ο αυξανόμενος μαζικός τουρισμός δεν είναι κάτι νέο. Αυτό που είναι καινούριο, ωστόσο, είναι οι, πιθανώς, επιβλαβείς επιπτώσεις της μόνιμης ποσοτικής ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού, που αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο από τους πολίτες και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής (Koenig, K., Postma, A., & Papp, B., 2018). Αντιθέτως, η Ε.Ε. στην έρευνά της για τον υπερτουρισμό περιγράφει αυτό το φαινόμενο ως: *«την κατάσταση, στην οποία οι επιπτώσεις του τουρισμού σε ορισμένες τοποθεσίες, υπερβαίνει τα φυσικά, οικολογικά, κοινωνικά, οικονομικά, ψυχολογικά και κατώτατα όρια της φέρουσας ικανότητας»* (Peeters P., και συν., 2018).

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που συνέβαλαν σε αυτήν την κατεύθυνση του υπερτουρισμού, όπως η άνοδος των αερομεταφορέων χαμηλού κόστους (οι λεγόμενες «low cost» εταιρείες), η ανάπτυξη του τουρισμού με κρουαζιέρες, η έλευση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και των νέων τεχνολογιών πληροφορικής μέσω διαδικτυακών πλατφορμών και η εμφάνιση της οικονομίας του διαμοιρασμού που έδωσε εναλλακτικές και προσιτές λύσεις διαμονής (Benner M., 2020). Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν επηρεάσει δραματικά τη τουριστική ζήτηση δημιουργώντας τάσεις με βάση τις εμπειρίες και τις εικόνες των ταξιδιωτών, τονίζοντας συγκεκριμένους προορισμούς. Αυτές οι τάσεις έχουν συμβάλει σε αυξημένα προβλήματα στους προορισμούς αυτούς, γεγονός που επηρεάζει την εμπειρία των τουριστών, την ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού και τέλος το τουριστικό προϊόν και την εικόνα της ίδιας της περιοχής (Milano C., Novelli M., & Cheer J. M., 2019). Το θέμα αυτό χαρακτηρίστηκε από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως υπερβολική ή εκτός ορίων τουριστική ανάπτυξη και ανεπιθύμητη τουριστική συμπεριφορά που περιγράφονται στο σύνολό τους υπό την σκέπη του όρου «υπερτουρισμός», αν και αποτελούσαν σημαντικό μέλημα για την ακαδημαϊκή κοινότητα του κλάδου για χρόνια μέσω της μελέτης της φέρουσας ικανότητας (Dodds R. & Butler R., 2019).

Δεδομένων των μικτών ευρημάτων σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού, η πρόκληση είναι να εξευρεθεί ένας τρόπος για να μειωθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού. Ταυτόχρονα, να διατηρηθεί η επιθυμητή ποιότητα ζωής και η εκμετάλλευση

των θετικών επιπτώσεων του τουρισμού μέσω της αποτελεσματικής διαχείρισης των πόρων, που προσφέρουν εξαιρετικές εμπειρίες και υπηρεσίες τόσο στους τουρίστες όσο και στους κατοίκους.

Τα θετικά στοιχεία του τουρισμού σχετίζονται με την αύξηση των θέσεων εργασίας, τη μείωση της ανεργίας, την ανάπτυξη επιχειρήσεων, τη διατήρηση και την αναβίωση του πολιτισμού ενός τόπου, τη βελτίωση των υποδομών και άλλων υπηρεσιών (Dimitriadis E., Papadopoulos D., & Kaltsidou D., 2013). Παρόλα αυτά ο υπερτουρισμός φαίνεται να διαταράσσει τις ισορροπίες, προκαλώντας ζητήματα σε οικονομικό, πολιτισμικό, κοινωνικό και οικολογικό επίπεδο. Η αυξημένη ροή τουριστών σε έναν συγκεκριμένο προορισμό μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην τοπική κοινωνία αλλά και σε ευρύτερο πλαίσιο. Ο τοπικός πληθυσμός έρχεται άμεσα αντιμέτωπος με επιπτώσεις όπως η αύξηση της τιμής ενοικίασης κατοικιών, αύξηση του κόστους ζωής, που τις περισσότερες φορές δεν ανταποκρίνονται στην οικονομική ευχέρεια των ντόπιων.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα μελέτη, που πραγματοποιήθηκε από τους Andereck και Jurowski (2006), προσπάθησε να αναπτύξει ένα δείκτη με το όνομα Δείκτης Τουρισμού και Ποιότητας Ζωής (Tourism and Quality Of Life- TQOL) που επέδειξε μια μέθοδο για την εξέταση και την κατανόηση του πώς οι τουριστικές δραστηριότητες και εμπειρίες επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων ενός προορισμού (Andereck K. L. & Jurowski C., 2006). Ο δείκτης TQOL αποτελείται από τρεις συμπληρωματικές μετρήσεις που αφορούν αξιολογήσεις των κατοίκων για:

1. τη σημασία των δεικτών ποιότητας ζωής,
2. την ικανοποίησή τους με τους δείκτες και
3. την επίδραση του τουρισμού σε αυτούς τους δείκτες.

Χρησιμοποιώντας μια κλίμακα πολλών στοιχείων, κάλυψαν οικονομικές, κοινωνικοπολιτιστικές και περιβαλλοντικές πτυχές της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Αν οι κάτοικοι αισθάνονται ότι ο τουρισμός βελτιώνει τις θετικές πτυχές της ποιότητας ζωής της κοινότητας, τότε ο δείκτης TQOL είναι ένας θετικός αριθμός. Από την άλλη πλευρά, αν οι κάτοικοι αισθάνονται ότι ο τουρισμός επιδεινώνει τους αρνητικούς δείκτες ποιότητας ζωής όπως η κυκλοφοριακή συμφόρηση, τότε ο δείκτης είναι αρνητικός (Brown I., Raphael D., & Renwick R., 1998). Αυτός ο συγκεκριμένος δείκτης είναι πολύ χρήσιμος για την κατανόηση όχι μόνο των επιπτώσεων των τουριστικών

δραστηριοτήτων, αλλά και της αντιληπτής σημασίας του επιπέδου ικανοποίησης από αυτούς τους δείκτες.

Η δεύτερη πρόκληση επικεντρώνεται στη μέτρηση και την παρακολούθηση διαφόρων τύπων δεικτών ποιότητας ζωής με την πάροδο του χρόνου. Οι λειτουργικοί ορισμοί και η σχετική σημασία των δεικτών αυτών ως βασικές κινητήριες δυνάμεις αλλαγής πρέπει να εξαρτώνται από τη φάση της ανάπτυξης του τουρισμού στην κοινότητα του προορισμού. Από την άλλη πλευρά, οι αντιληπτές επιπτώσεις του τουρισμού, αρνητικές ή θετικές, θεωρούνται κυρίως υποκειμενικοί δείκτες ποιότητας ζωής. Η έννοια των υποκειμενικών δεικτών ποιότητας ζωής υποθέτει ότι η αντίληψη των κατοίκων της κοινότητας, για τη συνολική ποιότητα ζωής τους, εξαρτάται από την ικανοποίησή τους στους κύριους τομείς της ζωής τους, δηλαδή τους οικονομικούς, καταναλωτικούς, κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και υγειονομικούς.

Τα τελευταία χρόνια, η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει επικεντρωθεί στην εξέταση των επιπτώσεων του τουρισμού στις τοπικές κοινωνίες μέσω μελετών περίπτωσης σε διάφορους προορισμούς παγκοσμίως. Έχει προκύψει πληθώρα αρνητικών επιπτώσεων στους τομείς της οικονομίας, της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος, αν και δεν είναι σίγουρο ότι παρουσιάζονται όλες αυτές οι επιπτώσεις σε κάθε κοινότητα (Cardoso C. & Silva M., 2018). Ο τύπος και η ένταση αυτών των επιπτώσεων διαφέρουν ανάλογα με τον κάθε προορισμό, τις τοπικές συνθήκες και τις δραστηριότητες που εκτελούν οι επισκέπτες (Martin J.M., Martinez J.M., & Fernandez J.A., 2018).

Είναι ευρέως γνωστό πως πολλά αστικά κέντρα ευρωπαϊκών πόλεων αποτελούν και εκφράζουν την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης, καθώς έχουν αξιόλογο ιστορικό, αρχιτεκτονικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον. Αποτέλεσμα αυτού είναι η προσέλκυση μεγάλου αριθμού τουριστών απ' όλο τον κόσμο. Ένας τουριστικός προορισμός προσφέρει μία πληθώρα δραστηριοτήτων προκειμένου να ανταποκριθεί στις αναγκαίες υπηρεσίες που παρέχονται στους επισκέπτες, όπως για παράδειγμα ξενοδοχεία, χώροι εστίασης, καταστήματα, μουσεία, μέσα μεταφοράς κλπ. Προφανώς όλες αυτές οι δομές χρησιμοποιούνται παράλληλα και από τους ντόπιους κατοίκους, κάτι που μπορεί να τους προκαλέσει δυσαρέσκεια.

Θεωρείται, από μελετητές, πως ένα αστικό κέντρο ή γενικότερα ένας προορισμός δεν υφίσταται για να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις επιθυμίες των επισκεπτών του αλλά του σταθερού πληθυσμού του. Όπως υποστηρίζεται, η παρουσία τουρισμού σε έναν τόπο

δείχνει συχνά ασέβεια στην ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά του, προκαλώντας αλλαγές που μετατρέπουν πολλά ιστορικά κέντρα σε «θεματικά πάρκα» για την διευκόλυνση των επισκεπτών (Goldwell W., 2017).

Πέραν αυτού, τονίζεται το σύνολο των προβλημάτων που προκύπτουν από την παρουσία των τουριστών σε ένα αστικό κέντρο όταν υπάρχει εποχικότητα, δηλαδή όταν οι τουρίστες εμφανίζονται σε μεγάλο αριθμό σε συγκεκριμένες περιόδους και όχι αρμονικά καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Ιδιαίτερα σε ορισμένους προορισμούς, κάποιοι εκ των οποίων μελετώνται στην παρούσα εργασία, προκαλούνται προβλήματα από την συνεχώς αυξανόμενη ανάπτυξη του τουρισμού, έχοντας δημιουργήσει το φαινόμενο του «υπερτουρισμού» που αποκτά ολοένα και αυξανόμενη σημασία στη βιβλιογραφία.

Ο υπό μελέτη όρος του υπερτουρισμού σχετίζεται άμεσα με τη βιωσιμότητα ενός τόπου και ως προς αυτόν τον παράγοντα μελετάται στην παρούσα διπλωματική. Η ευημερία των κατοίκων μιας περιοχής, η εμπειρία των επισκεπτών και ο βαθμός στον οποίο διάφορες εταιρείες (stakeholder) εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στον τουρισμό, επενδύοντας σε αυτόν (Milano C., Cheer Joseph M., & Novelli M., 2019), αποτελούν κάποιους από τους βασικούς προβληματισμούς της διεθνούς έρευνας.

Η προσέγγιση των προκλήσεων στον τομέα του τουρισμού διαφέρει ανάλογα με το αν μια χώρα λειτουργεί ως παραγωγός ή αποδέκτης τουριστικών ροών. Αυτό προκαλεί αντικρουόμενες απόψεις και προτεραιότητες στην τουριστική πολιτική μεταξύ των χωρών του Ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου. Οι χώρες του Βορρά εστιάζουν στην προστασία του περιβάλλοντος, της κληρονομιάς και του πολιτισμού, και στην ποιότητα της τουριστικής προσφοράς. Από την άλλη πλευρά, οι χώρες του Νότου εστιάζουν στην ποσοτική ανάπτυξη της ιδιωτικής τουριστικής προσφοράς, κάτι που, ενδεχομένως, έρχεται σε αντίθεση με σημαντικές δημόσιες πτυχές όπως η κληρονομιά και ο πολιτισμός. Οι διαφορές αυτές στην προσέγγιση του τουρισμού ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης προκαλούν συχνά αντιφάσεις στην εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής.

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης πως το φαινόμενο του μαζικού τουρισμού αναπτύσσεται κυρίως σε προορισμούς που χαρακτηρίζονται από μοναδικά τοπία τα οποία ελκύουν τουρίστες λόγω της πολιτισμικής/ ιστορικής/ φυσικής αξίας τους αλλά και της αισθητικής τους (Sarantakou E. & Terkenli S., 2019). Σύγχρονο φαινόμενο αποτελεί η δημιουργία υπερτουρισμού σε περιοχές οι οποίες έχουν αναδειχθεί μέσω κάποιας γνωστής τηλεοπτικής σειράς όπως είναι σειρά του HBO «Game of Thrones» με πολλά

γυρίσματα στο Ντουμπρόβνικ και η σειρά του Netflix «Emily in Paris», που γυρίστηκε στην γαλλική πρωτεύουσα. Οι αντιδράσεις των ντόπιων κατοίκων δεν είναι πάντα ένθερμες και στην ανάλυση των περιοχών αυτών (συγκεκριμένα του Ντουμπρόβνικ), στο επόμενο κεφάλαιο, θα δούμε πώς μία τηλεοπτική σειρά μπορεί να επηρεάσει την καθημερινότητα των κατοίκων μιας περιοχής. Ο υπερτουρισμός συνδέεται συχνά με την δυσaráσκεια των κατοίκων των τουριστικών προορισμών απέναντι στην τουριστική κίνηση και αυτό αναδεικνύει την ανάγκη λήψης άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου• ειδάλλως οι περιοχές αυτές οδηγούνται σε εγκατάλειψη και ερημοποίηση από τους μόνιμους κατοίκους.



Εικόνα 5: Το φαινόμενο του υπερτουρισμού στο Ντουμπρόβνικ, λόγω της σειράς «Game of Thrones»
(Πηγή: <https://www.eurotopics.net/en/225133/is-mass-tourism-per-se-bad#>)



Εικόνα 6: «Η Έμιλυ δεν είναι ευπρόσδεκτη» στο Παρίσι. Γκράφιτι σε κατάστημα και συντριβάνι που βρίσκονται στην ίδια πλατεία με το σπίτι της τηλεοπτικής «Έμιλυ»
(Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/zoi/emily-paris-exalloi-oi-galloi-me-ypertoyrismo>)

Αναφορικά με την ανθρωποκεντρική πλευρά του υπερτουρισμού, όλα αυτά τα προβλήματα που ανακύπτουν- η έντονη συμφόρηση και τα ζητήματα, που αναφέρθηκαν παραπάνω- φαίνεται να ασκούν αρνητική επιρροή στους μόνιμους κατοίκους μιας περιοχής. Οι άμεσα πληττόμενοι τείνουν να διαμαρτύρονται και να αισθάνονται θυμό, αγανάκτηση, αποξένωση και ενόχληση καθώς θεωρούν πως υπονομεύεται η αυθεντικότητα του τόπου τους. Έτσι προκύπτει μια νέα έννοια η «τουρισμοφοβία», η οποία έχει χρησιμοποιηθεί αρκετά στην Ισπανία και ιδιαίτερα στην Βαρκελώνη (Εικόνα 7) που αντιμετωπίζει σημαντικό πρόβλημα με τον υπερτουρισμό (Μητροπούλου Α. , 2019).

Οι αρνητικές συνέπειες, λοιπόν, αυτού του φαινομένου, δημιουργούν μία αλυσιδωτή αντίδραση από ακόμη πιο σοβαρά φαινόμενα που μπορεί να αλλάξουν ολόκληρο το τουριστικό μοτίβο ενός προορισμού. Μία περιοχή που προσελκύει πολλούς τουρίστες πρέπει να παραμένει ασφαλής και κατοικήσιμη για τους ντόπιους και να μην θυσιάζεται στον βωμό τους κέρδους (Milano C., Novelli M., & Cheer M., 2019).

Επίσης, μελετήθηκαν οι αιτίες που προκαλούν τη δυσaréσκεια των κατοίκων στα αστικά κέντρα απέναντι στους τουρίστες και σε έρευνα που έγινε το 2018 από τον Egresi, εξήχθησαν τα εξής συμπεράσματα:

- Οι περισσότεροι τουρίστες δεν κατανοούν πως ο χώρος στον οποίο κινούνται και απολαμβάνουν τις διακοπές τους είναι ο ίδιος χώρος στον οποίο οι ντόπιοι προσπαθούν να οργανώσουν τη ζωή τους. Πρόκειται για κατοικημένες περιοχές όπου οι ντόπιοι αποτελούν μία κοινότητα και οι διαφορετικοί ρυθμοί καθώς και οι προσδοκίες των επισκεπτών δεν συμβαδίζουν με αυτές των ντόπιων. Έτσι, υπάρχουν περιοχές που μεταμορφώνονται από γειτονιές κοινωνικού ιστού σε τουριστικά κέντρα, χωρίς να σέβονται την καθημερινότητα και τον τρόπο ζωής των κατοίκων.
- Αυτό που εξωθεί τους ντόπιους στην εκδήλωση αρνητικών στάσεων και συμπεριφορών στους τουρίστες, δεν είναι τόσο το πλήθος των τουριστών αλλά η συμπεριφορά τους. Έχει παρατηρηθεί σε πολλά αστικά κέντρα η επίσκεψη της πόλης από τουρίστες νεαρής ηλικίας, οι οποίοι δεν ενδιαφέρονται για τον τρόπο ζωής των κατοίκων, τον πολιτισμό και την κουλτούρα της περιοχής, και μη σεβόμενοι τις ώρες κοινής ησυχίας,

οργανώνουν μαζώξεις, πάρτι, ακολουθώντας καθημερινά στάσεις που δεν αρμόζουν σε μία γειτονιά (Goldwell W., 2017).

- Οι κάτοικοι νιώθουν ανασφάλεια να μένουν σε γειτονιές και κτίρια όπου υπάρχουν διαμερίσματα βραχυχρόνιας μίσθωσης που φιλοξενούν τουρίστες. Όπως υποστηρίζουν και οι ίδιοι, σε μελέτες, αναγκάζονται να ζουν με τις οικογένειές τους σε περιοχές όπου δεν μπορούν να ελέγξουν την ποιότητα των ανθρώπων που ζουν γύρω τους, εφόσον οι τουρίστες συνεχώς εναλλάσσονται. Η καθημερινότητα τους κατακλύζεται από φασαρία και κινητικότητα που δεν μπορούν να αντέξουν και έτσι οι περισσότεροι ντόπιοι εγκαταλείπουν το κέντρο των πόλεων, το οποίο καταλαμβάνεται από τους τουρίστες.
- Λόγω της αυξημένης ζήτησης στις τουριστικές περιοχές, οι κάτοικοι αναγκάζονται να πληρώνουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες σε πολύ υψηλότερες τιμές. Το ίδιο φυσικά ισχύει και στις κατοικίες, όπου η ύπαρξη των διαμερισμάτων βραχυχρόνιας μίσθωσης, τύπου Airbnb, δημιουργεί μεγάλο ανταγωνισμό, με επακόλουθο την αλματώδη αύξηση των τιμών των ακινήτων, καθώς και κατ' επέκταση σε πολλές περιπτώσεις, την κατακόρυφη μείωση διάθεσης ακινήτων προς τους ντόπιους.



Εικόνα 7: Πανό από διαδηλώσεις των ντόπιων κατά του μαζικού τουρισμού στην Βαρκελώνη
(Πηγή: <https://www.theguardian.com>, <https://static.independent.co.uk>)

2.1.1. Οικονομικές

Για μία τουριστική περιοχή, τα πιο εμφανή οφέλη της ανάπτυξης του τουρισμού είναι οι οικονομικές επιπτώσεις. Αυτές περιλαμβάνουν υψηλότερα έσοδα από φόρους, αυξημένες ευκαιρίες εργασίας, επιπλέον εισοδήματα, καθώς και αυξημένες δαπάνες δημοσίου. Αυτοί οι δείκτες συνήθως επισημαίνονται ως δείκτες διαδικασίας της ποιότητας ζωής και είναι οι παράγοντες και οι συνθήκες που σχετίζονται με τον τουρισμό και που επηρεάζουν την κοινότητα των κατοίκων (Uysal M., Woo E., Singal M., Martin M., & Martin B., 1990).

Επιπλέον, υπάρχουν και άλλοι μακρο-δείκτες, οι οποίοι ονομάζονται δείκτες αποτελεσμάτων, και σχετίζονται άμεσα με την ποιότητα ζωής των κοινοτήτων των κατοίκων. Οι κύριες κατηγορίες των δεικτών αποτελεσμάτων της ποιότητας ζωής των κατοίκων των κοινοτήτων μπορεί να περιλαμβάνουν αλλαγές στους μισθούς, τα εισοδήματα νοικοκυριών, το βαθμό ανεργίας, τον αριθμό των ανειδίκευτων εργατών, το επίπεδο ποσοστών παιδείας, τους δείκτες κόστους κατοίκησης, τις τιμές αγαθών και υπηρεσιών, το κόστος γης και κατοικίας, τους φόρους περιουσιακών στοιχείων, τον αριθμό των καταστημάτων λιανικής. Οι δείκτες διαδικασίας και αποτελεσμάτων των οικονομικών επιπτώσεων του τουρισμού είναι μετρήσιμοι και, μέχρι ένα μεγάλο βαθμό, θεωρούνται αντικειμενικοί δείκτες της ποιότητας ζωής (Sirgy M. J., Meadow H. L., & Samli A. C., 1995).

Αυτά τα οφέλη είτε ατομικά είτε συλλογικά συμβάλλουν στην οικονομική και υλική ευημερία της κοινότητας προορισμού. Πολλές προηγούμενες μελέτες έχουν εξετάσει όχι μόνο τις θετικές αλλά και τις αρνητικές οικονομικές επιπτώσεις της ανάπτυξης του τουρισμού στις φιλοξενούσες κοινότητες (Liu J. C. & Var T., 1986). Ως μέρος των οικονομικών δεικτών του τουρισμού, ανέφεραν την ύπαρξη αρνητικών επιπτώσεων, όπως η αύξηση του κόστους διαβίωσης. Διαπιστώθηκε επίσης από έρευνες ότι ενώ ο τουρισμός αυξάνει τα έσοδα από φόρους, το προσωπικό εισόδημα, το επίπεδο διαβίωσης και η στάση απέναντι στην εργασία, οδηγεί επίσης σε αύξηση των τιμών αγαθών και υπηρεσιών (Haralambopoulos N. & Pizam A., 1996).

Το ζήτημα των Airbnb

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία τριβής μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών είναι η κατάληψη των κατοικιών, στα αστικά κέντρα, από τους επισκέπτες. Συγκεκριμένα, η βραχυχρόνια μίσθωση κατοικιών, μέσω πλατφορμών όπως το Airbnb, έχει προκαλέσει την αναγκαστική αποχώρηση των κατοίκων σε πιο απομακρυσμένα προάστια διότι δέχονταν πιέσεις τόσο των ιδιαίτερα αυξημένων τιμών των ακινήτων όσο και της φασαρίας και της γενικότερης αλλοίωσης της καθημερινότητάς τους.

Η αύξηση των τιμών ενοικίασης λόγω του Airbnb μπορεί να κάνει δυσκολότερη την πρόσβαση σε προσιτή στέγαση για τους ντόπιους κατοίκους, καθώς οι ιδιοκτήτες ακινήτων μπορεί να προτιμούν να τα ενοικιάζουν σε τουρίστες με υψηλότερες τιμές. Χαρακτηριστικά, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Μανχάταν της Ν. Υόρκης, παρατηρήθηκε πως τα ακίνητα που διατέθηκαν στο Airbnb είχαν από διπλάσια έως τριπλάσια οικονομική απόδοση ετησίως, σε σχέση με την απλή μίσθωση (Guttentag D., 2018).

Η παρουσία υψηλής τουριστικής οικιστικής ζήτησης και κατ' επέκταση η συγκέντρωση Airbnb σε μία περιοχή, μπορεί να οδηγήσει στη μετατροπή των ακινήτων στέγασης σε ενοικιαζόμενες κατοικίες για τουρίστες, με αποτέλεσμα τη μείωση της πολυμορφίας της τοπικής κοινότητας και την απώλεια παραδοσιακών στοιχείων.

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι επιπτώσεις, πολλές κοινότητες έχουν θεσπίσει νέους περιορισμούς και κανονισμούς για τη ρύθμιση του Airbnb και της βραχυπρόθεσμης μίσθωσης, προκειμένου να διασφαλίσουν τη δίκαιη και βιώσιμη χρήση του χώρου και να προστατεύσουν τα συμφέροντα της τοπικής κοινότητας.

2.1.2. Κοινωνικές- πολιτισμικές

Σε ό,τι αφορά τον κοινωνικοπολιτισμικό τομέα, συναρτήσει του οικονομικού, οι επιπτώσεις του τουρισμού σε υπερπληθείς προορισμούς συνδέονται με την πληθώρα υποδομών και επιχειρήσεων που εστιάζουν αποκλειστικά στους τουρίστες, ενώ παράλληλα παρατηρείται η υποβάθμιση των υπηρεσιών προς τους ντόπιους κατοίκους (π.χ. σχολεία, παιδικές χαρές κλπ.), καθώς η προσοχή επικεντρώνεται στην εξυπηρέτηση των τουριστών, με αποτέλεσμα να παραμελούνται οι ανάγκες της τοπικής κοινότητας (Taiminen S., 2018). Η υπερβολική παρουσία τουριστών οδηγεί σε απομάκρυνση των ντόπιων από συγκεκριμένες περιοχές των πόλεων σε πολλές περιπτώσεις (ένα κλασικό παράδειγμα αποτελεί η πόλη της Βενετίας). Επιπλέον, παρατηρείται αύξηση των τιμών σε τρόφιμα, ποτά, ακίνητα και ενοίκια, ενώ δυσκολεύει η εύρεση κατοικιών προς ενοικίαση με μηνιαία μίσθωση (κυρίως λόγω της σύντομης διάρκειας μίσθωσης), με αρνητικές επιπτώσεις και στη ζωή των εργαζομένων στον τουρισμό (άβολες συνθήκες διαμονής, επιπλέον άγχος εκτός της εργασίας κλπ.), ενώ παράλληλα παρατηρείται μαζική είσοδος ξένου εργατικού δυναμικού λόγω της αυξημένης ζήτησης (Seraphin H., Sheeran P., & Pilato M., 2018).

Η ανάπτυξη του τουρισμού επηρεάζει τα κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά των κατοίκων όπως τις συνήθειες, την καθημερινή τους ρουτίνα, τις πεποιθήσεις και τις αξίες τους (Dogan H. Z., 1989). Ένας σημαντικός αριθμός μελετών έχουν εντοπίσει και σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις που υπονομεύουν την ποιότητα ζωής ενός προορισμού, όπως είναι η αύξηση της εγκληματικότητας, η υποβάθμιση της ηθικής, ο τζόγος, η φασαρία, ο συνωστισμός στις δημόσιες εγκαταστάσεις και η εξάντληση πόρων (Mok C., Slater B., & Cheung V., 1991).

Ωστόσο, οι κοινωνικοπολιτιστικές επιπτώσεις έχουν πέρα από αρνητικές και κάποιες θετικές πλευρές. Ερευνητές ανέφεραν ότι ο τουρισμός μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση των υπηρεσιών της περιοχής, δημιουργία επιπλέον πάρκων, χώρων εστίασης και πολιτιστικών εγκαταστάσεων, καθώς και στη διοργάνωση ποικίλων πολιτιστικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα τη βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων του προορισμού (Brunt P. & Courtney P., 1999). Επίσης, φαίνεται από έρευνες πως ο τουρισμός συμβάλλει στην αύξηση των ψυχαγωγικών, ιστορικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, συνεισφέροντας στην συναισθηματική ευημερία τόσο των κατοίκων όσο και των συμμετεχόντων (Liu J. C. & Var T., 1986).

2.1.3. Περιβαλλοντικές

Ακόμα, ο υπερτουρισμός επιδρά άμεσα στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα μιας περιοχής. Η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η αλλοίωση του τοπίου αλλά και η αποτυχία της σωστής λειτουργίας των υποδομών, είναι κάποια από τα ζητήματα που προκύπτουν. Για παράδειγμα, στα νησιά, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, η παροχή νερού και ρεύματος προς όλα τα καταλύματα και τις υποδομές, μπορεί να είναι προβληματική ή να διακόπτεται. Στην Βενετία και στο Ντουμπρόβνικ έχουν τοποθετηθεί μηχανισμοί ρύθμισης της θερμοκρασίας με «κόφτες» ώστε να μην γίνεται αλόγιστη χρήση των μέσων θέρμανσης και ψύξης. Η επιβάρυνση του περιβάλλοντος είναι ένα ακόμη θέμα, λόγω της ανεξέλεγκτης παραγωγής σκουπιδιών, της ρύπανσης και της συμπεριφοράς και δράσης των ντόπιων και των επισκεπτών απέναντι σε αυτό το πρόβλημα.

Συχνά, ο προορισμός αναπτύσσεται για να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις επιθυμίες των τουριστών χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις (Andereck K. L., Valentine K. M., Knopf R. C., & Vogt C. A., 2005). Ο Andereck εντόπισε τις πιθανές περιβαλλοντικές συνέπειες της ανάπτυξης, όπως είναι η ρύπανση του αέρα (εκπομπές από οχήματα και αεροσκάφη), η ρύπανση του νερού (εκπομπή αποβλήτων υδάτων), η καταστροφή της άγριας ζωής λόγω κυνηγιού, η καταστροφή φυτών και η υλοτομία δασών (Andereck K. L., 1995). Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις έχουν δύο προοπτικές: θετικές και αρνητικές. Οι Liu και Var ανέφεραν ότι το μισό του πληθυσμού των κατοίκων στη μελέτη τους αντιλαμβάνονταν ότι ο τουρισμός παρείχε περισσότερα πάρκα και περιοχές αναψυχής και επίσης βελτίωσε τις δημόσιες εγκαταστάσεις. Ωστόσο, οι ίδιοι αυτοί κάτοικοι δεν αντιλαμβάνονταν την οικολογική επιβάρυνση ως αποτέλεσμα του τουρισμού στην κοινότητά τους (Liu J. C. & Var T., 1986).

Παρόλο που πολλές μελέτες έχουν ερευνήσει τις θετικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον, η πλειονότητα των μελετών έχουν επικεντρωθεί στις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Για παράδειγμα, οι Brunet και Courtney μελέτησαν την ανησυχία των κατοίκων για την κυκλοφοριακή συμφόρηση και τον συνωστισμό στους πεζόδρομους και ο Johnson (1994) εξέτασε τον υπερπληθυσμό στις εγκαταστάσεις υπαίθρου αναψυχής (Brunt P. & Courtney P., 1999). Οι περισσότεροι δείκτες που εμπίπτουν στις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού είναι δείκτες

αποτελεσμάτων που σχετίζονται άμεσα με την ποιότητα ζωής των κοινοτήτων. Οι κατηγορίες των δεικτών ποιότητας ζωής των κατοίκων μιας τουριστικής περιοχής μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στους εξής (Brunt P. & Courtney P., 1999):

- Κοινωνικοί (επίπεδο εκπαίδευσης, ποσοστό εγκληματικότητας, ποιότητα του δημόσιου συστήματος μεταφορών, αριθμός πάρκων αναψυχής, ποιότητα κατοικίας, ποιότητα των τοπικών υπηρεσιών όπως αστυνομία και πυροσβεστική προστασία, υπηρεσίες υποδομών και οδοί),
- υγείας (π.χ. ποσοστό παιδικής θνητότητας, αναφερόμενα περιστατικά κάποιων ασθενειών όπως φυματίωση, πολιομυελίτιδα και σεξουαλικά μεταδιδόμενες νόσοι, προσδόκιμο ζωής, αριθμός εγκαταστάσεων υγείας στην κοινότητα),
- περιβαλλοντική ευημερία (αέρας, νερό, κυκλοφοριακή συμφόρηση κλπ.).



TAKE ONLY MEMORIES

LEAVE ONLY FOOTPRINTS



Εικόνα 8: Φράση που έχει επικρατήσει στα social media κατά της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης ενός προορισμού από τουριστική δραστηριότητα, (Πηγή: <https://www.travel-quote.com/take-memories-leave-footprints-chief-seattle/>)

2.2. Οι επιπτώσεις του υπερτουρισμού στους ίδιους τους τουρίστες

Υπάρχει βέβαια και η άλλη όψη του νομίσματος, όπου το αίσθημα δυσαρέσκειας μπορεί να εκδηλωθεί από την πλευρά των τουριστών. Όπως οι ντόπιοι, έτσι και οι τουρίστες, δεν νιώθουν άνετα σε περιοχές όπου υπάρχει υπερτουρισμός (European Parliament Study, 2018). Σύμφωνα, λοιπόν, με την παγκόσμια έρευνα του World Travel Monitor (IPK International, 2017) που είχε ως δείγμα τουρίστες, εκδόθηκαν τα εξής συμπεράσματα:

- Το 25% των ερωτηθέντων ένιωσαν ότι ο τουριστικός προορισμός που είχαν επιλέξει για το 2017 είχε μεγάλο πλήθος τουριστών, γεγονός που τους προκαλούσε δυσαρέσκεια,
- 9% των ταξιδιωτών συμφώνησε ότι η κατάσταση αυτή είχε ως συνέπεια να επηρεαστεί η ποιότητα των υπηρεσιών τους.

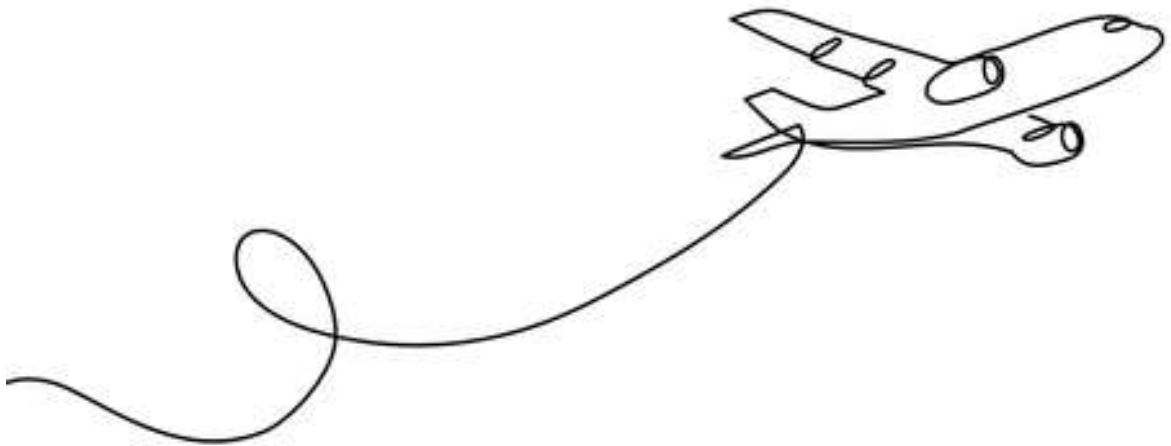
Είναι πολύ φυσιολογικό, οι τουρίστες να νιώθουν την εχθρικότητα και τις χαμηλής ποιότητας προσφερόμενες υπηρεσίες, καθώς αυξάνεται ο αριθμός των επισκεπτών. Συνέπεια αυτής της κατάστασης είναι άσχημη εντύπωση που μένει στον επισκέπτη, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αρνητικής εικόνας για τον προορισμό ή ακόμα και την αποθάρρυνση άλλων πιθανών επισκεπτών, μεταφέροντας τις δυσάρεστες εμπειρίες του (European Parliament Study, 2018).



Εικόνα 9: Το γκράφιτι στο Πάρκο Güell στη Βαρκελώνη αντανακλά τα τοπικά συναισθήματα για τον υπερβολικό αριθμό τουριστών στην πόλη, (Πηγή: Josep Lago/AFP/Getty Images, <https://www.theguardian.com/cities/2018/>)

Στον τομέα του φυσικού και κατασκευασμένου περιβάλλοντος, οι πιέσεις είναι ιδιαίτερα εμφανείς, ιδίως σε νησιωτικές περιοχές με περιορισμένη γεωγραφική έκταση. Η αυξημένη κυκλοφοριακή συμφόρηση, η ελλιπής κυκλοφοριακή ασφάλεια, οι προβληματικές συνθήκες στάθμευσης, η περιττή ηχορύπανση, οι μεγάλες ποσότητες απορριμμάτων, η υψηλή ζήτηση για πόσιμο νερό και ηλεκτρική ενέργεια, καθώς και οι συγκρούσεις όσον αφορά τη γη, αποτελούν μερικά από τα προβλήματα που προκύπτουν (HOTREC, 2018). Επιπρόσθετα, στον κοινωνικοπολιτισμικό τομέα, παρατηρούνται αλλαγές στην ταυτότητα των περιοχών, αποξένωση των ντόπιων και τοπικές εντάσεις, καθώς και εμπορευματοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ ντόπιων και τουριστών και των φυσικών εμπειριών (Koenig, K., Postma, A., & Papp, B., 2018). Ο μεγάλος αριθμός των τουριστών είναι αρνητικά αντιληπτός ακόμα και από τους ίδιους τους τουρίστες, οι οποίοι εκφράζουν παράπονα για τον συνωστισμό (ιδίως σε κορυφαία αξιοθέατα, όπως η Οία στη Σαντορίνη κατά το ηλιοβασίλεμα), την κακή εξυπηρέτηση και τις ελλείψεις στις υποδομές.

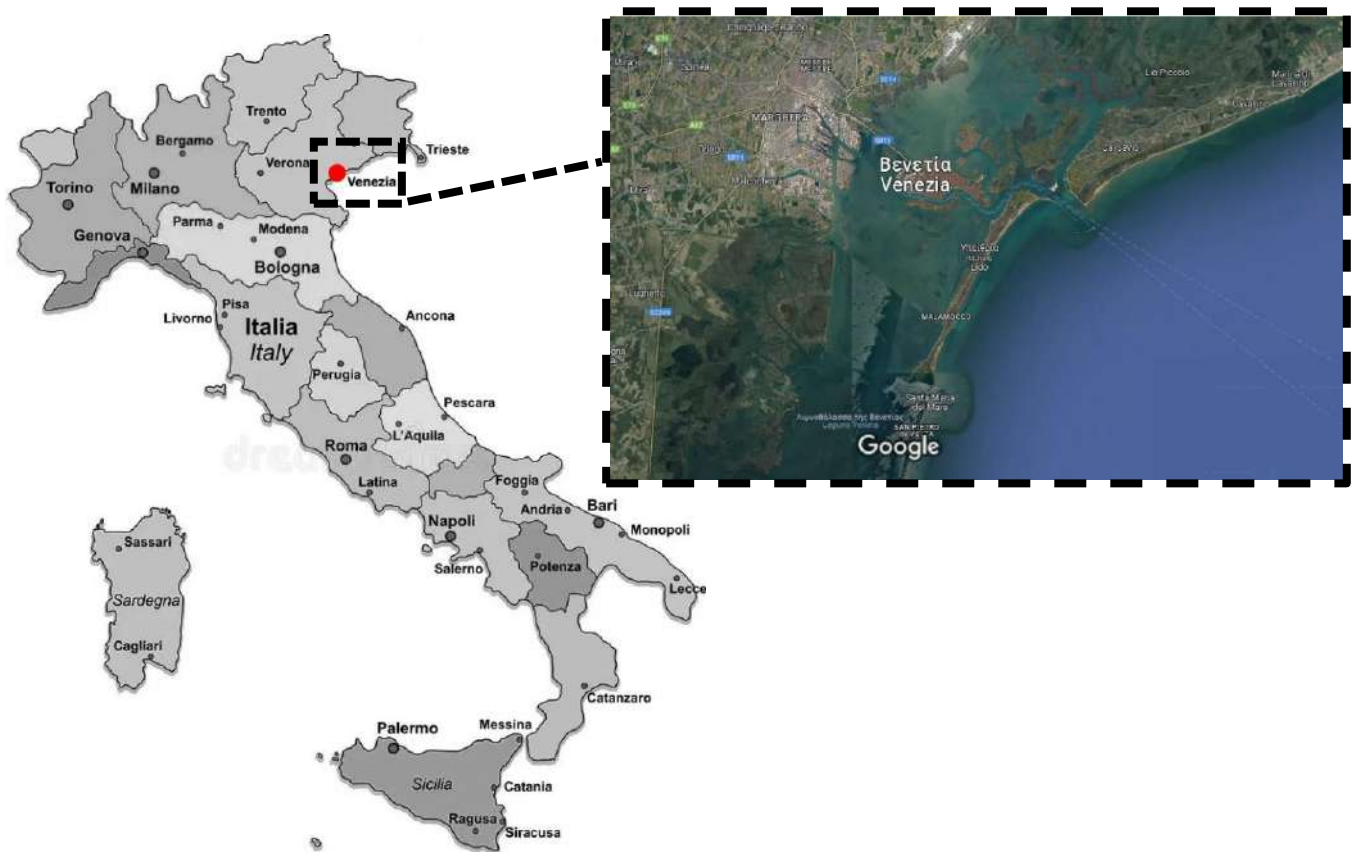
Σήμερα, ο μαζικός τουρισμός είναι απευκταίος λόγω των δυσμενών επιπτώσεων που προκαλεί στο φυσικό περιβάλλον, αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Η παγκόσμια τάση, τείνει σε έναν τουρισμό πιο φιλικό ως προς το φυσικό περιβάλλον και τον άνθρωπο.



3. Πόλεις που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του υπερτουρισμού

3.1. Βενετία

Η Βενετία είναι πόλη της Ιταλίας χτισμένη πάνω σε μια ομάδα 118 μικρών νησιών που χωρίζονται από κανάλια και ενώνονται μεταξύ τους με γέφυρες. Αποτελεί μία «πόλη μνημείο» για την Παγκόσμια Κληρονομιά (εντάχθηκε στον κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς το 1987), μαζί με τη λιμνοθάλασσά της, φημισμένη για την ομορφιά της τοποθεσίας της, την αρχιτεκτονική και τα διάσημα έργα τέχνης της (Βικιπαίδεια, 2024). Η Βενετία διαθέτει δύο αεροδρόμια: το διεθνές αεροδρόμιο «Marco Polo», το οποίο βρίσκεται στην ηπειρωτική χώρα, 8 χιλιόμετρα βόρεια της Βενετίας, στην περιοχή Τεσέρα και το αεροδρόμιο του Τρεβίζο, το οποίο βρίσκεται στην ομόνυμη πόλη, 31 χλμ βόρεια της Βενετίας στο οποίο πετούν εταιρείες χαμηλού κόστους.

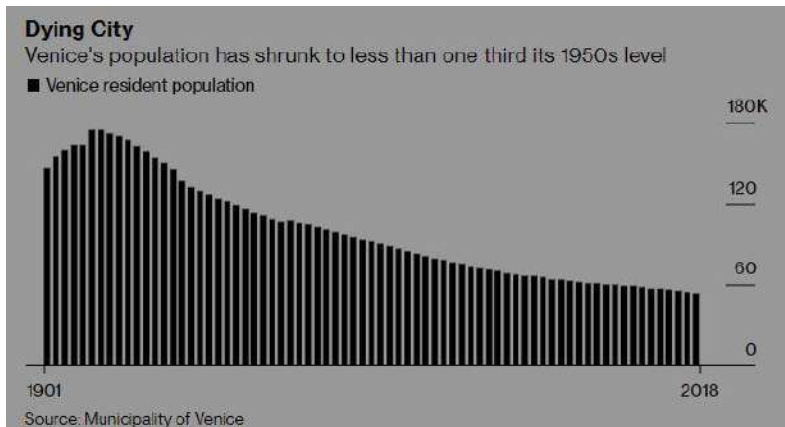
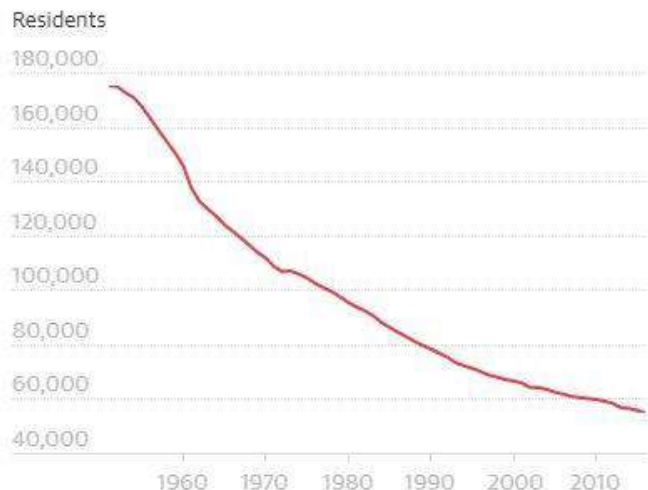


Εικόνα 10: Ο χάρτης της Ιταλίας και η θέση της Βενετίας, (Πηγή: Χάρτης google, ιδία επεξεργασία)

3.1.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού

Η Βενετία αποτελεί έναν τουριστικό μαγνήτη εδώ και πολλά χρόνια, αναλογιζόμενοι ότι ήδη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι κάτοικοι παραπονέθηκαν για υπερπληθυσμό τουριστών, όταν και η οικονομία της ξεκίνησε να βασίζεται σε αυτόν. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, ωστόσο, ο τουρισμός στο ιταλικό κανάλι και την πόλη βρίσκεται στα ύψη. Σύμφωνα με μελέτες, μεταξύ των ετών 2003 με 2017, ο αριθμός των διανυκτερεύσεων των τουριστών αυξήθηκε από 6,2 εκατομμύρια σε 10,2 εκατομμύρια (Nolan E. & H. Se Raphin, 2019). Το 2017, η πόλη δεχόταν κατά μέσο όρο 60.000 επισκέψεις την ημέρα (Modak S., 2017). Με έκταση μόλις 7,6 τετραγωνικά χιλιόμετρα, το κέντρο της Βενετίας υποδέχθηκε σχεδόν 13 εκατομμύρια τουρίστες το 2019, σύμφωνα με την ιταλική στατιστική υπηρεσία (Γιαγκίνης Ι., 2023). Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται ο μόνιμος πληθυσμός της Βενετίας, ο οποίος από το 1951 μέχρι σήμερα μειώθηκε περίπου στο 1/3, δηλαδή από 171.000 σε 50.000 κατοίκους, διότι το κέντρο της πόλης καταλείφθηκε από την τουριστική δραστηριότητα (Goodwin H., 2011).

The steady decline in residents has been linked to increasing tourism



Εικόνα 11: Ο μόνιμος πληθυσμός στο Ιστορικό κέντρο της Βενετίας και η συρρίκνωση του

(Πηγή: Δήμος της Βενετίας (<https://www.comune.venezia.it/>))

Σύμφωνα με την Citta di Venezia (2017), αντιστοιχούν 25,3 τουρίστες για κάθε κάτοικο ανά ημέρα και 158,4 επισκέπτες ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (Citta di Venezia, 2017), ποσοστό που αυξάνεται εκθετικά κατά την περίοδο του καρναβαλιού. Ο μεγάλος αυτός αριθμός επισκεπτών, σε συνδυασμό με τον περιορισμένο χώρο οδηγεί σε συνωστισμό, με αποτέλεσμα η πραγματική εμπειρία της επίσκεψης να υποβαθμίζεται και να χάνει την ποιότητά της. Ολοένα και περισσότεροι μόνιμοι κάτοικοι εγκαταλείπουν κάθε χρόνο την πόλη της Βενετίας και σε αυτό συνέβαλαν διάφοροι παράγοντες, όπως το υψηλότερο κόστος ζωής, η μείωση των διαθέσιμων υπηρεσιών, η απώλεια της αίσθησης της τοπικής ταυτότητας, η αυξημένη συμφόρηση στους δημόσιους χώρους και στα μέσα μεταφοράς, καθώς και η κερδοσκοπία στην αγορά ακινήτων με μείωση της αγοραστικής δύναμης των ντόπιων σε σχέση με τους επισκέπτες (Milano C., 2017).



Εικόνα 12: Η πλατεία του Αγίου Μάρκου στην Βενετία, κατάμεστη από τουρίστες

(Πηγή: Frank Bienewald/LightRocket via Getty Images, <https://www.news.com>)

Η μείωση των καταστημάτων που προσφέρουν προϊόντα καθημερινής ανάγκης αποτελεί μεγάλη ανησυχία για τους κατοίκους. Ενώ τα τουριστικά καταστήματα έχουν αυξηθεί σημαντικά, τα καταστήματα με τρόφιμα και άλλα αγαθά πρώτης ανάγκης έχουν μειωθεί δραματικά. Το κέντρο της πόλης είναι γεμάτο από καταστήματα που στοχεύουν αποκλειστικά στους τουρίστες, προσφέροντας αναμνηστικά και παραδοσιακά προϊόντα, καθώς και καφέ-εστιατόρια. Οι ντόπιοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών και συχνά αναζητούν φθηνότερες επιλογές εκτός της πόλης (Seguí A. E., 2009). Επιπλέον, τα υψηλά ενοίκια, η έλλειψη εύρεσης κατοικίας και η αύξηση του τουρισμού επηρεάζουν το συνολικό κόστος ζωής. Ακόμη και αν οι περισσότεροι τουρίστες δεν μένουν για να διανυκτερεύσουν (μόνο το 25% από τους 30.000.000 τουρίστες πραγματοποιούν διανυκτέρευση), οι ιδιοκτήτες διαμερισμάτων μετατρέπουν συχνά τα καταλύματά τους σε ενοικιαζόμενες κατοικίες μέσω πλατφορμών,

όπως η Airbnb. Σύμφωνα με τα δεδομένα της Inside Airbnb (2017), η Βενετία έχει συνολικά 6.027 καταχωρήσεις στην Airbnb, όπου 74,9% είναι ολόκληρα διαμερίσματα, 23,9% ιδιωτικά δωμάτια και 1,2% κοινόχρηστα δωμάτια (Boigenzahn H., Loftin S., Roncati D., & Yuzvik A., 2016). Αυτό έχει σημαντικές συνέπειες για τους ντόπιους κατοίκους, με το κόστος μίσθωσης να αυξάνεται δραματικά. Το υψηλότερο κόστος ζωής έχει ως αποτέλεσμα πολλοί ντόπιοι να μετακινούνται εκτός πόλης (κυρίως σε προάστια όπως το Mestre ή η Marghera), αφήνοντας πίσω το ιστορικό κέντρο έρημο και αποτυπώνοντας την εικόνα μιας πόλης που ζει κυρίως από τον τουρισμό (Stanchev R., 2018). Οι περισσότεροι από τους εναπομείναντες κατοίκους είναι πλέον άνω των 65 ετών, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια νέα εικόνα για τη Βενετία ως «πόλη των γερόντων», η οποία τα βράδια ερημώνει (DW, 2012).

Επίσης, η προσέλευση πλήθους επισκεπτών στα δημοφιλή αξιοθέατα δημιουργεί προβλήματα συνωστισμού και κυκλοφοριακής συμφόρησης κατά τη διάρκεια της ημέρας. Ο συνωστισμός σε δρόμους, γέφυρες και στα πλοία μεταφοράς ("βαπορέτα"), που χρησιμοποιούνται ευρέως τόσο από ντόπιους όσο και από τουρίστες, επηρεάζει την καθημερινή κίνηση των ντόπιων (Giuffrida A., 2017). Οι κάτοικοι είτε αλλάζουν διαδρομές για να αποφύγουν τον συνωστισμό, είτε περιμένουν σε ουρές για να επιβιβαστούν σε ένα πλοίο. Επιπλέον, παρατηρείται η εμφάνιση του φαινομένου του αστικού εξευγενισμού σε πολλές γειτονιές. Η αύξηση του τουρισμού έχει επηρεάσει την αστική δομή της πόλης, ανακαινίζοντας παλιές εγκαταλελειμμένες περιοχές με στόχο την ανάδειξη του ιστορικού παρελθόντος και τη δημιουργία μιας αναγνωρίσιμης τουριστικής ταυτότητας (Seguí A. E., 2009). Οι ζώνες της πόλης σχεδιάστηκαν εκ νέου, προκειμένου να βελτιωθεί η εικόνα της και να μετατραπεί σε μια εμπορική δομή με σκοπό την προσέλκυση τουριστών. Ωστόσο, αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε αποξένωση των ντόπιων, οι οποίοι έχασαν την αίσθηση της ταυτότητας με τις γειτονιές τους και αντιμετωπίζουν τον χώρο ως απόμακρο και άγνωστο (Trancoso González A., 2018).

Αξίζει να επισημανθεί ο κίνδυνος που θέτει ο υπερτουρισμός στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα της Βενετίας, η οποία από το 1987 είναι ενσωματωμένη στον κατάλογο της παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO, μαζί με τη λιμνοθάλασσά της (WCED, 1987). Ο υπερβολικός τουρισμός έχει δημιουργήσει προβλήματα όπως η υπερπαραγωγή απορριμμάτων, η υπεράντληση των πόρων και οι εκπομπές ρύπων από οχήματα, τα οποία επιτρέπονται μόνο μέχρι την αρχή της πόλης* από εκεί και πέρα η πρόσβαση γίνεται είτε με τα πόδια είτε με τα «βαπορέτα». Ειδικά οι κρουαζιέρες αποτελούν πρόκληση, καθώς

μόνο το 2,5% των 30.000.000 τουριστών που επισκέπτονται ετησίως τη Βενετία φτάνουν μέσω αυτών (Valcárcel M., 2018). Αυτοί οι τουρίστες συνήθως παραμένουν για μία ημέρα και σπανίως συμβάλλουν οικονομικά στην τοπική κοινότητα. Οι κρουαζιέρες έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, με ρύπανση της λιμνοθάλασσας, εκπομπές αέριων ρύπων και θόρυβο (Testa S., 2011), απειλώντας την οπτική αισθητική της πόλης, καθώς φαίνονται σαν ουρανοξύστες τοποθετημένοι σ' έναν παραδοσιακό ιστό (Seraphin H., Sheeran P., & Pilato M., 2018).



Εικόνα 13: Κρουαζιερόπλοια στην Βενετία

(Πηγή: Courtesy of No Big Ships Committee, <https://www.npr.org/sections/parallels/>)

Τα προβλήματα αυτά έχουν οδηγήσει σε έντονες αντιδράσεις και διαμαρτυρίες από κινήματα εναντίον του τουρισμού, τα οποία κυρίως απαρτίζονται από τους ίδιους τους κατοίκους. Αυτά τα κινήματα έχουν δημιουργήσει πολλές ηλεκτρονικές πλατφόρμες και ομάδες στα κοινωνικά δίκτυα με σκοπό την ενημέρωση για τα γεγονότα, τη διοργάνωση διαμαρτυριών και των συγκεντρώσεων, καθώς και την κινητοποίηση. Ανάμεσα στα πιο γνωστά από αυτά είναι το «Εξω τα μεγάλα σκάφη από τη λεκάνη του Αγίου Μάρκου» («Fuori le maxinavi dal Bacino di San Marco»), η «Γενιά 90» («Generazione 90»), η «Venessia.com» και η «Επιτροπή Όχι στα μεγάλα πλοία – Η λιμνοθάλασσα για το κοινό καλό» («Comitato No grandi navi - Laguna Bene Comune»).

Οι αντιδράσεις αυτές εκδηλώθηκαν με διάφορους τρόπους, όπως η διοργάνωση τελετής κηδείας από το ομάδα "Venessia.com", που συμβολίζει τον "θάνατο" της Βενετίας λόγω της απώλειας του ντόπιου πληθυσμού της ή οι διαδηλώσεις των κατοίκων στους δρόμους του ιστορικού κέντρου κρατώντας σημαίες της ιστορικής Βενετικής Δημοκρατίας και πανό που αναφέρουν "Ποτέ ξανά τα πλοία στη λιμνοθάλασσα!" και "Η Βενετία δεν είναι Disneyland", με διαμαρτυρίες για το γεγονός ότι η Βενετία εξυπηρετεί περισσότερο τους τουρίστες παρά τους κατοίκους της, με τους τελευταίους να

κυκλοφορούν με άδεια καροτσάκια αγορών στους δρόμους της πόλης (The Local IT, 2016). Το 2016, περίπου 1.000 άνθρωποι από το κίνημα "Όχι στα Μεγάλα Πλοία" ντύθηκαν πειρατές και πραγματοποίησαν διαμαρτυρία κατά των κρουαζιερόπλοιων στο κανάλι Giudecca, φωνάζοντας συνθήματα κατά των κρουαζιερόπλοιων (Haines G., 2016).



Εικόνα 14: Φωτογραφίες από διαμαρτυρίες στη Βενετία, Πάνω αριστερά: Η ομάδα "Venessia.com" με βαλίτσες με hashtag "Venexodus", Κάτω αριστερά: Η ομάδα "Γενιά 90" με άδεια καροτσάκια, Πάνω δεξιά: Η ομάδα "Όχι στα μεγάλα πλοία" σε "κυνήγι" κρουαζιερόπλοιων, Κάτω δεξιά: Κρεμασμένα πανό με hashtag "Venexodus"

(Πηγή: <https://www.cagliaripad.it/>)

Όταν σκεφτόμαστε τη Βενετία, μας έρχονται στο μυαλό αμέτρητες προκατασκευασμένες εικόνες που κατακλύζουν τα social media, το διαδίκτυο και τους ταξιδιωτικούς οδηγούς. Οι χαρακτηριστικές εικόνες της πόλης έχουν αποτυπωθεί και επαναληφθεί τόσες φορές μέσα στους αιώνες, που έχουν δημιουργήσει έναν σταθερό οπτικό κώδικα συμβόλων που χρησιμοποιούν οι επιχειρήσεις στη διαφήμισή τους. Αυτές οι εικόνες ανήκουν σε μια άλλη εποχή, παρουσιάζοντας μια αναγεννησιακή πόλη σαν σύμβολο ενός μαγικού τόπου όπου ο χρόνος έχει σταματήσει. Ωστόσο, αυτή η αναπαράσταση της ιστορικής κληρονομιάς φαίνεται πλέον να είναι ανακριβής και παραπλανητική, εξαιτίας των τεράστιων τουριστικών μαζών που κατακλύζουν την πόλη σήμερα.

3.1.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού

Η Βενετία είναι γνωστή ως «La Serenissima», που μεταφράζεται σε «γαληνοτάτη», αλλά αυτό το όνομα δεν της ταιριάζει πλέον. Η έκθεση της UNESCO κατηγορεί τις ιταλικές αρχές για έλλειψη στρατηγικού οράματος σχετικά με την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει μια από τις πιο γραφικές πόλεις της Ιταλίας (tourismtoday.gr, 2023). Τον Ιούλιο του 2016, η UNESCO ενέκρινε ψήφισμα που απαιτούσε την απαγόρευση της εισόδου πλοίων άνω των 55.000 τόνων. Τον Φεβρουάριο του 2017, η ιταλική κυβέρνηση προειδοποιήθηκε για τις συνέπειες αυτής της κατάστασης και την πιθανή καταχώριση της Βενετίας ως απειλούμενης κληρονομιάς, κατηγορία που προορίζεται για τα ερείπια πολέμου στις χώρες του Τρίτου Κόσμου (McKenna J., 2016). Η UNESCO προτείνει να συμπεριληφθεί η Βενετία στον κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς που διατρέχουν κίνδυνο, κάνοντας λόγο για ανεπαρκή μέτρα για την καταπολέμηση της υποβάθμισής της, ιδίως λόγω του μαζικού τουρισμού αλλά και της κλιματικής αλλαγής (Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2023), ωστόσο κάτι τέτοιο δεν έγινε δεκτό από τις ιταλικές αρχές. Η προθεσμία αυτή παρατάθηκε μέχρι το 2018 και στη συνέχεια μέχρι το 2021, αναγκάζοντας τον δήμο της πόλης να θέσει τα μέτρα άμεσα σε εφαρμογή (Rodriguez C., 2017).

Τα πρόσφατα μέτρα που λαμβάνουν οι αρχές της πόλης για τον περιορισμό του υπερτουρισμού είναι τα εξής:

- Τον Απρίλιο του 2016, ο δήμος της πόλης έθεσε σε εφαρμογή πολιτικές όπως η διαχωρισμένη ουρά για κατοίκους και τουρίστες στα "βαπορέτο".
- Το 2017 τέθηκε η απαγόρευση ίδρυσης νέων καταστημάτων εστίασης «ξένης κουζίνας», όπως fast food, ώστε να μην αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της πόλης και τέθηκε σε ισχύ νόμος που απαγορεύει την κατανάλωση φαγητού σε πακέτο στην πλατεία του Αγίου Μάρκου στη Βενετία (Giuffrida A., 2017).
- Το 2021, απαγορεύτηκε η είσοδος μεγάλων κρουαζιερόπλοιων στο ιστορικό κέντρο της Βενετίας μέσω του καναλιού Giudecca, μετά τη συντριβή ενός πλοίου στο λιμάνι τον Ιούνιο του 2018. Τα πλοία προκαλούν ρύπανση και διαβρώνουν τα θεμέλια της πόλης, η οποία υποφέρει από τακτικές πλημμύρες (tourismtoday.gr, 2024).
- Από τον Απρίλιο του 2024, πιλοτικά, τέθηκε σε ισχύ η δοκιμαστική επιβολή εισιτηρίου 5 ευρώ σε όσους επισκέπτονται την Βενετία για μία μέρα, χωρίς

διανυκτέρευση, απόφαση που ενέκρινε το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης τον Σεπτέμβριο του 2023 (moneyreview.gr, 2023). Υπάλληλοι εταιριών, που συνεργάζονται με τον δήμο, πραγματοποιούν ελέγχους στους επισκέπτες που φτάνουν, κυρίως στον σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης. Επίσης γίνεται έλεγχος πρόσβασης σε σημεία της πόλης, στα οποία επιτρέπεται να μπαίνουν μόνο όσοι έχουν την κάρτα «Venezia Unica». Τα έσοδα από τα τέλη εισόδου έχει δηλωθεί πως θα διατεθούν για υπηρεσίες που βοηθούν τους κατοίκους της πόλης, όπως η συντήρηση, ο καθαρισμός και η μείωση του κόστους διαβίωσης. Ωστόσο, ήδη γίνονται διαδηλώσεις από τους κατοίκους της Βενετίας, οι οποίοι θεωρούν πως αυτό το μέτρο δεν είναι ικανό για να μειώσει τον υπερτουρισμό που δέχεται η πόλη, αντιθέτως μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα, αμαυρώνοντας τη δημόσια εικόνα της (Εικόνα 15).

- Από την 1η Ιουνίου του 2024 δεν επιτρέπεται τα τουριστικά γκρουπ να αριθμούν πάνω από 25 άτομα. Επιπλέον, θα απαγορευθεί η χρήση μεγαφώνων στις ξεναγήσεις, επειδή «μπορεί να προκαλέσουν σύγχυση και ενοχλήσεις», σύμφωνα με την ανακοίνωση της δημοτικής αρχής (Γιαγκίνης Ι., 2023).
- Προγραμματίζονται και εν μέρει εφαρμόζονται, επίσης, αισθητήρες μέτρησης των ατόμων σε περιοχές υψηλής κυκλοφορίας, η αύξηση της αστυνομικής παρουσίας για την προστασία της πόλης, ενώ προβλέπονται αυστηρές ποινές για τους τουρίστες που παραβιάζουν τους κανόνες, όπως η άσεμνη συμπεριφορά και η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ (Edwards C., 2017).



Εικόνα 15: Διαδηλωτές στην Βενετία κατά του φόρου εισόδου στην πόλη, (Πηγή: <https://gr.euronews.com>)

3.1.3. Τουρισμός στην Βενετία και βιωσιμότητα

Η Βενετία προσπαθεί να επανεξετάσει τη σχέση της με τους επισκέπτες, με πιο βιώσιμο τρόπο, ενώ παράλληλα επιδιώκει να δώσει κίνητρα στους κατοίκους της να μείνουν στην πόλη τους, οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν μετακομίσει στην ηπειρωτική χώρα. Τα μέτρα που παρουσιάστηκαν παραπάνω στοχεύουν στη σταδιακή μείωση των τουριστών της πόλης και στη μετατροπή του τουρισμού σε βιώσιμο. Για να γίνει αντιληπτό αυτό, είναι σημαντικό να ληφθούν υπόψη η έρευνα και ο στρατηγικός σχεδιασμός ως κεντρικοί παράγοντες για την ανάπτυξη. Η Βενετία πρέπει να προσελκύσει ποιοτικό και όχι ποσοτικό τουρισμό, γεγονός που θα αποφέρει οφέλη σε όλους τους τουριστικούς φορείς.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της πόλης είναι οι ημερήσιοι εκδρομείς, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τον μεγαλύτερο αριθμό τουριστών και δεν έχουν το χρόνο να εκτιμήσουν τις ομορφίες της Βενετίας. Αποτελούν την ομάδα που ξοδεύει τα λιγότερα χρήματα, συνήθως πηγαίνουν απλά για να βγουν φωτογραφίες στα πιο σημαντικά σημεία της πόλης, δημιουργώντας όμως προβλήματα όπως η υπερσυγκέντρωση κόσμου και αποβλήτων σε αυτά τα σημεία.

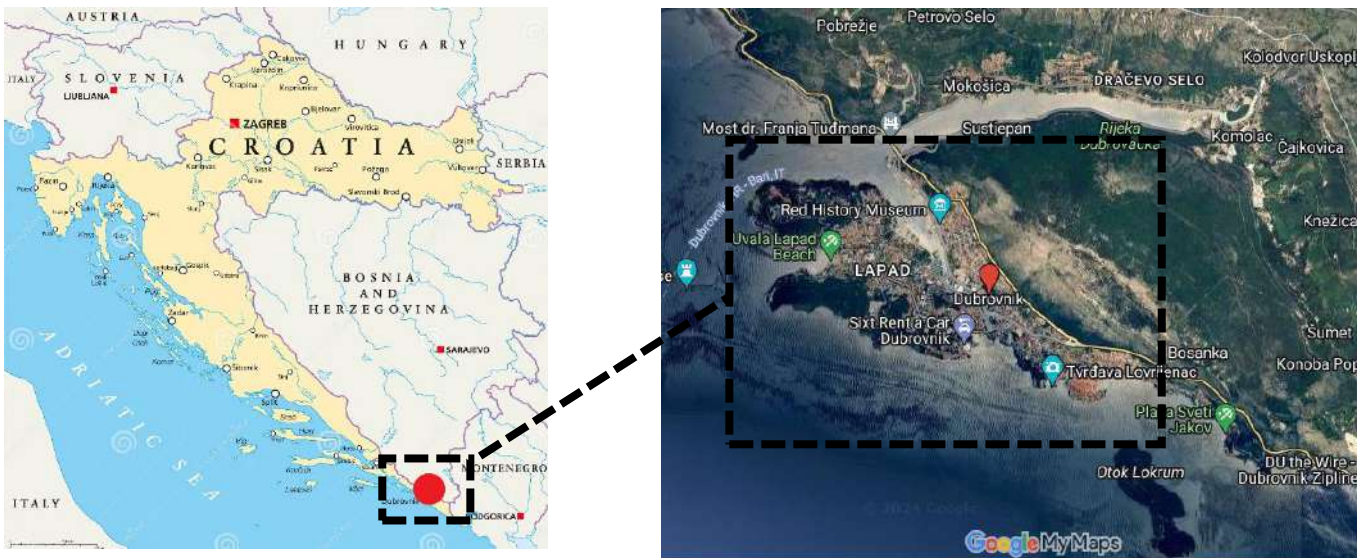
Αντίθετα, θα ήταν συνετό να δοθούν κίνητρα για τους τουρίστες που θα διανυκτερεύσουν στην πόλη, οι οποίοι ενδιαφέρονται για την ιστορία της, τον πολιτισμό της, την αρχιτεκτονική και το φυσικό της περιβάλλον. Μετά το πλήγμα του τουρισμού λόγω των lockdowns για τον περιορισμό της πανδημίας του Covid-19, οι δημοτικές αρχές της πόλης και πολλοί ιδιοκτήτες επιχειρήσεων επιθυμούν να διασφαλίσουν ότι η επιστροφή θα είναι βιώσιμη, υποστηρίζοντας ότι ο στόχος δεν είναι τα χρήματα, αλλά η προστασία του περιβάλλοντος. Η Βενετία αποτελεί ένα υπαίθριο μουσείο και για να διατηρηθεί είναι απαραίτητο να περιοριστεί η ροή των τουριστών.

Κάποιες ενδεικτικές πτυχές εναλλακτικού τουρισμού στην Βενετία:

- Το φυσικό περιβάλλον στη βενετική λιμνοθάλασσα.
- Οι πολιτιστικές πτυχές της.
- Αθλητισμός στη λιμνοθάλασσα.
- Ανάπλαση του θαλάσσιου τουρισμού στο Lido, το Murano και το Torcello, όπως και σε άλλες παραθαλάσσιες περιοχές.
- Συνεδριακός/ αρχιτεκτονικός τουρισμός.

3.2. Ντουμπρόβνικ

Το Ντουμπρόβνικ είναι μια πόλη στις Δαλματικές ακτές της Κροατίας, με πληθυσμό περίπου 43.770 κατοίκους. Επί αιώνες, αποτέλεσε, μετά τη Βενετία, το σημαντικότερο λιμάνι των Βενετών στην Αδριατική. Σήμερα, είναι ένα δημοφιλές τουριστικό κέντρο και διαθέτει δικό του αεροδρόμιο. Η παλιά πόλη του Ντουμπρόβνικ έχει ανακηρυχθεί ως μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς από την UNESCO από το 1979 (Βικιπαιδεία, 2024).



Εικόνα 16: Ο χάρτης της Κροατίας και η θέση του Ντουμπρόβνικ
(Πηγή: Χάρτης google, ίδια επεξεργασία)

3.2.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, το Ντουμπρόβνικ αποτελούσε έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς για διακοπές, στα όρια που καθόριζαν οι υποδομές του λιμανιού του. Μετά το πέρας του εμφυλίου πολέμου, η πόλη, με τους περίπου 40.000 κατοίκους, βρέθηκε να αντιμετωπίζει μια μόνο επιλογή για οικονομική ανάκαμψη: τον τουρισμό.

Σήμερα, πρόκειται για ένα παράδειγμα λανθασμένης διαχείρισης του τουρισμού και σύμφωνα με ορισμένους δείκτες έχει τη μεγαλύτερη αναλογία τουριστών προς κατοίκους από κάθε άλλη ευρωπαϊκή πόλη (McClanahan P., 2023). Ο ντόπιος πληθυσμός

συνεχώς μειώνεται, γιατί δεν έχει πού να μείνει και πού αλλού να στραφεί επαγγελματικά, εκτός από τον τουρισμό. Τα ενοικιαζόμενα καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης, τύπου Airbnb, έχουν κατακλείσει την πόλη, εκτοπίζοντας τους μόνιμους κατοίκους. Επίσης, παρατηρείται μία μείωση των καταστημάτων που εξυπηρετούν τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού στην περιοχή, τα περισσότερα από τα οποία μετατράπηκαν σε καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος- όπως εστιατόρια, καφέ- αλλά και καταστήματα με σουβενίρ καθώς και οποιαδήποτε άλλη χρήση μπορεί να αφορά καθαρά και μόνο τους τουρίστες. Τους χειμερινούς μήνες τα περισσότερα από αυτά κλείνουν και η πολιτιστική ζωή σχεδόν εξαφανίζεται (Foster J., 2017).

Λόγω αυτών των προβλημάτων, οι κάτοικοι του ιστορικού κέντρου έχουν μειωθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια, με μόλις 1.157 άτομα σε σύγκριση με τα 5.000 το 1991. Παρόμοια, και ο φοιτητικός πληθυσμός αντιμετωπίζει ανάλογες πιέσεις, καθώς είναι αναγκασμένος είτε να νοικιάζει στα περίχωρα είτε να βρίσκει καταλύματα μόνο για το διάστημα πριν από την έναρξη της τουριστικής περιόδου, λόγω της αυξανόμενης χρήσης των διαμερισμάτων για βραχυχρόνια τουριστική μίσθωση (Panayiotopoulos A. & Pisano C., 2019) -κάτι που συμβαίνει έντονα και στα περισσότερα νησιά της χώρας μας-. Ο κορεσμός στους δημόσιους χώρους και το δίκτυο μεταφορών είναι, επίσης, ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα. Οι κάτοικοι πλήττονται από τη συνεχή κίνηση και την έλλειψη χώρου, ιδίως κατά την τουριστική περίοδο, όπου μπορεί να απαιτηθούν 40 λεπτά για να διασχίσουν έναν πεζόδρομο μήκους 300 μέτρων (Foster J., 2017). Η παλιά πόλη αποτελεί το πιο τουριστικό κομμάτι του Ντουμπρόβνικ, με αποτέλεσμα το δίκτυο μεταφορών που εξυπηρετεί το λιμάνι και τα θέρετρα τόσο στη Δυτική/ Βορειοδυτική πλευρά όσο και στα ανατολικά της παλιάς πόλης, να οδηγούνται σε έντονη συμφόρηση και προβλήματα κυκλοφορίας που διαρκούν μέχρι αργά το βράδυ (Panayiotopoulos A. & Pisano C., 2019).



Εικόνα 17: Πλήθος τουριστών στο κέντρο της παλιάς πόλης του Ντουμπρόβνικ
(Πηγή: Shutterstock, <https://www.reader.gr/>)

Ένα ακόμη πρόβλημα που προέκυψε λόγω του μαζικού τουρισμού είναι η αλλοίωση του πολιτιστικού πλαισίου και της αυθεντικής τοπικής κουλτούρας. Το Ντουμπρόβνικ μάλιστα, λόγω της πολύ κοντινής απόστασης του ιστορικού κέντρου από την παραλία, επιβάλλει πρόστιμο σε όποιον κυκλοφορεί με μαγιό εντός του ιστορικού κέντρου, διότι κάτι τέτοιο αλλοιώνει την πολιτιστική εικόνα του προορισμού (Εικόνα 18). Οι επισκέπτες παραμένουν στο Ντουμπρόβνικ, κατά μέσο όρο, για περίπου τρεις ημέρες, καθώς ο όγκος των αξιοθέατων και των μνημείων είναι αρκετός για να καλύψει τον διαθέσιμο χρόνο τους. Κατά συνέπεια, ακολουθούν ένα τυποποιημένο τουριστικό πρόγραμμα που περιλαμβάνει επισκέψεις σε αξιοθέατα, σημεία για φωτογραφίες, εστιατόρια, καφέ και μπαρ, αντί για δημιουργικά προγράμματα που προσφέρουν μια αυθεντική εμπειρία (Jelincic D.A. & Zuvella A., 2012).



Εικόνα 18: Περιορισμοί και πρόστιμα στους παραβάτες, με σκοπό την αποφυγή της αλλοίωσης της πολιτιστικής εικόνας του ιστορικού κέντρου της πόλης.

(Πηγή: <https://pbs.twimg.com/media/DGjeu-hWsAAYvRT.jpg>)

Κατά καιρούς, το Ντουμπρόβνικ γεμίζει κυριολεκτικά από τουρίστες, ενώ οι κάτοικοι καλούνται, με σχετικές οδηγίες, να παραμείνουν στα σπίτια τους. Σημαντικό πρόβλημα προκαλούν τα κρουαζιερόπλοια που καταφθάνουν στο λιμάνι καθημερινά. Η πόλη υποδέχεται κρουαζιερόπλοια σε δύο σημεία: το λιμάνι του Ντουμπρόβνικ "Gruž", το οποίο φιλοξενεί το 70% της κυκλοφορίας, και την περιοχή αγκυροβολίας μπροστά από την Παλιά Πόλη, η οποία αναλαμβάνει το υπόλοιπο 30% (Weaver, 2005). Η εποχικότητα χαρακτηρίζει έντονα τον τουρισμό στην πόλη, η οποία φαίνεται γεμάτη κατά την τουριστική περίοδο και σχετικά ήσυχη κατά τους χειμερινούς μήνες. Στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η περίοδος αιχμής (από Απρίλιο έως Σεπτέμβριο) προσελκύει περίπου τέσσερις φορές περισσότερους επισκέπτες σε πολιτιστικά αξιοθέατα σε σύγκριση με το υπόλοιπο του έτους. Γενικά, το 80% των επισκεπτών επιλέγουν να επισκεφθούν την περιοχή κατά την περίοδο αιχμής, ενώ μόνο το 20% προτιμούν τους μήνες εκτός αιχμής (Jelincic D.A. & Zuvella A., 2012).

Την κατάσταση επιδεινώσε ιδιαίτερα η δημοφιλής σειρά "Game of Thrones", διότι πολλές σκηνές γυρίστηκαν στο λιμάνι και στο ιστορικό κέντρο της πόλης, δημιουργώντας μια άνευ προηγουμένου τουριστική φρενίτιδα, από επισκέπτες που επιλέγουν τον συγκεκριμένο προορισμό ώστε να δουν από κοντά τα μέρη στα οποία γυρίστηκαν πολλές διάσημες σκηνές της σειράς και να φωτογραφηθούν σε αυτά.



Εικόνα 19: Τουριστική ξενάγηση και φωτογραφίες τουριστών στα σημεία που γυρίστηκε η δημοφιλής σειρά.
(Πηγή: <https://wallsofdubrovnik.com/>, <https://cdn.getyourguide.com/>)

Μέχρι το 2017, η πόλη αντιμετώπιζε την αρνητική δημοσιότητα από τα παγκόσμια μέσα ενημέρωσης λόγω της μη ελεγχόμενης ανάπτυξης του τουρισμού της. Η πόλη έπεφτε θύμα της ίδιας της επιτυχίας της, οι πολίτες της έδειχναν την δυσaráρεσκειά τους, ασκώντας έντονη κριτική, ενώ ακόμα και πολλοί επισκέπτες δεν μπορούσαν να απολαύσουν πλήρως τις ομορφιές, την ιστορία και τον πολιτισμό της, λόγω του

υπερτουρισμού. Τελικά, η UNESCO προειδοποίησε ότι αυτή η πληθώρα τουριστών θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανάκληση της καταχώρισής της από τον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς και συνέστησε να μην υπάρχουν περισσότεροι από 8.000 τουρίστες στο ιστορικό κέντρο της πόλης ταυτόχρονα (GSTC & Destination, 2021).

3.2.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού

Αντιμέτωπη με αυτές τις πιέσεις, η κυβέρνηση αποφάσισε να αντιδράσει. Συγκεκριμένα, με απόφαση του δημάρχου, εγκαταστάθηκαν κάμερες παρακολούθησης της ροής των τουριστών στην παλιά πόλη (Coldwell W., 2017). Το 2017, η πόλη εισήγαγε το σχέδιο "Respect The City", το οποίο αποσκοπεί στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων του υπερτουρισμού μέσω της συνεργασίας των ενδιαφερομένων φορέων και της υιοθέτησης μέτρων και λύσεων (CROSTO, 2017). Άρχισε να αντιμετωπίζει τη δύσκολη πρόκληση της μείωσης του υπερπληθυσμού των τουριστών μέσω διάφορων μέτρων για την ανακούφιση της κυκλοφοριακής συμφόρησης, με εφαρμογές smart city. Συγκεκριμένα ακολουθήθηκαν τα παρακάτω μέτρα:

- Αρχικός στόχος του σχεδίου ήταν ο περιορισμός του αριθμού των τουριστών κρουαζιέρας σε 4.000 κάθε στιγμή, κάτι που επιτεύχθηκε με τον πολύ καλό συντονισμό. Όσον αφορά τον τουρισμό κρουαζιέρας, που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα τμήματα της οικονομίας της πόλης, έχουν εφαρμοστεί διάφορες στρατηγικές (Μπέλλος Η., 2023). Η ηγεσία της πόλης προσέγγισε τον Διεθνή Σύνδεσμο Κρουαζιέρων-Cruise Lines International Association (CLIA) και, σε συνεργασία μαζί τους, αναδιέταξε το πρόγραμμα των επισκέψεων, ώστε να διαφοροποιούνται οι ώρες αναχώρησης και άφιξης. Ούτως ή άλλως, ο αριθμός των ανθρώπων ποτέ δεν ήταν πρόβλημα· το πρόβλημα ήταν η ροή. Η βελτίωση της ροής επιτεύχθηκε με τον πιο προσεκτικό σχεδιασμό του προγράμματος άφιξης των πλοίων, τόσο καθημερινά όσο και κατά τη διάρκεια ολόκληρου του έτους. Ο μέγιστος αριθμός πλοίων καθορίστηκε σε δύο πλοία ταυτόχρονα και το όριο των επισκεπτών, στην εντός των τειχών πόλη που προέρχονται από κρουαζιερόπλοια, στους 4.000 - το μισό από τον αριθμό που πρότεινε η UNESCO-. Η εναρμόνιση των χρόνων άφιξης έχει ανακουφίσει την πίεση στο ιστορικό κέντρο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες των ετών 2018

και 2019 (πριν την πανδημία Covid 19), σε σύγκριση με το 2017 και τα προηγούμενα έτη (GSTC & Destination, 2021).



Εικόνα 20: Κρουαζιερόπλοια γεμίζουν τον κεντρικό λιμένα του Ντουμπρόβνικ πριν την περίοδο του "Respect The City", (Πηγή: <https://www.reporter.gr/>)

- Όσον αφορά τις εφαρμογές smart city αυτές αφορούν εφαρμογές και κάμερες καταμέτρησης του πληθυσμού στο κέντρο της πόλης, σε πραγματικό χρόνο, εφαρμογές έξυπνου parking, app με τουριστικές οδηγίες, ηλιακά παγκάκια, όπως και αυτοματισμούς ποτίσματος του αστικού πρασίνου.
- Μειώθηκε ο αριθμός των περιπτέρων με σουβενίρ κατά 80% και ο αριθμός των τραπεζοκαθισμάτων στα εστιατόρια κατά 30%. Ως αποτέλεσμα, η πόλη υπέστη απώλειες στα έσοδα, τουλάχιστον 5 εκατομμύρια kuna ετησίως (περίπου 660.000€) και για να δώσουμε μια εικόνα, το υψηλότερη «ενοίκιο» για ένα μικρό περίπτερο την εποχή εκείνη ήταν πάνω από 400.000 kuna ετησίως.
- Η πόλη χρεώνει τους επισκέπτες 2,65 ευρώ ανά διανυκτέρευση μεταξύ Απριλίου και Σεπτεμβρίου, με το ποσό αυτό να μειώνεται σε 1,86 ευρώ για το υπόλοιπο έτος.
- Το 2019, οι τοπικές αρχές ανακοίνωσαν την επιβολή φόρου και στα κρουαζιερόπλοια, ύστερα από πρόταση του δημάρχου, ενισχύοντας τα ταμεία του Ντουμπρόβνικ κατά 750.000 ευρώ• χρήματα που θα αφιερωθούν στη βελτίωση του οδικού δικτύου.

Το 2019, η πόλη του Ντουμπρόβνικ ήταν μία από τις 30 παγκόσμιες τουριστικές τοποθεσίες που υποβλήθηκαν σε αξιολόγηση (με αποτελέσματα απόδοσης που άγγιξαν το 70%) και σχεδιασμό δράσης από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Βιώσιμου Τουρισμού (GSTC). Η δημιουργία αυτού του σχεδίου αντιπροσωπεύει την αποφασιστικότητα και τη δέσμευση της πόλης για την κατεύθυνση του τουρισμού της προς ένα βιώσιμο μέλλον. Το GSTC αναγνώρισε πολλά παραδείγματα καλών πρακτικών στη διαδικασία, κυρίως όσον αφορά τη δημόσια ασφάλεια, την αστική καθαριότητα και το υψηλό βαθμό διατήρησης της κληρονομιάς (GSTC & Destination, 2021). Πλέον οι μακροπρόθεσμοι στόχοι περιλαμβάνουν την πολυκεντρική αστική ανάπτυξη, την κατασκευή νέων εγκαταστάσεων και την ενσωμάτωση των ΤΠΕ για τη διαχείριση του προορισμού και της κινητικότητας των επισκεπτών, προκειμένου το Ντουμπρόβνικ να γίνει παράδειγμα βιώσιμης διαχείρισης του τουρισμού.

3.2.3. Τουρισμός στο Ντουμπρόβνικ και βιωσιμότητα

Η επίτευξη βιώσιμου τουρισμού στο Ντουμπρόβνικ μπορεί να γίνει μέσω μιας σειράς μέτρων και πρωτοβουλιών όπως είναι:

- Η διαχείριση των κρουαζιερόπλοιων με οργάνωση των αφίξεων τους αλλά και των τουριστικών λεωφορείων για την αποφυγή υπερφόρτωσης των κεντρικών τουριστικών περιοχών (σε αυτό θα μπορούσαν να βοηθήσουν έξυπνες εφαρμογές).
- Προώθηση ποικιλομορφίας στις τουριστικές εμπειρίες που προσφέρονται, πέραν των κλασικών αξιοθέατων, ώστε να διασφαλιστεί η διασκέδαση και η ικανοποίηση των επισκεπτών χωρίς την υπερβολική επιβάρυνση των κεντρικών περιοχών.
- Επένδυση σε καινοτόμες υποδομές όπως ηλεκτρικά οχήματα και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος.
- Συμμετοχή και ενεργός συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες και τους κατοίκους για την ανάπτυξη βιώσιμων τουριστικών δραστηριοτήτων και τη διατήρηση της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Εκστρατείες ευαισθητοποίησης για τους επισκέπτες και τους τοπικούς κατοίκους σχετικά με τη σημασία της διατήρησης του περιβάλλοντος και της τοπικής κουλτούρας.

Τέτοιου είδους μέτρα θα μπορούσαν να συμβάλουν στη δημιουργία ενός βιώσιμου τουριστικού μοντέλου που θα εξυπηρετεί τόσο τις ανάγκες των επισκεπτών όσο και τη διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του Ντουμπρόβνικ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίοδος της πανδημίας Covid-19, όταν η μείωση των επισκεπτών έδωσε τη δυνατότητα στη φύση και την πολιτιστική κληρονομιά του Ντουμπρόβνικ να «αναπνεύσουν» και να «αναρρώσουν» από τις επιπτώσεις του υπερτουρισμού, δίνοντας την ευκαιρία για μια πιο βιώσιμη προσέγγιση του τουρισμού στο μέλλον.



Εικόνα 21: Η πύλη Pile (16ου αιώνα), κύρια είσοδος προς την παλιά πόλη, μπλοκαρισμένη από το πλήθος το 2017 (αριστερά) και με ελεγχόμενη κυκλοφορία το 2019 (περίοδος Covid-19).

(Πηγή: <https://www.gstcouncil.org/once-overrun-dubrovnik-plans-for-sustainability/>)

Ωστόσο, φαίνεται πως με το πέρας των περιοριστικών μέτρων, που διατηρήθηκαν κατά την περίοδο της πανδημίας, η επιστροφή στην κανονικότητα μοιάζει να μην έχει καμία διαφορά από την περίοδο πριν τον Covid-19. Όπως φαίνεται και στην φωτογραφία παρακάτω, η «σήμανση» για έλεγχο της τουριστικής ροής μπορεί να παρέμεινε, αλλά η ουσία χάθηκε..

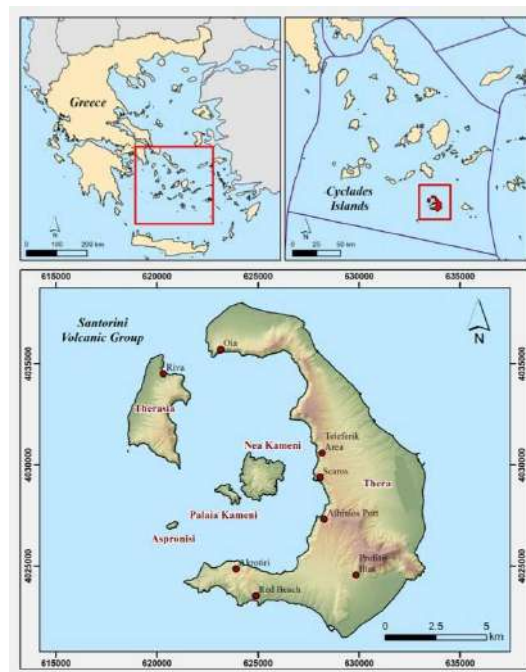


Εικόνα 22: Η πύλη Pile, η κύρια είσοδος προς την παλιά πόλη, μπλοκαρισμένη ξανά από το πλήθος, μετά το πέρας των μέτρων προστασίας από την πανδημία, το 2022., (Πηγή: <https://www.reader.gr/>)

3.3. Σαντορίνη

Η Σαντορίνη, επίσης γνωστή ως Θήρα, αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή νησιά της χώρας μας, αλλά και του κόσμου, και βρίσκεται στο νότιο Αιγαίο, στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων. Ανήκει στο ηφαιστειακό τόξο του Αιγαίου και είναι γνωστή για το ηφαίστειό της, το οποίο σήμερα είναι επισκέψιμο. Έχει έκταση περίπου 76,19 km² και πληθυσμό 15.231 κατοίκους (σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2021). Από το 1961 έως το 1971, η Σαντορίνη βίωσε μια σημαντική πτώση του πληθυσμού. Σε εκείνη την περίοδο, η κοινωνία αντιμετώπιζε δυσμενείς κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, μετά τον μεγάλο σεισμό του 1956 που προκάλεσε σοβαρές ζημιές και απώλειες ανθρώπινων ζώων. Αυτό οδήγησε σε μαζική μετανάστευση του πληθυσμού. Από το 1971 και μετά, ο πληθυσμός του νησιού αυξάνεται συνεχώς, με την ανάπτυξή του να οφείλεται στην αυξανόμενη ζήτηση για τουρισμό, η οποία οδήγησε και σε σταδιακές αλλαγές. Τα τελευταία χρόνια, ο αριθμός των εισερχομένων τουριστών αυξήθηκε επίσης ως αποτέλεσμα της προβολής από τα κοινωνικά μέσα ενημέρωσης, δημιουργώντας στο νησί το φαινόμενο του υπερτουρισμού.

Τέλος, σημαντικός παράγοντας του αυξημένου αριθμού τουριστών αποτελεί και το αεροδρόμιο της Σαντορίνης, το οποίο διαθέτει εσωτερικές και διεθνείς πτήσεις, λειτουργώντας ως μοχλός εύκολης πρόσβασης στο νησί.



Εικόνα 23: Ο χάρτης της Ελλάδας και η θέση της Σαντορίνης

(Πηγή: (Antoniou V., Lappas S., Leoussis Ch., & Nomikou P., 2017)

3.3.1. Προβλήματα και προκλήσεις λόγω του υπερτουρισμού

Η Σαντορίνη αποτελεί ένα τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα υπερτουρισμού στην Ελλάδα και ανήκει στους πιο "εμβληματικούς" τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως λόγω του μοναδικού ηφαιστειογενούς τοπίου της. Τα ασύγκριτα όμορφα τοπία, τα εντυπωσιακά ηλιοβασιλέματα, η μοναδική Καλντέρα, οι ξεχωριστές ηφαιστειακές παραλίες, η γνωστή κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική με τα λευκά οικοδομήματα, οι υψηλής ποιότητας υπηρεσίες και η παροχή ιδανικών κινήτρων για τον τουρισμό (όπως το ευχάριστο κλίμα, οι φυσικοί πόροι, ο πολιτισμός κλπ.) οδήγησαν στην υπερβολική προβολή του προορισμού και στην εμφάνιση του υπερτουρισμού.

Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, το νησί αντιμετωπίζει αυξημένες τουριστικές ροές, γεγονός που έχει ως συνέπεια σοβαρές επιπτώσεις. Η μοναδικότητα της γεωμορφολογίας της εξασφαλίζει συνεχείς ροές επισκεπτών, οι οποίοι την αποτυπώνουν συνεχώς φωτογραφικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθιστώντας την έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς παγκοσμίως (Bellos I., 2019).



Εικόνα 24: Πλήθος τουριστών στην Οία της Σαντορίνης, την ώρα του ηλιοβασιλέματος.

(Πηγή: <https://www.mylovelylifeabroad.com/>, <https://santorinisecrets.com/>)

Η αδιάκοπη αύξηση του τουρισμού στο νησί, ωστόσο, έχει συμβάλει σημαντικά στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα. Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων στο νησί των Κυκλάδων, κατά την πενταετία πριν την πανδημία έδειχνε αύξηση κατά 66%, από 3,3 εκατομμύρια το 2012 σε 5,5 εκατομμύρια το 2017. Ο αριθμός των επιβατών κρουαζιέρας υπερέβαινε τους 2.000 την ημέρα, φτάνοντας

στους 18.000 κατά τη διάρκεια της κορύφωσης της τουριστικής περιόδου (Bellos I., 2019).

Τις τελευταίες δεκαετίες, η τουριστική ανάπτυξη στη Σαντορίνη στερούνταν στρατηγικού πλαισίου και αποτελεσματικού σχεδιασμού. Ο προορισμός αντιμετώπιζε προβλήματα λόγω της έλλειψης συντονισμού από τον δημόσιο τομέα στο τμήμα της ανάπτυξης και της εφαρμογής αποτελεσματικών πολιτικών για τη διαχείριση και τον έλεγχο της αυξανόμενης τουριστικής κίνησης (GTP editing team, 2019).

Η ανεξέλεγκτη δόμηση εκτός σχεδίου στη Σαντορίνη έχει προκαλέσει σημαντικές αλλαγές στο τοπίο. Οι υποδομές ενέργειας και ύδρευσης, η διαχείριση των απορριμμάτων, τα λιμάνια και το αεροδρόμιο υπερφορτώνονται κατά τους θερινούς μήνες. Παρατηρούνται καταρρεύσεις στα δίκτυα ενέργειας και ύδρευσης, προβλήματα κυκλοφορίας και διακοπές στη λειτουργία του λιμανιού, με αρνητικές επιπτώσεις τόσο στους κατοίκους όσο και στους επισκέπτες του νησιού.

Οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού στο περιβάλλον και τις υποδομές έχουν φέρει στην επιφάνεια τον προβληματισμό και μια δημόσια συζήτηση για την φέρουσα ικανότητα του νησιού, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Αυτό έχει αναδείξει την ανάγκη για άμεση λήψη μέτρων με σκοπό την αποτελεσματική διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης στο νησί (Σμιτ Ν., 2018). Ωστόσο, παρά τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το νησί, η ποιότητα του νερού της θάλασσας παραμένει υψηλή, όπως μπορούν να επιβεβαιώσουν οι πολλές παραλίες με "μπλε σημαία" (Γεμελιάρης Ι., 2014).

Παρακάτω παρουσιάζονται τα δυνατά και αδύνατα σημεία του νησιού, σύμφωνα με την ανάλυση SWOT (Team Tourism Consulting, 2018).

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ
<u>Προορισμός:</u> • Ισχυρή διεθνής ταυτότητα προορισμού – αναγνωρισμένο σύμβολο της Ελλάδας. • Δραματικότητα ηφαιστειακού τοπίου. • Γαστρονομία: – Μοναδικά τοπικά προϊόντα (π.χ. Ασύρτικο, φάβα,	<u>Προορισμός:</u> • Εντονα εποχικό μοντέλο (περίοδος αιχμής το καλοκαίρι αλλά σχεδόν άδειο από Νοέμβριο έως Μάρτιο). • Αεροπορικές μεταφορές: λίγες διεθνείς πτήσεις εκτός της κύριας τουριστικής περιόδου. • Το φαινόμενο του Instagram προσελκύει μεγάλο αριθμό επισκεπτών σύντομης παραμονής που πραγματοποιούν λίγες δαπάνες. • Συμφόρηση κατά την περίοδο αιχμής:

λευκές μελιτζάνες, ντοματίνια) - Σημαντικός αριθμός εστιατορίων πολυτελείας (70% των εστιατορίων του νησιού). - Δεσμοί με τον γαστρονομικό τουρισμό σε όλη την Περιφέρεια Νότιου Αιγαίου και τη Γαστρονομική Περιφέρεια της Ευρώπης για το 2019 • Εύρος πολιτιστικών/ ιστορικών αξιοθέατων (π.χ. Ακρωτήρι, Αρχαία Θήρα κ.ά.). • 6 παραλίες με Γαλάζια Σημαία. • Υπαιθριες δραστηριότητες: πεζοπορία, ποδηλασία, αυτόνομη κατάδυση. • Περιβάλλον που ευνοεί δραστηριότητες και μαθήματα πνευματικότητας (π.χ. γιόγκα, ησυχαστήριο), ευεξίας και αυτοβελτίωσης (π.χ. ζωγραφική, εκμάθηση). • Υψηλό ποσοστό ποιοτικών καταλυμάτων (το 52% είναι 4 και 5 αστέρων). Ταχεία ανάπτυξη ξενοδοχείων 5 αστέρων (αύξηση 134% το διάστημα 2012-2018). • Παροχή πρόσθετων επιλογών καταλυμάτων χρησιμοποιώντας πλατφόρμες τύπου Airbnb. • Πινακίδες κατεύθυνσης προς τουριστικά αξιοθέατα. Υλοποίηση ΣΔΠ: • Πληθώρα εμπλεκόμενων ενδιαφερόμενων φορέων, δημόσιου/ιδιωτικού τομέα. • Ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών έναντι των οφελών και των κινδύνων που συνδέονται με την τουριστική οικονομία. • Υποστήριξη του τουρισμού από την Περιφέρεια (Επιμελητήριο Κυκλάδων). • Εθνική υποστήριξη του τουρισμού (Υπουργείο Τουρισμού).	- Διακυβεύει την εμπειρία των επισκεπτών (π.χ. ουρές στο τελεφερίκ, συνωστισμός σε ορισμένα σημεία όπως Οία, Φηρά, Νέα Καμένη και Παλαιά Καμένη). - Δυνητικός αντίκτυπος στην ανοχή των κατοίκων έναντι των επισκεπτών. - Κυκλοφοριακή συμφόρηση στο παλιό λιμάνι του Αθηνιού: περιορίζει τις ροές επισκεπτών και μειώνει τον χρόνο περιήγησης στα αξιοθέατα του νησιού για τους επιβάτες κρουαζιερόπλοιων και φεριμπότ. • Αφίξεις και αναχωρήσεις στον αερολιμένα: κακή εμπειρία, βασικές εγκαταστάσεις τερματικών σταθμών, ακατάλληλες υποδομές, ανεπαρκής δυναμικότητα. • Ελλειψη εγκαταστάσεων υγιεινής στο παλιό και το νέο λιμάνι. • Ελλειψη στεγάστρου για τους επιβάτες κρουαζιερόπλοιων που αποβιβάζονται και αναμένουν το τελεφερίκ ή ένα μέσο χερσαίας μεταφοράς. • Ρύπανση από τις εκπομπές των κρουαζιερόπλοιων στην καλντέρα. • Εγκαταστάσεις διαχείρισης αποβλήτων: πλησιάζουν ένα οριακό σημείο. • Υδρευση: φθάνει στα όρια την τουριστική περίοδο. • Παροχή ενέργειας: δέχεται μεγάλη πίεση την περίοδο αιχμής. • Κατάσταση υποδομών μεταφορών (δηλαδή δημόσια λεωφορεία) και οδικής ασφάλειας (π.χ. στροφή λεωφορείων στον Προφήτη Ηλία). • Διερμηνεία σε μείζονες χώρους. • Παροχή πληροφοριών στους επισκέπτες. • Δυσανάλογη οικονομική εξάρτηση από τον εισερχόμενο τουρισμό και συγκεκριμένες γεωγραφικές αγορές. • Η ύπαρξη λίγων ειδικευμένων τοπικών ξεναγών, ιδίως με ευρύ φάσμα γλωσσικών δεξιοτήτων, συνεπάγεται την εξάρτηση από ξεναγούς από την Αθήνα και άλλες περιοχές για ορισμένα γκρουπ. Υλοποίηση ΣΔΠ: • Περιορισμένη πρόσβαση σε εμπεριστατωμένα δεδομένα για καίρια θέματα (π.χ. επιδόσεις τουρισμού, τμήματα/προφίλ αγοράς, ικανοποίηση επισκεπτών, επιπτώσεις τουρισμού). • Ελλειψη επικαιροποιημένων αρχών και κατευθυντήριων γραμμών για τον σχεδιασμό του τουρισμού. • Άνιση κατανομή κονδυλίων για τον τουρισμό υπέρ της προώθησης και προβολής του προορισμού και όχι για τη διαχείριση προορισμού. • Ελλειψη κατοικιών σε προσιτές τιμές. • Τα πιο σημαντικά αξιοθέατα δεν συγκεντρώνουν μεγάλο ποσοστό κριτικών με 5 αστέρια στο Trip Advisor.
---	--

Εικόνα 25: Τα δυνατά και αδύνατα σημεία της Σαντορίνης, σύμφωνα με την ανάλυση SWOT

Πηγή: (Team Tourism Consulting, 2018)

3.3.2. Προσπάθειες αντιμετώπισης του υπερτουρισμού

Το 2010, ενδιαφερόμενοι φορείς, τοπική κοινότητα και επιστήμονες ίδρυσαν έναν σύλλογο («Θαλάσσια Προστατευόμενη Περιοχή Θήρας»), με στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και των θαλάσσιων οικοσυστημάτων. Η πρωτοβουλία αυτή αποσκοπεί στη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον και των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων του νησιού, ως αποτέλεσμα του υπερτουρισμού, προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της Σαντορίνης για το μέλλον (Παράβας Β., 2018).

Επίσης, ένα από τα ελάχιστα μέτρα που ελήφθησαν στην Σαντορίνη, για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού, ήταν ένα ημερήσιο ανώτατο όριο στους επιβάτες κρουαζιέρας, σε 8.000 άτομα την ημέρα (Bellos I., 2019).

Τον Μάιο του 2019 ξεκίνησε από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανάπτυξης και Ανασυγκρότησης (EBRD) ένα πιλοτικό πρόγραμμα για τη διαχείριση τουριστικών προορισμών που περιελάμβανε την Σαντορίνη και τη Ρόδο. Σκοπός αυτού του προγράμματος είναι η τουριστική ανάπτυξη να συνεχιστεί με βιώσιμους όρους για τις τοπικές κοινωνίες και να ξεπεραστεί το στερεότυπο ότι Ελλάδα σημαίνει μόνο ήλιος και θάλασσα.

Η δημόσια αυτή διαβούλευση περιελάμβανε ποικίλες δράσεις, όπως συναντήσεις εργασίας, εργαστήρια, online ερωτηματολόγια, συνεντεύξεις και επισκέψεις σε δημοφιλή αξιοθέατα της Σαντορίνης. Αυτές οι δράσεις προσέφεραν τη δυνατότητα στους τοπικούς φορείς, τον επιχειρηματικό κόσμο και άλλους εκπροσώπους κοινωνικών ομάδων να εκφράσουν τις απόψεις τους για διάφορα θέματα. Τα ερωτήματα που προέκυψαν αφορούν τη μελλοντική τουριστική ανάπτυξη της Σαντορίνης έως το 2025, το όραμα που υπάρχει για το νησί, την εξέλιξη και τα χαρακτηριστικά που πρέπει να εκμεταλλευτούν περαιτέρω για την ανάπτυξη βιώματικών εμπειριών και την αναβάθμιση της ταυτότητάς του. Επίσης, τέθηκαν ερωτήματα σχετικά με τις κύριες ανάγκες και τα θέματα που πρέπει να επιλυθούν για την μέγιστη αξιοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών οφελών από την τουριστική ανάπτυξη, ερωτήματα που αφορούν τη διαχείριση και προώθηση του προορισμού στο μέλλον, καθώς και τις συνεργασίες που μπορούν να συμβάλουν περισσότερο προς αυτήν την κατεύθυνση. Συμπέρασμα της διαβούλευσης είναι πως κρίνεται επιτακτική η σημασία της εμπλοκής των ενδιαφερομένων φορέων για τη βελτίωση του τουριστικού τομέα και τη διασφάλιση μιας βιώσιμης ανάπτυξης. Τα σχέδια για την τουριστική ανάπτυξη παρουσιάστηκαν στα τέλη

Οκτωβρίου του 2019 και διανεμήθηκαν στους τοπικούς φορείς για σχόλια, ενισχύοντας τον δημόσιο διάλογο και καθοδηγώντας τη μελλοντική υλοποίηση. Ανέδειξαν σαφείς δείκτες παρακολούθησης της προόδου και βασικούς εταίρους όπως η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ), το Υπουργείο Τουρισμού και τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (Team Tourism Consulting, 2018).

3.3.3. Τουρισμός στη Σαντορίνη και βιωσιμότητα

Η εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών που στοχεύουν στη διαχείριση και τη ρύθμιση της αυξανόμενης τουριστικής κίνησης είναι ζωτικής σημασίας για τη μείωση των αρνητικών επιπτώσεων του υπερτουρισμού στην τοπική κοινότητα. Αυτό απαιτείται για να διατηρηθεί η φήμη του προορισμού, να προληφθεί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και να διασφαλιστεί η μελλοντική τουριστική έλξη του νησιού.

Είναι προφανής η ανάγκη για ένα συνεκτικό στρατηγικό πλάνο για την τουριστική ανάπτυξη της Σαντορίνης. Αυτό το πλάνο θα πρέπει να βασίζεται στη σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και να εφαρμόζει πολιτικές διαχείρισης της τουριστικής κίνησης, που έχουν οδηγήσει το νησί σε δυσμενείς συνέπειες λόγω υπερβολικού τουρισμού. Η συνεργασία μεταξύ των τοπικών και κεντρικών αρχών είναι απαραίτητη για τη διαχείριση και τη στρατηγική τουριστικής κατεύθυνσης, με στόχο την προστασία του μέλλοντος του τουρισμού και την βιωσιμότητα της Σαντορίνης. Η άμεση δημιουργία ενός Οργανισμού Διαχείρισης Προορισμού (DMO) που θα λειτουργεί με συνεκτικό στρατηγικό σχέδιο, αποτελεί τη μοναδική λύση για το μέλλον του τουρισμού της Σαντορίνης.

Όσον αφορά την αντιμετώπιση του φαινομένου τουριστικού κορεσμού, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού προτείνει τα εξής μέτρα:

1. Κατανομή των επισκεπτών κατά τη διάρκεια του έτους.
2. Χωρική διασπορά των επισκεπτών σε όλη την περιοχή.
3. Προσαρμογή των τιμών σύμφωνα με τη ζήτηση και την προσφορά.
4. Έλεγχος του αριθμού κλινών.
5. Περιορισμός της πρόσβασης και των δραστηριοτήτων.

Η Σαντορίνη έχει την ευκαιρία να υιοθετήσει διαχειριστικά μέτρα προς όλες αυτές τις κατευθύνσεις λόγω της ποιοτικής και ποσοτικής ανάπτυξης του τουρισμού της. Η τουριστική της ανάπτυξη έχει αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς μελέτης τα τελευταία χρόνια, με το δήμο Θήρας και το Υπουργείο Τουρισμού να καταβάλλουν συνεχείς προσπάθειες για τη διαχείριση του αυξανόμενου τουρισμού στο νησί. Συγκεκριμένα, ο ανάδοχος που θα τεθεί να κάνει πράξη το σχέδιο διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, θα πρέπει να λάβει υπόψιν τις παρακάτω μελέτες και έρευνες που έχουν γίνει για το συγκεκριμένο θέμα:

α) Τη μελέτη της EBRD- που αναφέρθηκε παραπάνω- για τη διαμόρφωση ενός σχεδίου διαχείρισης προορισμού για τη Σαντορίνη.

β) Τη μελέτη της Ελληνικής Εταιρείας Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (ΕΛΛΕΤ) για λογαριασμό του δήμου Θήρας.

γ) Επίσης, σημαντική για τη διαχρονική ανάλυση της τουριστικής ανάπτυξης και την αξιολόγηση των τάσεων είναι η εκτενής μελέτη του Πανεπιστημίου του Cincinnati για λογαριασμό του δήμου Θήρας το 2004, καθώς και η μελέτη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου για την αειφόρο ανάπτυξη του νησιού το 2007 (Κουσούνης Σ., 2022).

Με βάση τις παραπάνω μελέτες, ο ανάδοχος της υλοποίησης του Σχεδίου Διαχείρισης Προορισμού (ΣΔΠ), που θα είναι κάποιος φορέας ή μία ομάδα αφοσιωμένων ενδιαφερόμενων φορέων, θα πρέπει να εστιάσει κυρίως στα θέματα της ανθεκτικότητας του προορισμού στην πανδημία και στην ανάπτυξη μιας κατάλληλης στρατηγικής για το μέλλον, όπως αυτή διαμορφώνεται στη μετα-πανδημική εποχή. Φυσικά, σημαντικός παράγοντας είναι η άντληση των απαραίτητων πόρων –τόσο οικονομικών όσο και ανθρώπινων- για την υλοποίηση αυτών των δραστηριοτήτων.

Άξονες σχεδίου δράσης για τη δημιουργία βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στην Σαντορίνη

1. Να καταστεί η Σαντορίνη βιώσιμη για τις επόμενες δεκαετίες.
2. Να γίνει διαχείριση του τουρισμού με τρόπο που θα διασφαλίζει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και την ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών, εναρμονισμένα με την τουριστική ταυτότητα.
3. Να διαφυλαχθεί η ποιότητα του οικιστικού και φυσικού περιβάλλοντος.
4. Να διασφαλιστεί ότι η Σαντορίνη επιτυγχάνει τη βέλτιστη αξία από τον τουρισμό.
5. Ν' αναπτυχθούν νέες εμπειρίες για το διάστημα εκτός κύριας τουριστικής περιόδου παρέχοντας ένα μοντέλο για την προσέλκυση θερινού τουρισμού που θα παράγει υψηλότερα έσοδα.
6. Ενίσχυση της τουριστικής ταυτότητας με την «ρομαντική γαστρονομία», με την υποστήριξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, με μεσοπρόθεσμο επιδιωκόμενο χαρακτηριστικό την επιφύλαξη των μελλοντικών επενδύσεων στην ανάπτυξη και την ευεξία.

Εικόνα 26: Οι 6 στρατηγικές προτεραιότητες για τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού της Σαντορίνης
(Πηγή: (Team Tourism Consulting, 2018), ιδία επεξεργασία)

Συνοπτικά, οι βασικότεροι παράγοντες για την επίτευξη μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης στην Σαντορίνη, σύμφωνα με το Σχέδιο Διαχείρισης Προορισμού της EBRD (Team Tourism Consulting, 2018) μπορούν να συνοψισθούν στους παρακάτω:

- Συνεργασία ενδιαφερόμενων φορέων,
- εξασφάλιση της κατανόησης και της δέσμευσης των κατοίκων για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη,
- επιμήκυνση τουριστικής περιόδου,
- ανάληψη δέσμευσης για τη βελτίωση της διαχείρισης ροών επισκεπτών και αντιμετώπιση των ανεπαρειών των υποδομών, ιδίως του αερολιμένα, των λιμένων, των δρόμων και των χώρων στάθμευσης,
- ανάληψη δέσμευσης για τη βελτίωση της εμπειρίας των επισκεπτών και την προβολή μιας ισχυρής «αίσθησης του τόπου»,
- επίλυση περιβαλλοντικών θεμάτων συμπεριλαμβανομένης της βιώσιμης χρήσης της ενέργειας, της διαχείρισης αποβλήτων, της κατανάλωσης νερού και της ρύπανσης λόγω των εκπομπών από τα κρουαζιερόπλοια, όπως και των χώρων υγειονομικής ταφής σκουπιδιών,

- εξασφάλιση επαρκούς διαθεσιμότητας καταλυμάτων για τους κατοίκους σε προσιτές τιμές,
- ικανότητα άντλησης επαρκών κεφαλαίων και κατάλληλη τοποθέτηση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού για την αντιμετώπιση των ζητημάτων που προσδιορίζονται στο ΣΔΠ.

Εναπόκειται σε όσους θα είναι υπεύθυνοι για την υλοποίηση του σχεδίου δράσης να αποφασίσουν ποιες δραστηριότητες θα αναλάβουν και πώς επιθυμούν να τις ιεραρχήσουν, δεδομένων των διαθέσιμων πόρων. Για την επίτευξη των βέλτιστων αποτελεσμάτων το παραπάνω σχέδιο κοινοποιήθηκε σε όλους τους βασικούς ενδιαφερόμενους φορείς της Σαντορίνης (Team Tourism Consulting, 2018).

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης κατέθεσε μια σημαντική πρόταση σε μια προσπάθεια να ληφθούν υπεύθυνα και ρεαλιστικά μέτρα, όπως η επιβολή εισιτηρίου εισόδου στον οικισμό της Οίας κατά την περίοδο αιχμής. Αυτό το μέτρο αποσκοπεί στον περιορισμό της εισόδου στον παραδοσιακό οικισμό, ο οποίος αποτελεί σημείο αναφοράς στον παγκόσμιο τουρισμό και εάν υλοποιηθεί, η Οία θα γίνει ο πρώτος οικισμός στην Ελλάδα με κόμιστρο εισόδου. Επιπλέον, προτείνεται ο περιορισμός των καταλυμάτων τύπου Airbnb, των ωρών λειτουργίας των κρουαζιερόπλοιων και η επιβολή τέλους στους επισκέπτες, συνδυαστικά με την κατασκευή υποδομών, τη δημιουργία πρότυπου δικτύου ανακύκλωσης απορριμμάτων (καμπάνια «Plastic Free Santorini») και τη λήψη μέτρων που θα επιβάλλουν αυστηρό σεβασμό του περιβάλλοντος. Η εφαρμογή αυτών των μέτρων εξαρτάται από τη βούληση των κρατικών και τοπικών αρχών.



**Έξι καλοκαιρινοί τουριστικοί προορισμοί
της χώρας μας γίνονται Plastic Free.**



Εικόνα 27: Η καμπάνια «Plastic Free Greece» που περιλαμβάνει και την Σαντορίνη, με συλλογή πλαστικών από εθελοντές από το χερσαίο και θαλάσσιο τμήμα του νησιού καθώς και άλλες υποστηρικτικές ενέργειες όπως τοποθέτηση κάδων ανακύκλωσης και υλικών, ημερίδες ευαισθητοποίησης σε σχολεία, σημάνσεις σε πολυσύχναστα μέρη.

(Πηγή: <https://mintour.gov.gr/kampania-plastic-free-santorini/>)

4. Λύσεις στο φαινόμενο του υπερτουρισμού

4.1. Εφαρμοσμένα μέτρα διαχείρισης του υπερτουρισμού

Η διαχείριση του υπερτουρισμού απαιτεί ολοκληρωμένες στρατηγικές που να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες κάθε προορισμού. Σύμφωνα με την υπό μελέτη βιβλιογραφία, ορισμένες στρατηγικές που υλοποιούνται ήδη σε πόλεις που αντιμετωπίζουν το εν λόγω πρόβλημα και μπορούν να βοηθήσουν στη διαχείρισή του, συνοψίζονται στα παρακάτω:

1) Τουριστικός φόρος

Μέσω της επιβολής φόρων σε τουριστικές δραστηριότητες ή στη διαμονή, οι αρχές μπορούν να ρυθμίσουν την τουριστική ροή και να περιορίσουν τον υπερβολικό αριθμό τουριστών που επισκέπτονται μια περιοχή. Αυτό μπορεί να συμβάλει στην αποφυγή της υπερφόρτωσης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, τη διατήρηση της ποιότητας ζωής των ντόπιων κατοίκων και την προστασία του περιβάλλοντος. Επιπλέον, τα έσοδα από τους τουριστικούς φόρους μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση των υποδομών τουρισμού και την προώθηση μιας βιώσιμης ανάπτυξης του τομέα (Hanna P., Font X., Scarles C., Weeden C., & Harrison C., 2018).

2) Περιορισμός αδειών τουριστικών εγκαταστάσεων

Η οριοθέτηση του αριθμού των αδειών για τη λειτουργία τουριστικών εγκαταστάσεων είναι ένα μέτρο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την περιορισμένη έκδοση ή την αναστολή νέων αδειών για την κατασκευή ή λειτουργία τουριστικών καταλυμάτων, όπως ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα διαμερίσματα, ή ακόμα και χρήσεις που απευθύνονται κυρίως σε τουρίστες όπως καταστήματα με σουβενίρ, μαγαζιά υγειονομικού ενδιαφέροντος, κέντρα διασκέδασης κλπ. Η οριοθέτηση αυτή μπορεί να εφαρμοστεί με διάφορους τρόπους, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης υπαρκτών νομικών πλαισίων ή της ανάπτυξης νέων κανονιστικών προτύπων για την έκδοση αδειών.

Αναλυτικότερα, στρατηγικές που ακολουθούν πόλεις με υπερτουρισμό ανά τον κόσμο, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Στρατηγικές		Ενδεικτικά μέτρα που υλοποιούνται σε πόλεις διεθνώς
1	Προώθηση της διασποράς των επισκεπτών εντός και πέραν της πόλης	α. Ανάπτυξη νέων προϊόντων/εμπειριών σε περιοχές με λιγότερους επισκέπτες β. Ανάπτυξη αστικών δομών και δημιουργία χώρων στάθμευσης
2	Προώθηση της διασποράς των επισκεπτών βάσει χρόνου	α. Συνεργασία με εταιρείες κρουαζιερόπλοιων β. Διοργάνωση εκδηλώσεων τις εποχές του φθινοπώρου και της άνοιξης
3	Κίνητρα για νέες εκδρομές επισκεπτών και αξιοθέατα	α. Βελτίωση των ξεναγήσεων: διεύρυνση ωραρίων, ενεργοποίηση επισκεπτών με διαφορετικό τρόπο, παροχή ξεναγήσεων χωρίς ξεναγό κ.λπ. β. Ανάπτυξη διαδραστικών χαρτών
4	Ανασκόπηση και προσαρμογή κανονισμών	α. Αυστηρότεροι κανόνες για επισκέψεις με ξεναγό β. Σχέδια δημιουργίας αστικών ζωνών για την εξισορρόπηση της οικονομικής δραστηριότητας
5	Εστίαση σε τμήματα-στόχους	α. Τμηματοποίηση ανά αγορά προέλευσης β. Τμηματοποίηση πελατών με βάση τις πρωταρχικές ταξιδιωτικές ανάγκες
6	Διασφάλιση ότι η τοπική κοινωνία ωφελείται από τον τουρισμό	α. Ενίσχυση και βελτίωση των πινακίδων των καταστημάτων β. Προώθηση τοπικών προϊόντων προστιθέμενης αξίας γ. Διοργάνωση εκδηλώσεων που συνδέονται με τον τοπικό πολιτισμό
7	Δημιουργία εμπειριών πόλης που ωφελούν κατοίκους και επισκέπτες	α. Παρακίνηση τοπικής κοινωνίας και μεμονωμένων προσώπων να δημιουργήσουν αυθεντικές εμπειρίες για τους επισκέπτες β. Υποστήριξη της παροχής εγκαταστάσεων για καλλιτεχνικές, πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις
8	Βελτίωση αστικών υποδομών και εγκαταστάσεων	α. Ενίσχυση της ελκυστικότητας του δημόσιου χώρου β. Επέκταση των πεζοδρομίων γ. Ανάπτυξη δωρεάν Wi-Fi σε όλη την πόλη
9	Επικοινωνία με τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς και ενθάρρυνση της συμμετοχής τους	α. Τακτικές συναντήσεις με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς β. Δημιουργία ισότοπων για τουριστικές επιχειρήσεις γ. Εκστρατείες για τη δημοσιοποίηση των ωφελημάτων του τουρισμού και της προόδου σε σχέση με τα θέματα διαχείρισης προορισμού
10	Επικοινωνία και παρακίνηση επισκεπτών για συμμετοχή σε δραστηριότητες	α. Εκστρατείες ευαισθητοποίησης β. Κέντρο ενημέρωσης επισκεπτών
11	Θέσπιση μέτρων παρακολούθησης και απόκρισης	α. Πίνακας βαθμολογίας προορισμού που συγκεντρώνει δεδομένα για τον καθορισμό ενός βασικού συνόλου μέτρων, επιδόσεων των υπηρεσιών και για την καταγραφή των εμπειριών.

Εικόνα 28: Στρατηγικές και μέτρα υλοποίησης σε πόλεις που αντιμετωπίζουν το φαινόμενο του υπερτουρισμού διεθνώς

(Πηγή: (Team Tourism Consulting, 2018))

4.2. Η στοχοθεσία της Ε.Ε. για τον τουρισμό

Η στοχοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον τομέα του τουρισμού, στην οποία όλα τα κράτη μέλη συνηγορούν, επιδιώκει ο τουριστικός τομέας να είναι ανταγωνιστικός, βιώσιμος, σύγχρονος και κοινωνικά υπεύθυνος. Για την επίτευξη αυτών των στόχων, οι δράσεις υπέρ ενός υγιούς τουρισμού μπορούν να επικεντρωθούν σε 4 βασικούς άξονες (Αυγερινού- Κολώνια Σ. & Τουφεγγοπούλου Α., 2012):

1) Έμφαση στον πολιτισμό και τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσπάθεια επικεντρώνεται στη διαφοροποίηση των τουριστικών υπηρεσιών μέσω της αξιοποίησης θεματικών τουριστικών προϊόντων σε ευρωπαϊκή κλίμακα. Αυτό περιλαμβάνει την αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου σε όλη την ποικιλομορφία του, συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών διαδρομών, της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς, και διαφόρων μορφών τουρισμού που βασίζονται στον πολιτισμό, όπως ο εκπαιδευτικός, ο ιστορικός, και ο θρησκευτικός τουρισμός. Η Επιτροπή έχει ξεκινήσει συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης για τη βελτίωση της αξιολόγησης του αντίκτυπου αυτών των πρωτοβουλιών και την ενίσχυση της προβολής τους. Επίσης, προωθούνται διασυνοριακές πρωτοβουλίες, όπως ευρωπαϊκές ποδηλατικές διαδρομές ή πορείες προσκυνήματος (όπως η "Via Francigena"¹), που μπορούν να αναγνωριστούν και να λάβουν ευρωπαϊκή νομιμότητα, δημιουργώντας έτσι αντίστοιχη δυναμική με τις "Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης".

2) Προώθηση μιας βιώσιμης, υπεύθυνης και υψηλής ποιότητας ανάπτυξης του τουρισμού.

Η ανταγωνιστικότητα του τουρισμού συνδέεται στενά με την αειφορία του, καθώς η ποιότητα των τουριστικών προορισμών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το φυσικό και πολιτιστικό τους περιβάλλον. Ορισμένες από τις προτεινόμενες πρωτοβουλίες βασίζονται στα δίκτυα NECSTour και d'EDEN² και περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ενός συστήματος δεικτών για τη βιώσιμη διαχείριση των προορισμών. Με

¹ Η Via Francigena είναι μια αρχαία οδική και προσκυνηματική διαδρομή που εκτείνεται από τον καθεδρικό ναό του Canterbury στην Αγγλία, μέσω της Γαλλίας και της Ελβετίας, στη Ρώμη και στη συνέχεια στην Απουλία της Ιταλίας, όπου υπήρχαν λιμάνια επιβίβασης για τους Αγίους Τόπους.

² Το 2008, επιλέχθηκαν προορισμοί με βάση τις παραδόσεις που κληρονομούσαν και διατηρούσαν από γενιά σε γενιά. Αυτή η ζωντανή ή "άυλη" κληρονομιά δημιουργεί στενούς δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων και της κοινότητάς τους, χαρίζοντας μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας. Αυτή περιλαμβάνει παραδόσεις όπως η μαγειρική, χειροτεχνία, τοπικές τέχνες, αγροτική ζωή κτλ. Από τους 20 προορισμούς αριστείας που βραβεύτηκαν με τον τίτλο "Ευρωπαϊκός Τουριστικός Προορισμός Αριστείας στην Άυλη Κληρονομιά 2008", υπήρχε και ένα ελληνικός- η τότε Νομαρχία Γρεβενών (πλέον περιφερειακή ενότητα).

βάση αυτό το σύστημα, η Επιτροπή θα εργαστεί για τη δημιουργία ενός σήματος που θα προωθεί τους τουριστικούς προορισμούς. Μια άλλη πρωτοβουλία περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός χάρτη για τον βιώσιμο και υπεύθυνο τουρισμό, καθώς και τη θέσπιση ενός ευρωπαϊκού βραβείου για τις τουριστικές επιχειρήσεις και προορισμούς που συμμορφώνονται με τις αξίες που καθορίζονται στον χάρτη.

3) Σταθεροποίηση και προώθηση της ευρωπαϊκής εικόνας ως μίας συνολικής προοπτικής βιώσιμων και ποιοτικών τουριστικών προορισμών.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να εξερευνηθούν και να αξιοποιηθούν διάφορα θεματικά προϊόντα με ευρωπαϊκή ή πολυεθνική διάσταση, κυρίως μέσω μεγάλων εκθέσεων τουρισμού. Είναι σημαντικό να ενθαρρυνθεί περαιτέρω η χρήση μεγάλων πολιτιστικών και αθλητικών εκδηλώσεων, όπως οι πολιτιστικές πρωτεύουσες της Ευρώπης, οι ευρωπαϊκές ημέρες πολιτιστικής κληρονομιάς, οι Ολυμπιακοί Αγώνες ή οι διεθνείς εκθέσεις, που παρέχουν μεγάλες ευκαιρίες για την ανάπτυξη ποιοτικού και βιώσιμου τουρισμού στην Ευρώπη.

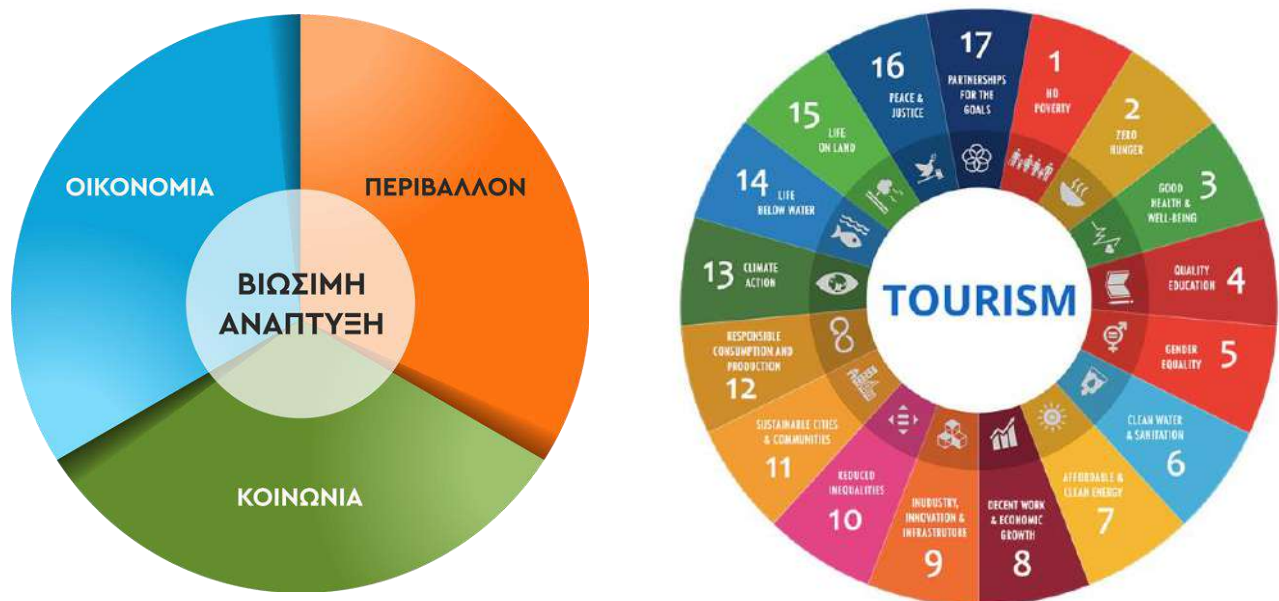
4) Αξιοποίηση στο έπακρο των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι πολιτικές και οι χρηματοδοτικοί πόροι της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της ανάπτυξης του τουρισμού.

Η Επιτροπή της Ε.Ε. έχει δεσμευτεί να βελτιώσει την ενσωμάτωση του τουρισμού σε διάφορες πολιτικές της, συμπεριλαμβανομένης της πολιτικής για τον πολιτισμό, και να επιδιώξει τη σωστή εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας προκειμένου να απελευθερώσει τον ανταγωνιστικό δυναμισμό του τομέα. Ταυτόχρονα, εκδηλώνει προθυμία να συνεχίσει την προώθηση και την ενεργοποίηση των κοινοτικών μέσων και προγραμμάτων υποστήριξης προς τον τουρισμό, όπως τα διάφορα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία, το πρόγραμμα-πλαίσιο έρευνας και ανάπτυξης, και το πρόγραμμα-πλαίσιο για την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα.

4.3. Η έννοια της βιωσιμότητας σε σχέση με τον τουρισμό

Η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Development) πρωτοεμφανίστηκε στο Παγκόσμιο Συνέδριο της Μόσχας το 1987, ενώ ήδη δέκα χρόνια προηγουμένως, στο Παγκόσμιο Συνέδριο της Τιφλίδας, είχαν επισημανθεί τα οικολογικά προβλήματα που προκύπταν από τις τότε αναπτυξιακές διαδικασίες και πρακτικές.

Ο πλέον επικρατέστερος ορισμός της ανήκει στην πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland, η οποία ως πρόεδρος της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, παρουσίασε το 1987 στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών την έκθεσή της με τίτλο «Το Κοινό μας Μέλλον». Σύμφωνα με αυτήν, η Βιώσιμη Ανάπτυξη ορίζεται ως «η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες». Σημαντικός παράγοντας της επίτευξης της βιώσιμης ανάπτυξης ενός τόπου είναι η ταυτόχρονη και ισάξια κατανομημένη ανάπτυξη των τριών βασικών πυλώνων της: κοινωνία, οικονομία, περιβάλλον.



Εικόνα 29: Αριστερά οι 3 βασικοί πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης και δεξιά οι 17 στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης που σχετίζονται με τον τουρισμό³
(Πηγή: <https://wegogreen.gr/info-material/before-recycling/>, <http://tourism4sdgs.org>)

³ Σύμφωνα με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών για τον τουρισμό υπάρχουν οι παρακάτω πυλώνες: 1) Όχι στη φτώχεια, 2) Μηδενική πείνα, 3) Καλή υγεία και ευεξία, 4) ποιοτική εκπαίδευση, 5) ισότητα φύλων, 6) καθαρό νερό και υγεία, 7) προσιτή και καθαρή ενέργεια, 8) αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη, 9) βιομηχανική καινοτομία και υποδομές, 10) μειωμένες ανισότητες, 11) βιώσιμες πόλεις και κοινότητες, 12) υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, 13) κλιματική δράση, 14) υποθαλάσσια ζωή, 15) ζωή στην ξηρά, 16) ειρήνη και δικαιοσύνη, 17) συνεργασία για την επίτευξη των στόχων.

Η σχέση μεταξύ βιωσιμότητας και τουρισμού είναι ζωτικής σημασίας για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του τομέα. Η βιωσιμότητα στον τουρισμό αφορά τη διατήρηση των φυσικών, πολιτιστικών και κοινωνικών πόρων των προορισμών, ενώ παράλληλα εξασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών και των τοπικών κοινοτήτων. Ο βιώσιμος τουρισμός συνδυάζει την αειφορία του φυσικού περιβάλλοντος, τον σεβασμό προς τον τοπικό πολιτισμό και τις κοινότητες, καθώς και την οικονομική ανάπτυξη. Καίριοι παράγοντες της βιωσιμότητας στον τουρισμό περιλαμβάνουν τη διαχείριση των αποβλήτων, την ενέργεια, το νερό, την προστασία της φύσης και τη διατήρηση του πολιτιστικού κληρονομήματος. Αποτελεί ένα σημαντικό πλαίσιο για την ανάπτυξη του τουρισμού που σέβεται τις ανάγκες του σήμερα χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών.

Ένας παράγοντας που θα πρέπει, επίσης, να λάβουμε υπόψιν μας για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού, είναι ο τομέας της τεχνολογίας. Ο 21ος αιώνας χαρακτηρίζεται από την ραγδαία εξέλιξη στους τομείς της τεχνολογίας, της επικοινωνίας και των μεταφορών. Η απάντηση των πόλεων στα προβλήματα που ανακύπτουν λόγω της ραγδαίας ανάπτυξής τους, είναι η εύρεση έξυπνων τρόπων διαχείρισής τους, μέσω της τεχνολογίας- και ιδιαίτερα της υψηλής-. Η γνώση αποτελεί σημαντικό παράγοντα της παγκόσμιας οικονομίας. Οι έννοιες «πόλη» – «γνώση» – «τεχνολογία» συνδέονται μεταξύ τους και συνυπάρχουν στις «έξυπνες πόλεις»- ή αλλιώς “smart cities” (Γοσποδίνη Α., 2023). Οι smart cities συνδέονται άρρηκτα με την Ευρώπη, καθώς είναι ο μοναδικός όρος της αγγλικής γλώσσας που συναντιέται τόσο συχνά στην ευρωπαϊκή ήπειρο (Moir E., Moonen T., & Clark G., 2014). Επομένως ο όρος της «έξυπνης πόλης» ή γενικότερα της ευφυίας σε έναν προορισμό, δεν μπορεί να παραληφθεί στην περίπτωση της υγειούς ανάπτυξης του τουρισμού.

Οι έννοιες της βιωσιμότητας, της δημιουργικότητας και της ευφυΐας δεν είναι καινούριες και έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί σε πολλούς τομείς. Ωστόσο, στον τομέα του τουρισμού, αυτές οι έννοιες συχνά αντιμετωπίζονται ξεχωριστά, είτε σε θεωρητικό επίπεδο είτε στην πράξη, χωρίς να ενσωματώνονται συνολικά. Η παρούσα διπλωματική, αντίθετα, αποβλέπει στην ολοκληρωμένη αντιμετώπιση αυτών των εννοιών, θεωρώντας τις ως ένα συνολικό, βιώσιμο και αποτελεσματικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού και των προκλήσεων που παρουσιάζονται σε αυτόν τον τομέα με μια ολοκληρωμένη και βιώσιμη προσέγγιση. Πριν δούμε όμως πως αυτές οι έννοιες μπορούν ν’ αποτελέσουν τη λύση στο φαινόμενο του υπερτουρισμού, ας αναλύσουμε με λίγα λόγια τον βιώσιμο, τον δημιουργικό και τον έξυπνο τουρισμό.

4.3.1. Βιώσιμος τουρισμός

Η αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων της ανάπτυξης και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων είναι προτεραιότητα για τις σύγχρονες κοινωνίες. Η έννοια της βιωσιμότητας εισήχθη για να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις, επηρεάζοντας τον τουρισμό ως μέρος ενός ευρύτερου στρατηγικού πλαισίου ανάπτυξης (Ayuso A., 2007). Η ερμηνεία της βιωσιμότητας στον τουρισμό μπορεί να διαφέρει ανάλογα με την έμφαση σε οικονομική απόδοση, κοινωνική ισότητα ή περιβαλλοντική προστασία (Coccossis H., 2018). Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού ορίζει τον βιώσιμο τουρισμό ως ικανοποίηση των αναγκών των σημερινών τουριστών και περιφερειών υποδοχής, προστατεύοντας τις ευκαιρίες για το μέλλον (Inskeep E. & World Tourism Organization, 1998). Επιπλέον, ο Butler περιγράφει τον βιώσιμο τουρισμό ως αυτόν που μπορεί να διατηρήσει τη βιωσιμότητά του σε μια περιοχή για αόριστο χρονικό διάστημα (Butler R., 1999).

Ο βιώσιμος τουρισμός προϋποθέτει την αποτελεσματική διαχείριση των πόρων για να ικανοποιηθούν οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, διατηρώντας ταυτόχρονα την πολιτιστική κληρονομιά και τις παραδοσιακές αξίες, τις οικολογικές διαδικασίες, τη βιοποικιλότητα, τη φυσική κληρονομιά και τα οικοσυστήματα (Coccossis H., 2018). Επιπλέον, εξασφαλίζει σταθερή οικονομική δραστηριότητα, παρέχοντας κοινωνικοοικονομικά οφέλη και ευκαιρίες στις τοπικές κοινότητες, ενώ ευαισθητοποιεί τους τουρίστες και τους κατοίκους για θέματα βιωσιμότητας και προωθεί βιώσιμες πρακτικές (UNEP & UNWTO, 2005). Ο βιώσιμος τουρισμός επιδιώκει να ελαχιστοποιήσει τις αρνητικές επιπτώσεις και να διατηρήσει τη φυσική και κοινωνική ισορροπία του προορισμού, προάγοντας ταυτόχρονα την ισορροπημένη ανάπτυξη και ευημερία των τοπικών κοινοτήτων (Romagosa F., Priestley G.K., & Llurdés J.C., 2018).



Εικόνα 30: Βιώσιμος τουρισμός

(Πηγή:

<https://www.offlinepost.gr/2021/11/05/viosimos-tourismos-kai-aeiforos-anaptixi/>)

4.3.2. Δημιουργικός τουρισμός

Ο παραδοσιακός πολιτιστικός τουρισμός αντιμετώπισε την ανάγκη για ανανέωση προκειμένου να ικανοποιήσει την επιθυμία των ταξιδιωτών για πιο σημαντικές εμπειρίες. Αυτή η ανάγκη οδήγησε στην ανάπτυξη του δημιουργικού τουρισμού (Tan S., Luh D., & Kung S., 2014). Ο δημιουργικός τουρισμός θεωρείται μια επέκταση ή αντίδραση στον παραδοσιακό πολιτιστικό τουρισμό, προσελκύοντας δημιουργικούς καταναλωτές που αναζητούν πιο διαδραστικές εμπειρίες και επαφή με την εκάστοτε τοπική κουλτούρα, για την προσωπική τους ανάπτυξη, αντίθετα με τους παραδοσιακούς πολιτιστικούς ταξιδιώτες (Richards G. & Raymond C., 2000).



Εικόνα 31: Δραστηριότητες δημιουργικού τουρισμού

(Πηγή: (Καλαντζή Ε., 2020))

Η έννοια του δημιουργικού τουρισμού αρχικά ορίστηκε ως «τουρισμός που παρέχει στους ταξιδιώτες τη δυνατότητα να αναπτύξουν το δημιουργικό τους δυναμικό μέσω της ενεργού συμμετοχής σε μαθήματα και εκπαιδευτικές εμπειρίες που είναι χαρακτηριστικές του προορισμού» (Richards G. & Raymond C., 2000). Έπειτα, ο δημιουργικός τουρισμός καθορίστηκε ως «ένα ταξίδι που οδηγεί σε συναρπαστικές και αυθεντικές εμπειρίες, με εκπαιδευτική συμμετοχή στις τέχνες, την κληρονομιά και τον ειδικό χαρακτήρα ενός τόπου και παρέχει μια σύνδεση με τους κατοίκους του τόπου και τη ζωντανή κουλτούρα που παράγουν» (UNESCO, 2006). Επιπλέον, προτάθηκαν δύο άλλοι ορισμοί από τον Raymond και από τους Jelincic και Zuvela, οι οποίοι, παρότι διαφέρουν σε κάποιο βαθμό, έχουν κοινά στοιχεία τη συμμετοχή, τη βιωσιμότητα, την "αυθεντική" εμπειρία, την ανάπτυξη δημιουργικών δεξιοτήτων, καθώς και την επαφή με τους ντόπιους και τον πολιτισμό τους (Raymond C., 2007), (Jelincic D.A. & Zuvela A., 2012). Αυτή η διατύπωση υποδεικνύει μια μετάβαση από τις παθητικές στις ενεργητικές μορφές κατανάλωσης και τονίζει την άυλη κουλτούρα αντί της στατικής, υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς (Richards G., 2011). Η ουσία του δημιουργικού τουρισμού φαίνεται να είναι σε πιο βιώσιμες δραστηριότητες και εμπειρίες που συνδέονται με την αυτοπραγμάτωση και την αυτό-έκφραση, καθιστώντας τους ταξιδιώτες συν-ερμηνευτές και συν-δημιουργούς με τους ντόπιους, ενώ αναπτύσσουν τις δικές τους δημιουργικές δεξιότητες (Richards G. & Marques L., 2012)

4.3.3. Έξυπνος τουρισμός

Η έξυπνη τουριστική προσέγγιση αποτελεί σημαντικό μέρος της πολιτικής ατζέντας πολλών προορισμών παγκοσμίως, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Η εξέλιξη της τεχνολογίας αισθητήρων και οι πρόοδοι στις μεγάλες αναλύσεις δεδομένων συμβάλλουν στην επιτυχία αυτής της προσέγγισης. Σημαντικοί παράγοντες περιλαμβάνουν τον συνδυασμό του ανθρώπινου δυναμικού και της καινοτομίας με τη συνεργασία σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο (Jamal T. & Jamroz U., 2006).



Εικόνα 32: Έξυπνος Τουρισμός
(Πηγή: <https://www.tourismtoday.gr/>)

Ο έξυπνος προορισμός αποτελεί βασικό στοιχείο αυτής της προσέγγισης, κάτι που προκύπτει από την έρευνα για τις έξυπνες πόλεις. Ορίζεται ως «ένας καινοτόμος τουριστικός προορισμός με υποδομές τελευταίας τεχνολογίας, προσφέροντας αειφόρο ανάπτυξη, προσβασιμότητα, αλληλεπίδραση του επισκέπτη με το περιβάλλον και βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων».

Τα έξυπνα επιχειρηματικά δίκτυα αποτελούν ουσιαστικό μέρος του έξυπνου τουριστικού συστήματος, συνδυάζοντας τον προορισμό και την έξυπνη τεχνολογική υποδομή για τη δημιουργία έξυπνων τουριστικών υπηρεσιών και εμπειριών. Η συλλογή, επεξεργασία και ανταλλαγή δεδομένων σχετικά με τον τουρισμό αποτελεί βασική λειτουργία αυτού του οικοσυστήματος, με τη συνεισφορά των τουριστών και άλλων φορέων. Ο έξυπνος προορισμός είναι μια διάσταση της έξυπνης πόλης, περιλαμβάνοντας επίσης την τουριστική υποδομή, όπως αξιοθέατα, πολιτιστική κληρονομιά, περιήγηση με λεωφορεία, κ.λπ. (Gretzel U., Kopera S., & Koo C., 2015).

Αναδεικνύεται η ανάγκη για προσαρμοσμένες προσεγγίσεις του τουρισμού σε κάθε περιοχή, λαμβάνοντας υπόψη τους τοπικούς παράγοντες και προτεραιότητες. Οι στρατηγικές πρέπει να είναι ευέλικτες και να προσαρμόζονται στις τοπικές συνθήκες, ενώ η αξιοποίηση των τοπικών πόρων μπορεί να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα του προορισμού.

4.4. Υπερτουρισμός και clusters

Σε μία, οικονομικά, παγκοσμιοποιημένη εποχή, παράγοντες όπως η γεωγραφική θέση και οι δυνατότητες μεταφοράς δεν είναι πλέον καθοριστικοί για την επιλογή προορισμού διακοπών. Έτσι, παρατηρείται έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων με σκοπό την προσέλκυση τουριστών. Οι προορισμοί, προσπαθώντας ν' ακολουθήσουν αυτές τις αλλαγές, ειδικότερα μετά την δεκαετία του '90, στοχεύουν στη δημιουργία νέων επικέντρων για την ενθάρρυνση της χωρικής συγκέντρωσης (clustering) μεταβιομηχανικών οικονομικών δραστηριοτήτων. Υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού των προορισμών, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν νέα επίκεντρα (clusters) σε περιοχές εκτός των ιστορικών ή πολυσύχναστων περιοχών ενός προορισμού, με σκοπό την αποσυμφόρηση τους και τη διάσπαση των τουριστικών ροών. Με τη δημιουργία clusters, οι προορισμοί μπορούν να προωθήσουν μη τουριστικές περιοχές και να δημιουργήσουν νέα κέντρα έλξης για τους επισκέπτες, μέσω της ανάπτυξης διαφοροποιημένων εμπειριών και προοπτικών για τους τουρίστες, που θα καλύπτουν καινοτόμες και ενδιαφέρουσες πτυχές του προορισμού. Τα επίκεντρα θα μπορούσαν να σχετίζονται με έννοιες συμβατές με τις ανάγκες ενός τουρίστα, όπως πολιτισμός, αναψυχή, ψυχαγωγία αλλά και κατανάλωση. Αναλυτικότερα, οι κατηγορίες των επικέντρων που αφορούν τον τομέα του τουρισμού θα μπορούσαν να χωριστούν στις παρακάτω (Γοσποδίνη Α., 2022):

- **Επίκεντρα υψηλού πολιτισμού** (clusters μουσείων, θεάτρων, μεγάρων μουσικής, εκθεσιακών, συνεδριακών χώρων κ.λ.π)
- **Επίκεντρα δημοφιλούς ψυχαγωγίας** (clusters καφέ, bars, clubs ζωντανής μουσικής, εστιατόρια διεθνούς κουζίνας ή εθνικά εξειδικευμένης κουζίνας)
- **Παραλιακά επίκεντρα πολιτισμού και αναψυχής** (clusters μουσείων διαφόρων ειδών, συνεδριακών κέντρων, γκαλερί, αίθουσες συναυλιών, θεάτρων, θεματικών πάρκων, πάρκων αναψυχής, καφέ, bar, εστιατορίων, κ.λ.π)
- **Εξωαστικά επίκεντρα κατανάλωσης και ψυχαγωγίας** (clusters εμπορικών καταστημάτων, multiplex cinema, καφέ, bars, εστιατόρια, θεματικά πάρκα, πάρκα αναψυχής).

Οι τουριστικές συστάδες επιχειρήσεων ακολουθούν παρόμοιες αρχές ανάπτυξης με άλλες επιχειρηματικές συστάδες, αλλά υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την ικανοποίηση των καταναλωτών. Ο τουρίστας πρέπει να έχει πρόσβαση στην περιοχή όπου δημιουργούνται τα τουριστικά προϊόντα και οι υπηρεσίες. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω μιας ποικιλίας ατομικών προϊόντων ή υπηρεσιών. Λόγω της ποικιλομορφίας των τουριστικών εμπειριών, υπάρχουν σημαντικοί διαμεσολαβητές, όπως ταξιδιωτικοί πράκτορες, αερομεταφορείς και ξενοδοχεία που θα μπορούσαν να αναλάβουν αυτό το κομμάτι. Ωστόσο, η ανάπτυξη του διαδικτύου έχει αλλάξει τον τρόπο διανομής, επιτρέποντας στους ταξιδιώτες να κάνουν αυτο-καθοδηγούμενες κρατήσεις και να βρίσκουν πληροφορίες για προορισμούς ταξιδιού πολύ πιο εύκολα. Επιπλέον, η επιχειρηματική δικτύωση στον τουρισμό επιτρέπει τη συνεργασία σε πολλά επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής, της προώθησης, της αγοράς και της χρηματοδότησης επιχειρηματικών σχεδίων.

Στόχος των τουριστικών συστάδων είναι η βελτίωση της ποιότητας και η κάλυψη των αναγκών των ταξιδιωτών με πιο εξειδικευμένο τρόπο. Για τη δημιουργία τους, απαιτείται ένας κοινός τόπος αναφοράς, συγκέντρωση και συνδεσιμότητα. Η συμμετοχή πολλών επιχειρήσεων από την τοπική κοινωνία ενισχύει την ανταγωνιστικότητα και τη συμπληρωματικότητα των συστάδων.

Οι κύριοι παράγοντες δημιουργίας ενός τουριστικού cluster περιλαμβάνουν τη φύση του τουριστικού προϊόντος, τις ξενοδοχειακές υπηρεσίες, την πρόσβαση σε ειδικευμένους οδηγούς-επιχειρηματίες, τη συλλογή και τη διάδοση ιδεών και γνώσεων, την ανταλλαγή εμπειριών και την τεχνολογική εξέλιξη με καινοτομίες. Ωστόσο, τα τουριστικά clusters αντιμετωπίζουν προκλήσεις όπως η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων, η δυσκολία στην πρόσβαση ανέλιξης και η χρηματοδότηση. Παρά τις προκλήσεις αυτές όμως, η δημιουργία τουριστικών clusters αντιπροσωπεύει μια νέα προοπτική για την ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού στα πλαίσια της βιωσιμότητας, με γνώμονα τους βασικούς πυλώνες: οικονομία, κοινωνία και περιβάλλον, προάγοντας πιο ισορροπημένα και βιώσιμα τουριστικά μοντέλα.

Μέσω της διασποράς των τουριστικών δραστηριοτήτων σε διάφορες περιοχές, μειώνεται η πίεση σε συγκεκριμένα μέρη των δημοφιλών προορισμών. Σε περιφερειακό επίπεδο, ο τουρισμός μπορεί να κατανέμεται ομοιόμορφα σε περισσότερες περιοχές, ελαχιστοποιώντας τον κίνδυνο του υπερτουρισμού σε επιμέρους προορισμούς.

Η δικτύωση των τουριστικών επιχειρήσεων μέσω των clusters μπορεί να ενθαρρύνει τη δημιουργία προσεκτικά σχεδιασμένων πακέτων ταξιδιών και εμπειριών

που διαθέτουν ποικιλία και ποιότητα, καθιστώντας πιο ελκυστικούς και άλλους γειτονικούς προορισμούς. Αυτό μπορεί να ενθαρρύνει τους ταξιδιώτες να εξερευνήσουν νέα μέρη, αποσυμφορίζοντας έτσι και τις δημοφιλείς περιοχές. Οικονομικά δε, η δημιουργία συνεργιών μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών αρχών μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη διαχείριση τουριστικών πόρων και υποδομών.



Εικόνα 33: Η πολλαπλή Επίδραση του Τουρισμού στην Οικονομία, με τη δημιουργία clusters
(Πηγή: Travel and Tourism, 2014)

5. Έρευνα σχετικά με τον υπερτουρισμό.

Μελέτη περίπτωσης: Σαντορίνη

5.1. Σκοπός και Μεθοδολογία έρευνας

Μετά από μία εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με το φαινόμενο του υπερτουρισμού, τη μελέτη ευρωπαϊκών πόλεων που βάλλονται από το συγκεκριμένο φαινόμενο αλλά και την πρόταση λύσεων για την αντιμετώπισή του, η παρούσα διπλωματική εργασία έρχεται να συμπληρωθεί με μία ποιοτική έρευνα, η οποία εξετάζει το φαινόμενο του υπερτουρισμού με έμφαση στο νησί της Σαντορίνης. Σκοπός της πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας μέσω ημιδομημένης συνέντευξης σε ιδιοκτήτες/ υπεύθυνους και υπαλλήλους τουριστικών γραφείων στην Ημαθία και στην Θεσσαλονίκη, είναι να κατανοήσουμε τις απόψεις και τις εμπειρίες επαγγελματιών του τουριστικού κλάδου (τομέας τουριστικών γραφείων) σχετικά με το φαινόμενο του υπερτουρισμού και τις επιπτώσεις του στην Σαντορίνη ειδικότερα, ως μελέτη περίπτωσης. Στόχος της έρευνας δεν είναι η εξαγωγή γενικευμένων συμπερασμάτων αλλά ο εμπλουτισμός και η αποσαφήνιση των ερευνητικών συμπερασμάτων σχετικά με την γενικότερη έννοια του υπερτουρισμού, των επιπτώσεων του αλλά και των τρόπων αντιμετώπισής του. Οι απόψεις των ερωτηθέντων ομαδοποιούνται με στόχο να οδηγηθούμε μέσα από την σύγκρισή τους σε ορισμένα συμπεράσματα.

Μετά από την μελέτη της βιβλιογραφίας, διαπιστώθηκε πως το ζήτημα του υπερτουρισμού έχει ερευνηθεί και συνεχίζεται να ερευνάται σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο, με μια ευρεία γκάμα θεμάτων, συμπεριλαμβανομένων των επιπτώσεων στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες, τη διαχείριση των τουριστικών προορισμών, την εναλλακτική διαφήμιση και προώθηση τουριστικών προορισμών και τις διαφορετικές προσεγγίσεις για τη μείωση του υπερτουρισμού.

Η ποιοτική έρευνα επικεντρώνεται στην περιγραφή και την ερμηνεία των δεδομένων, αποφεύγοντας τη γενίκευση και τις προβλέψεις, χρησιμοποιώντας μικρό αριθμό συμμετεχόντων. Παρόλο που δεν χρησιμοποιεί αριθμητικά δεδομένα, αποσκοπεί στη βαθιά κατανόηση των κοινωνικών διαστάσεων και των ανθρώπινων εμπειριών. Οι ερευνητές που χρησιμοποιούν αυτήν τη μεθοδολογία προσπαθούν να αναπτύξουν στενές σχέσεις με τους ανθρώπους που συμμετέχουν στην έρευνα, ενσωματώνοντας τις προσωπικές τους εμπειρίες και προοπτικές στην ανάλυση. Μέσω αυτής της συνεργατικής

προσέγγισης, επιτυγχάνεται η δημιουργία πλούσιων και λεπτομερών δεδομένων. Αν και η ποιοτική έρευνα δεν βασίζεται σε αριθμητικές μετρήσεις, συχνά αποκαλύπτει νέες πτυχές, προοπτικές και πληροφορίες που δεν θα μπορούσαν να εντοπιστούν μόνο μέσω αναλύσεων με βάση τα νούμερα (Neuman W. L., 2014).

Η μέθοδος συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα είναι η ημιδομημένη συνέντευξη, που αποτελεί την πιο ευέλικτη μορφή συνέντευξης, επιτρέποντας την εμβάθυνση στο θέμα και τη συλλογή πληροφοριών μέσω λεκτικής επικοινωνίας. Η συνέντευξη είναι η πιο διαδεδομένη μέθοδος συλλογής δεδομένων στις ποιοτικές έρευνες, καθώς παρέχει σημαντικά στοιχεία που ενισχύουν την ερευνητική διαδικασία. Μέσω των συνεντεύξεων, συλλέγονται απόψεις και γνώμες, καταγράφονται συναισθηματικές αντιδράσεις και αντλούνται πληροφορίες μέσω στοχευμένων ερωτήσεων, οι οποίες είναι κοινές για όλους αλλά ανάλογα με τις γνώσεις- διάθεση του ερωτώμενου υπάρχει η ελευθερία να αλλάξουν οι διευκρινιστικές ερωτήσεις ή και η σειρά τους.



5.2. Ερωτηματολόγιο συνέντευξης

Το παρόν ερωτηματολόγιο στοχεύει στην κατανόηση των επιπτώσεων και των προκλήσεων του υπερτουρισμού, με ιδιαίτερη έμφαση στη Σαντορίνη, από την σκοπιά τουριστικών γραφείων που εδράζονται στην Βόρεια Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Ημαθία και τη Θεσσαλονίκη.

Ακολουθούν οι ερωτήσεις της συνέντευξης, αναλυτικά:



Γενικές Ερωτήσεις για τον Υπερτουρισμό

1. Έχετε παρατηρήσει αρνητικά φαινόμενα λόγω του υπερβολικού πληθυσμού σε προορισμούς που έχετε προγραμματίσει ταξίδια; Και αν ναι, ποια είναι αυτά;
 - ο **Υποερωτήσεις:** Έχετε δει επιπτώσεις σε υποδομές, ποιότητα ζωής των κατοίκων ή στο φυσικό περιβάλλον; Υπάρχουν συγκεκριμένα περιστατικά ή παραδείγματα;
2. Πώς αντιμετωπίζουν οι πελάτες σας τέτοιους προορισμούς;
 - ο **Υποερωτήσεις:** Τους προτιμούν για την ομορφιά και τη φήμη τους, ή τους αποφεύγουν λόγω του συνωστισμού και της πολυκοσμίας; Έχουν υπάρξει παράπονα ή σχόλια;
3. Τι προφίλ πελατών προτιμούν τέτοιου είδους προορισμούς με υπερτουρισμό;
 - ο **Υποερωτήσεις:** Είναι κυρίως νέοι, ηλικιωμένοι, οικογένειες, ζευγάρια; Είναι τουρίστες που αναζητούν συγκεκριμένες εμπειρίες (π.χ. πολιτιστικές, φυσιολατρικές);
4. Πόσο δύσκολο είναι για εσάς να εξασφαλίσετε ξενοδοχεία και προσφορές σε προορισμούς που αντιμετωπίζουν υπερτουρισμό;
 - ο **Υποερωτήσεις:** Υπάρχουν εποχές που είναι πιο δύσκολο να βρείτε διαθέσιμα καταλύματα; Προτιμάτε μήνες που δεν είναι τόσο τουριστικοί; Ποιες είναι οι στρατηγικές σας για την εξασφάλιση καλών προσφορών;
5. Θεωρείτε πως τα φορολογικά μέτρα (π.χ. φόρος εισόδου/ διαμονής) που λαμβάνουν τέτοιοι προορισμοί βοηθούν στη μείωση του υπερτουρισμού;
 - ο **Υποερωτήσεις:** Έχουν αυτά τα μέτρα αποτρέψει τους πελάτες σας από το να επισκεφθούν αυτούς τους προορισμούς; Ποια είναι η γνώμη σας για την αποτελεσματικότητά τους;

6. Παρατηρείτε διαφορές πριν και μετά την πανδημία του Covid-19; Ποιο πιστεύετε ότι είναι το μέλλον τέτοιων προορισμών υπερτουρισμού;

- ο **Υποερωτήσεις:** Πιστεύετε ότι θα συνεχίσουν να είναι δημοφιλείς ή η φήμη τους θα επηρεαστεί αρνητικά; Υπάρχουν αλλαγές που πιστεύετε ότι πρέπει να γίνουν για να διατηρηθούν βιώσιμοι;

Ερωτήσεις σχετικές με τη Σαντορίνη

7. Ποιοι πιστεύετε ότι είναι οι βασικοί παράγοντες της ραγδαίας αύξησης του φαινομένου του υπερτουρισμού στο νησί της Σαντορίνης;

- ο **Υποερωτήσεις:** Η φήμη του νησιού, τα κοινωνικά δίκτυα, η αύξηση των κρουαζιερόπλοιων, η διαθεσιμότητα φθηνών πτήσεων; Υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι που εντοπίζετε;

8. Πιστεύετε ότι η Σαντορίνη μπορεί να προσελκύσει τουρίστες για περισσότερο χρονικό διάστημα μέσα στον χρόνο; Ακόμη και κατά την χειμερινή περίοδο;

- ο **Υποερωτήσεις:** Ποιες είναι οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες για τη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου; Υπάρχει ενδιαφέρον από τους πελάτες σας για επισκέψεις εκτός της κλασικής τουριστικής περιόδου;

9. Πώς θεωρείτε ότι έχει επηρεάσει ο υπερτουρισμός το νησί της Σαντορίνης στα ποιοτικά του χαρακτηριστικά;

- ο **Υποερωτήσεις:** Έχει επηρεάσει την πολιτιστική κληρονομιά, την οικολογία, την τοπική αρχιτεκτονική; Υπάρχουν συγκεκριμένες επιπτώσεις που παρατηρείτε;

10. Θεωρείτε πως εναλλακτικές μορφές τουρισμού (οικοτουρισμός, οινοτουρισμός, γαστρονομικός τουρισμός) θα βοηθούσαν στην αντιμετώπιση της εποχικότητας του νησιού;

- ο **Υποερωτήσεις:** Ποια μορφή εναλλακτικού τουρισμού πιστεύετε ότι έχει τη μεγαλύτερη δυναμική στη Σαντορίνη; Υπάρχει ενδιαφέρον από τους πελάτες σας για τέτοιες εμπειρίες;

Αυτές οι ερωτήσεις στοχεύουν στη συλλογή δεδομένων από τα τουριστικά γραφεία σχετικά με τον υπερτουρισμό και τις επιπτώσεις του, ειδικά στη Σαντορίνη, καθώς και τις στρατηγικές αντιμετώπισης και τις μελλοντικές προοπτικές.

5.3. Διαδικασία έρευνας και συλλογή δεδομένων

Το δείγμα της έρευνας επιλέχθηκε με βάση τις γνώσεις και την εμπειρία που διαθέτει. Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε δια ζώσης την περίοδο 27 Μαΐου έως 5 Ιουνίου του 2024 και η διάρκεια για κάθε ερωτώμενο ήταν περίπου 25-30 λεπτά. Πριν την έναρξη της συνέντευξης, οι ερωτώμενοι ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας και για το φαινόμενο του υπερτουρισμού, ως μία πρώτη εισαγωγή στο θέμα. Συνολικά, η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε πέντε (5) τουριστικά πρακτορεία• δύο του Ν. Ημαθίας και τρία της Θεσσαλονίκης, τα οποία δραστηριοποιούνται με εκδρομές/ ταξίδια σε Ελλάδα και Ευρώπη, εντάσσοντας τους υπό μελέτη προορισμούς της παρούσας διπλωματικής (Βενετία, Ντουμπρόβνικ, Σαντορίνη) στον τουριστικό τους κατάλογο.

Το δείγμα που επιλέχθηκε αποτελείται από τα ακόλουθα ταξιδιωτικά πρακτορεία:

- Ν. Ημαθίας (Βέροια): Achilleas Tours και Tseas Travel
- Θεσσαλονίκη: Grecos.gr Travel, Zorpidis Travel και Versus Travel

Για την υλοποίηση της ποιοτικής έρευνας δόθηκαν στοχευμένες ερωτήσεις στα επιλεγμένα τουριστικά πρακτορεία, οι οποίες σχετίζονται άμεσα με το υπό εξέταση θέμα. Η συνέντευξη ακολούθησε ημι-δομημένη μορφή, επιτρέποντας στους ερωτώμενους να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, να αναλύσουν το φαινόμενο σύμφωνα με τις γνώσεις και αντιλήψεις τους, καθώς και να συζητήσουν ορισμένα θέματα με μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Μετά την ολοκλήρωση των ηχογραφημένων συνεντεύξεων με τους πέντε συμμετέχοντες, πραγματοποιήθηκε απομαγνητοφώνηση και ανάλυση των δεδομένων σε ψηφιακή μορφή, διατηρώντας τις απαντήσεις των ερωτώμενων ακριβώς όπως ειπώθηκαν, χωρίς αλλοιώσεις, για να διασφαλιστεί η αυθεντικότητα της έρευνας. Λόγω της ελευθερίας που δόθηκε στις απαντήσεις, ήταν δύσκολο να υπάρξει απόλυτη ομοιομορφία στις απαντήσεις. Πραγματοποιήθηκε σύγκριση των απαντήσεων για να εντοπιστούν κοινά σημεία και διαφορές, με σκοπό να παρουσιαστούν οι ποικίλες απόψεις και να αποκτήσουμε μια συνολική εικόνα του θέματος. Η ανάλυση των κοινών στοιχείων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις οδηγεί σε βαθύτερη κατανόηση του θέματος και προτείνει λύσεις. Τέλος, οι απαντήσεις προσαρμόστηκαν στο υπό μελέτη θέμα και επιλέχθηκαν τα σημεία που ανταποκρίνονταν καλύτερα στους στόχους της έρευνας.

5.4. Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας σχετικά με το φαινόμενο του υπερτουρισμού

Η πρώτη ερώτηση της συνέντευξης ήταν σχετικά με το αν έχουν παρατηρήσει οι ερωτώμενοι αρνητικά φαινόμενα λόγω του υπερβολικού πληθυσμού σε προορισμούς που έχουν προγραμματίσει ταξίδια και αν ναι, ποια είναι αυτά.

Από τα τουριστικά γραφεία που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, όλοι οι ερωτώμενοι συμφώνησαν στην ύπαρξη αρνητικών φαινομένων λόγω του υπερβολικού πληθυσμού σε προορισμούς που πραγματοποιούν ταξίδια, εστιάζοντας κυρίως στο σύστημα της αποχέτευσης, της ύδρευσης, των υποδομών μεταφοράς, των υπηρεσιών καθαριότητας και της σίτισης. Η ποιότητα ζωής των κατοίκων επηρεάζεται αρνητικά, με αυξημένη κυκλοφοριακή συμφόρηση και θόρυβο. Στο φυσικό περιβάλλον, παρατηρείται ρύπανση και φθορά φυσικών πόρων, όπως σε παραλίες και μονοπάτια. Το αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και η πολιτιστική κληρονομιά των προορισμών με υπερτουρισμό αλλοιώνονται λόγω της υπερβάλλουσας δόμησης και της υπερ-εκμετάλλευσης του φυσικού τοπίου.

Χαρακτηριστικά, αναφέρθηκε στις συνεντεύξεις:

«Η ποιότητα ζωής των κατοίκων, μιλώντας για προορισμούς όπου γνωρίζω ντόπιους, όπως η Μύκονος και η Σαντορίνη που αποτελούν top προορισμούς της Ελλάδας, έχει επηρεαστεί αρνητικά. Οι ντόπιοι το καλοκαίρι δεν μπορούν να κινηθούν εξαιτίας του υπερβολικού κόσμου • δεν υπάρχει καλό οδικό δίκτυο εξάλλου στα νησιά, το γνωρίζουμε αυτό. Μεγάλο πρόβλημα για τους ντόπιους είναι και η αύξηση των τιμών σε σχέση με τον χειμώνα, όπως στο φαγητό. Οι τιμές αυξάνονται υπερβολικά πολύ. Η πρόσβαση σε παραλίες του νησιού τους δεν είναι εύκολη. Οι περισσότεροι μου λένε πως δεν κάνουν μπάνιο στις παραλίες τους το καλοκαίρι.»

Η δεύτερη και τρίτη ερώτηση της συνέντευξης αφορούσε το πώς αντιμετωπίζουν οι πελάτες των τουριστικών γραφείων προορισμούς με υπερβολικό πληθυσμό και τι προφίλ πελατών προτιμούν τέτοιους προορισμούς. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν παρόμοιες, με κοινό σημείο πως υπάρχουν πελάτες που προτιμούν αυτούς τους προορισμούς λόγω της ομορφιάς και της φήμης τους αλλά και επειδή «θέλουν τον πολύ κόσμο». Το προφίλ αυτών των πελατών είναι συνήθως νεαρές ηλικίες μέχρι 30 ετών που «επηρεάζονται από τα social media», όπως μας είπαν χαρακτηριστικά. Επίσης, ειπώθηκε πως «οι πελάτες δεν μπορούν να καταλάβουν το πλήθος του κόσμου που υπάρχει σε τέτοιους προορισμούς. Για

παράδειγμα, όταν βλέπουν τις όμορφες εικόνες με το ηλιοβασίλεμα της Σαντορίνης, δεν μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι στα δρομάκια εκείνα δεν μπορείς όχι να περπατήσεις αλλά ούτε να σταθείς να βγάλεις φωτογραφία». Ωστόσο, υπάρχουν και πολλοί που αποφεύγουν τέτοιους προορισμούς εξαιτίας του συνωστισμού και της πολυκοσμίας και συνήθως είναι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας ή με οικογένεια, οι περισσότεροι των οποίων έχουν βιώσει εμπειρίες σε προορισμούς με υπερπληθυσμό και πλέον τους αποφεύγουν. Έχουν υπάρξει κάποια παράπονα, κυρίως από πελάτες μεγαλύτερης ηλικίας, αναφορικά με τις δυσκολίες που προκύπτουν από τον υπερτουρισμό, όπως μακρές αναμονές και υψηλές τιμές, αλλά τα τουριστικά γραφεία δεν μπορούν να κάνουν κάτι γι' αυτό, όπως μας είπαν. Από όλους, επίσης, ειπώθηκε πως «τους νέους δεν τους ενδιαφέρει, πηγαίνουν εκεί για τον πολύ κόσμο και ψάχνουν ακριβώς αυτό».

Στην τέταρτη ερώτηση εκφράστηκε η δυσκολία εξασφάλισης ξενοδοχείων και προσφορών σε προορισμούς που αντιμετωπίζουν υπερτουρισμό. Όλα τα πρακτορεία συμφώνησαν πως είναι δύσκολη η εξασφάλιση καταλυμάτων και πακέτων σε καλές τιμές, ειδικά κατά την υψηλή τουριστική περίοδο, διότι είναι σύνηθες στην Ευρώπη να προπληρώνουν- ακόμη και έναν χρόνο πριν- καταλύματα και πακέτα ταξιδιών, κάτι που δεν υπάρχει τόσο έντονα στην Ελλάδα, ή τουλάχιστον στην Βόρεια Ελλάδα, όπου και βρίσκονται τα πρακτορεία. Προτιμάται να προγραμματίζονται ταξίδια εκτός της υψηλής τουριστικής σεζόν για να εξασφαλίσουν τα πρακτορεία καλύτερες προσφορές και διαθεσιμότητα. Μια από τις στρατηγικές τους είναι η συνεργασία με τοπικούς προμηθευτές και η κράτηση καταλυμάτων πολύ νωρίτερα από την προγραμματισμένη ημερομηνία ταξιδιού. Χαρακτηριστικά, σε γραφείο της Βέροιας, αναφέρθηκε πως: «Εμείς που είμαστε μία σχετικά μικρή επιχείρηση που δουλεύει κυρίως με Έλληνες, αναγκάζομαστε να βάλουμε προκαταβολές από πολύ νωρίς- τουλάχιστον 7-8 μήνες πριν- χωρίς να έχουμε πάρει από κάπου τα χρήματα, ώστε να μπορέσουμε να διασφαλίσουμε καταλύματα σε καλές τιμές. Το γραφείο μας προτιμά να διοργανώνει εκδρομές σε προορισμούς με υπερβολικό τουρισμό, όπως την Σαντορίνη, σε περιόδους πιο χαμηλής τουριστικής σεζόν, όπως Μάιο ή Σεπτέμβριο, όπως κάναμε φέτος (2024) με ταξίδι στην Μύκονο το Πάσχα, με πολύ προσιτό πακέτο. Τέτοιου είδους προορισμοί είναι ένα προϊόν που πουλάει. Για μένα δεν είναι παράλογο που είναι τόσο υψηλές οι τιμές, έτσι είναι ο νόμος της αγοράς• όταν ένα προϊόν έχει ζήτηση, αυξάνεται και η τιμή του και εμείς πρέπει να μπορούμε να προσαρμοστούμε σε αυτό για να επιβιώσει η επιχείρηση. Αυτό ισχύει για όλους τους προορισμούς, Ελλάδα και Ευρώπη».

Στην πέμπτη ερώτηση για τον αν τα φορολογικά μέτρα (π.χ. φόρος εισόδου/ διαμονής) που λαμβάνουν κάποιοι προορισμοί βοηθούν στη μείωση του υπερτουρισμού, όλοι απάντησαν αρνητικά. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν πως οι φόροι καταλυμάτων ή ο φόρος εισόδου στην πόλη- προορισμό δεν αποτελούν αποτρεπτικά μέτρα επίσκεψης από τουρίστες γιατί όπως αναφέρθηκε *«κάποιος που θέλει να πάει σε έναν συγκεκριμένο προορισμό θα πάει ούτως ή άλλως • δεν θα τον αποτρέψουν τα 10-20€ που θα πληρώσει έξτρα»*. Σίγουρα αυτά τα χρήματα μπορούν να βοηθήσουν στην αναβάθμιση των υποδομών του προορισμού, αν και εφόσον διατίθενται εκεί τα έσοδα, αλλά δεν αποτελούν τρόπο αντιμετώπισης του φαινομένου.

Στην έκτη και τελευταία γενική ερώτηση για τον υπερτουρισμό, συζητήθηκε η κατάσταση του φαινομένου πριν και μετά την πανδημία του Covid-19, καθώς και ποιο πιστεύουν οι ερωτηθέντες ότι είναι το μέλλον τέτοιων προορισμών. Η απάντηση, ήταν διαφορετική από αυτήν που θα περίμενε κανείς, ότι δηλαδή οι τουρίστες πλέον ταξιδεύουν με πιο προσεκτικό και συνειδητοποιημένο τρόπο. Αντίθετα, όπως μας διαβεβαίωσαν οι τουριστικοί πράκτορες, η ζήτηση, τρία χρόνια σχεδόν μετά την πλήρη άρση των μέτρων που λήφθηκαν στην πανδημία, έχει ανέβει ραγδαία. Όπως παρατηρούν, υπήρξε μία σημαντική πτώση κατά την περίοδο της πανδημίας, λόγω και των περιοριστικών μέτρων αλλά με την άρση αυτών, η ζήτηση αυξήθηκε κατακόρυφα, όπως αντίστοιχα και οι τιμές.

Όσον αφορά το μέλλον αυτών των προορισμών κάποιοι από τους συμμετέχοντες, θεωρούν πως αυτή η κατάσταση θα συνεχίσει, αν δεν υπάρξουν αποτελεσματικά μέτρα από πλευράς κρατικού μηχανισμού. Όπως ανέφεραν χαρακτηριστικά: *«Ο υπερτουρισμός για να αντιμετωπιστεί δεν μπορεί να γίνει από εμένα και από εσένα μεμονωμένα. Αυτά χρειάζονται στρατηγικό σχέδιο, οργάνωση, σωστές υποδομές, αλλιώς το μέλλον τους το βλέπω δυσοίωνο όσον αφορά την αλλοίωση του περιβάλλοντος και της ταυτότητάς τους»*. Επίσης ειπώθηκε πως *«ο περισσότερος κόσμος είναι ενημερωμένος • αν ακούσουν πολλά αρνητικά για έναν προορισμό, αυτό θα τους αποτρέψει από το να τον επισκεφθούν. Οι υψηλές τιμές σε συνδυασμό με την μέτρια ποιότητα παροχής θα μειώσουν τις τουριστικές ροές σταδιακά. Αν υπάρχουν όμως υψηλές τιμές με υψηλή ποιότητα παροχής, όπως θεωρώ ότι συμβαίνει στην Μύκονο, τότε αυτό δεν αποτελεί λόγο μείωσης των τουριστών, απλώς θα αλλάζει το κοινό στο οποίο απευθύνεται ο προορισμός. Ενδεχομένως όμως αυτό το κοινό να μην έχει το ίδιο μέγεθος ποσοτικά. Μιλάμε για ένα συγκεκριμένο κομμάτι γης, πόσες υποδομές ακόμα να κάνεις; Υπάρχει πλέον κορεσμός»*.

5.5. Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας, για την περίπτωση της Σαντορίνης

Για την Σαντορίνη, ως μελέτη περίπτωσης, τέθηκαν κάποιες πιο συγκεκριμένες ερωτήσεις, με την πρώτη ν' αναφέρεται στους βασικούς παράγοντες της ραγδαίας αύξησης του φαινομένου του υπερτουρισμού. Όπως αναφέρθηκε χαρακτηριστικά: *«Στην Σαντορίνη έπεσαν πολλά χρήματα, αναβαθμίστηκαν οι υποδομές, χτίστηκαν πολλά νέα πολυτελή ξενοδοχεία, ανακαινίστηκαν παλιά κτίρια και όπως και να το κάνουμε είναι ένα πολύ ιδιαίτερο νησί. Χωρίς να έχει ιδιαίτερα ελκυστικές παραλίες, όλη αυτή η θέα που προσφέρει, το ηφαιστιογενές τοπίο, η καλντέρα, το ηλιοβασίλεμα, σε συνδυασμό με την προβολή που γίνεται από τα social media, έχουν δημιουργήσει έναν μύθο. Πολλοί ξένοι και κυρίως Ιάπωνες, Αμερικάνοι και Κινέζοι ονειρεύονται να παντρευτούν στην Σαντορίνη ή να δώσουν εκεί όρκους αγάπης και πολλές επιχειρήσεις του νησιού δραστηριοποιούνται πάνω σε αυτό το κομμάτι». Σε συνέχεια προηγούμενης δήλωσης, από άλλο τουριστικό γραφείο συμπλήρωσαν πως «Η προβολή της Σαντορίνης στο εξωτερικό είναι τόσο μεγάλη που, για παράδειγμα, στην Κίνα έχει δημιουργηθεί μια "ψεύτικη Σαντορίνη", δηλαδή ένα δημοφιλές τουριστικό θέρετρο, που απευθύνεται κυρίως σε όσους δεν μπορούν να αντέξουν οικονομικά ένα ταξίδι στο αυθεντικό ελληνικό νησί. Αυτό το θέρετρο είναι πιστό αντίγραφο της Σαντορίνης, με ασβεστωμένα πλακόστρωτα σοκάκια, ξενοδοχεία, καταστήματα και εστιατόρια που μοιάζουν με τα ελληνικά, σερβίροντας μέχρι και φραπέ. Υπάρχουν ζευγάρια που βγάζουν εκεί τις γαμήλιες φωτογραφίες τους, όπως ακριβώς στη "δική" μας Σαντορίνη».*

Στην επόμενη ερώτηση για το αν η Σαντορίνη μπορεί να προσελκύσει τουρίστες για περισσότερο χρονικό διάστημα μέσα στον χρόνο, ακόμη και κατά την χειμερινή περίοδο, οι απαντήσεις δίστανται. Κάποιοι από τους ερωτηθέντες πιστεύουν πως η Σαντορίνη συγκεκριμένα, δεν είναι προορισμός για τον χειμώνα γιατί έχει δημιουργήσει υποδομές, όπως τα μαγαζιά της, που απευθύνονται στους θερινούς μήνες. Επίσης, λόγω της έντονης τουριστικής περιόδου, θεωρείται από κάποιους από τους συμμετέχοντες πως το νησί *«θέλει να ηρεμήσει τον χειμώνα και να συντηρήσει τις υποδομές του»*. Στον αντίποδα αυτών, κάποιοι πιστεύουν πως αν το νησί ξεφύγει από το μοτίβο *«ήλιος και θάλασσα»* και οι επιχειρήσεις του προσαρμοστούν ώστε να είναι ανοιχτές και τον χειμώνα, τότε

μπορεί να προσελκύσει τουρισμό και την μη-τουριστική περίοδο ή και σε συνδυασμό και με άλλους προορισμούς σε ενιαίο τουριστικό πακέτο.

Στην ερώτηση για το πώς έχει επηρεάσει ο υπερτουρισμός το νησί της Σαντορίνης στα ποιοτικά του χαρακτηριστικά, όλοι συμφώνησαν πως έχει αλλοιωθεί η εικόνα του λόγω του υπερβολικού κόσμου και της υπερβάλλουσας δόμησης. *«Σίγουρα η εικόνα που παρουσιάζεται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης είναι διαστρεβλωμένη, καθώς ο τουρίστας συναντά ένα νησί στο οποίο δεν μπορεί ούτε να περπατήσει στα στενά του από τον πολύ κόσμο».*

Στην τελευταία ερώτηση για το αν οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού θα μπορούσαν να επεκτείνουν την τουριστική περίοδο και μέσω αυτών να αντιμετωπιστεί η εποχικότητα στο νησί, οι γνώμες διίστανται ξανά. Κάποιοι θεωρούν πως η Σαντορίνη, και κατ' επέκταση οι επιχειρήσεις και οι τοπικές αρχές, δεν επιθυμούν την επέκταση της σεζόν, διότι ήδη στο νησί η τουριστική περίοδος ξεκινά περίπου τον Απρίλιο και τελειώνει τον Οκτώβριο. Άλλοι πάλι θεωρούν επιτακτική την ανάγκη επέκτασης της τουριστικής περιόδου καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου ώστε να αποσυμφοριστεί το νησί. Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά: *«Αν υπάρχει κίνηση με εναλλακτικές μορφές, όπως οινοτουρισμός και γαστρονομικός τουρισμός, κατά την μη- τουριστική περίοδο στο νησί, τότε η πίτα θα μοιραστεί. Επίσης μπορούν να δημιουργηθούν από τον Ε.Ο.Τ. τουριστικά πακέτα τα οποία να συνδυάζουν περιοχές με υπερτουρισμό με άλλους προορισμούς, όχι και τόσο δημοφιλείς (πχ ηπειρωτική Ελλάδα), ώστε να ανοίξει η ομπρέλα του τουρισμού και να αντιμετωπιστεί και η εποχικότητα. Η λύση δεν είναι να διώξεις τους τουρίστες αλλά να τους μοιράσεις και σε άλλους προορισμούς».*

Εν κατακλείδι, στα πλαίσια της ελευθερίας που δόθηκε κατά την απάντηση των ερωτήσεων της συνέντευξης, παρουσιάστηκαν και κάποιες λύσεις από τους επιχειρηματίες των τουριστικών γραφείων, για το φαινόμενο του υπερτουρισμού. Αναφορικά με την τελευταία ερώτηση, κάποιοι θεωρούν πως τα πακέτα, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, τα οποία θα συνδυάζουν δημοφιλείς και όχι και τόσο γνωστούς προορισμούς, μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Για παράδειγμα, *«κάποιος ξένος που θα επισκεφθεί την Σαντορίνη Φεβρουάριο, που δεν είναι υψηλή τουριστική περίοδος, μπορεί να το συνδυάσει με πόλεις της ηπειρωτικής Ελλάδας. Αν ο ξένος τουρίστας πάει μία φορά σε έναν προορισμό -λ.χ. στα πλαίσια του city break-, δεν είναι πολύ εύκολο να τον επισκεφθεί ξανά. Άρα θα επισκεφθούν την Σαντορίνη σε μία πιο χαλαρή περίοδο και κοντά σε αυτήν θα κερδίσουν και άλλοι προορισμοί της χώρας. Τον δημοφιλή προορισμό τον βάζεις στο τέλος του ταξιδιού για να μείνει στον επισκέπτη,*

και έτσι όλοι μένουν ευχαριστημένοι και κερδίζουν». Επίσης, προτάθηκε η χρήση επιβατικών υδροπλάνων με χαμηλό, σχετικά, κόστος όπως υπάρχουν σε τροπικά νησιά, ώστε να μεταφέρουν τους τουρίστες από νησιά με υψηλή ζήτηση, σε άλλα με χαμηλότερη ζήτηση, με στόχο να μοιραστεί ο τουρισμός.

Στον αντίποδα της επιβολής φόρου για την είσοδο σε έναν προορισμό, οι ταξιδιωτικοί πράκτορες της έρευνας προτείνουν τη λήψη μέτρων, από την εθνική ή τοπική διοίκηση, για τον καθορισμό συγκεκριμένου αριθμού επισκεπτών σε προορισμούς με υπερτουρισμό. Κάτι τέτοιο μπορεί να ρυθμιστεί με τις εναέριες μεταφορές, τα πλοία αλλά και τον περιορισμό των καταλυμάτων. Οι τουρίστες που δεν θα μπορούν να επισκεφθούν την μία μέρα έναν συγκεκριμένο προορισμό λόγω κάλυψης του μέγιστου αριθμού επισκεπτών που θα έχει τεθεί, θα μπορούσαν να πηγαίνουν σε κάποιον γειτονικό προορισμό- ενδεχομένως με την δημιουργία cluster σε κοντινούς προορισμούς-, οργανώνοντας το ταξίδι τους με αυτό το κριτήριο. Η χρήση τεχνολογίας με ειδικά σχεδιασμένες εφαρμογές ελέγχου της πληρότητας από τους ίδιους τους τουρίστες, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμες σε τέτοιες περιπτώσεις. Με αυτόν τον τρόπο θα ήταν πιο εύκολο να επιτευχθεί η βιωσιμότητα στους προορισμούς, συνδυάζοντας, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, τον βιώσιμο, δημιουργικό και έξυπνο τουρισμό.

Όλες οι γνώμες σχετικά με την αντιμετώπιση του φαινομένου, σε ελεύθερη συζήτηση που έγινε με το πέρας των ερωτήσεων της συνέντευξης, συγκλίνουν στο γεγονός πως για να υπάρξει ουσιαδής αλλαγή και στροφή προς μια πιο βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, που σέβεται το περιβάλλον, τον πολιτισμό και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε προορισμού, θα πρέπει να υλοποιηθούν στρατηγικά σχέδια σε εθνικό επίπεδο που θα υλοποιούνται σε τοπικό επίπεδο. Η αλλαγή δεν μπορεί να έρθει από μεμονωμένες ενέργειες, αλλά μόνο μέσα από συλλογική οργάνωση και σωστό σχεδιασμό. Έτσι, τα κέρδη για τις επιχειρήσεις θα παραμείνουν υψηλά με ανάλογα ικανοποιητικές παροχές προς τους τουρίστες, η τουριστική περίοδος μπορεί να επεκταθεί και να γίνουν συνεργασίες μεταξύ νησιών- δήμων, νομών κτλ και, σαφώς, όλα με γνώμονα την προστασία και διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του κάθε προορισμού. Η αλλοίωση των προορισμών με υπερτουρισμό θεωρείται πως θα έρθει, αργά ή γρήγορα, αν δεν παρθούν τα κατάλληλα μέτρα και αν συνεχίσει ο πολιτισμός να χάνεται στον βωμό του χρήματος.

6. Συμπεράσματα

Προκύπτει από την βιβλιογραφία πως ο βιώσιμος τουρισμός συμβάλλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της ισότητας μεταξύ ντόπιων και επισκεπτών, αφού οι επισκέπτες συμμορφώνονται με τους τοπικούς κανονισμούς, βελτιώνοντας έτσι την αλληλεπίδρασή τους με τους ντόπιους.



Εικόνα 34: Τουρίστες και ντόπιοι στα απομακρυσμένα χωριά των Ινδικών Ιμαλαΐων, εκπαιδεύονται σχετικά με το υπεύθυνο- βιώσιμο ταξίδι⁴. Εδώ υπάρχει η δυνατότητα να κατανοήσουν οι επισκέπτες την τοπική κουλτούρα, ενισχύοντας τον πολιτισμό των ντόπιων.

(Πηγή: <https://www.fernweh-travel.com/about-fernweh/#t-1639937469214/>)

Επιπλέον, η εισαγωγή τεχνολογιών παρακολούθησης και εξυπηρέτησης του έξυπνου τουρισμού ενισχύει την εμπειρία των επισκεπτών και βελτιώνει την επικοινωνία τους με τους ντόπιους. Από την άλλη πλευρά, στον δημιουργικό τουρισμό, οι ντόπιοι αναδεικνύουν την τοπική κουλτούρα, ενώ οι επισκέπτες βιώνουν αυτήν την εμπειρία με τρόπο που τους ευχαριστεί. Ο τουρισμός αυτός παρέχει επίσης δυνατότητες συμμετοχής στον σχεδιασμό και την ανάπτυξη του, ενώ οι τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται μπορούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα που προκύπτουν, όπως ο συνωστισμός, προάγοντας έτσι την κοινωνική βιωσιμότητα.

⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα βιώσιμου τουρισμού είναι το Fernweh (ΜΚΟ), του οποίου στόχος είναι να στηρίξει τις τοπικές κοινότητες και τα χωριά στα ινδικά Ιμαλάια, μέσω του τουρισμού. Γυναίκες από αυτές τις κοινότητες εργάζονται ως φροντιστές, οδηγοί, πάροχοι γευμάτων και εκπρόσωποι χωριών. Το πρόγραμμα προωθεί τις τοπικές χειροτεχνίες και παρέχει εκπαίδευση σε περιβαλλοντικές πρακτικές. Επιπλέον, προσφέρει εκπαίδευση στα παιδιά των σχολείων και διάφορες δεξιότητες σε επισκέπτες μεγαλύτερης διάρκειας. Τα έσοδα όλων αυτών πηγαίνουν απευθείας στις τοπικές κοινότητες και τα χωριά που συμμετέχουν.

Στον τομέα της οικονομίας, παρατηρούμε πως ο βιώσιμος και δημιουργικός τουρισμός αποτελεί πηγή δυναμικής για την τοπική οικονομία, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας που είναι υψηλής ποιότητας και μακροπρόθεσμες. Επιπλέον, συμβάλλει στη μείωση των χρηματικών δαπανών που συνδέονται με τις τουριστικές δραστηριότητες. Συγκεκριμένα, ο έξυπνος τουρισμός προσφέρει σημαντικά οφέλη σε αυτό τον τομέα, καθώς η χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών οδηγεί σε μείωση του κόστους συντήρησης υποδομών και αξιοθέατων, καθώς και του κόστους διαφημιστικού υλικού και αναλώσιμων, όπως εισιτήρια, φυλλάδια πληροφοριών, χάρτες κ.λπ. που απαιτούνται για την προώθηση τουριστικών δραστηριοτήτων.

Στον τομέα του περιβάλλοντος, παρατηρούμε ότι ο βιώσιμος τουρισμός δεν επιβαρύνει ή καταστρέφει το περιβάλλον όπως άλλες μορφές τουρισμού, αλλά συμβάλλει στη διατήρηση της ποιότητάς του. Ένα σημαντικό πλεονέκτημα του βιώσιμου τουρισμού είναι η σεβαστή συμπεριφορά του προς τα οικοσυστήματα και η βιώσιμη φύση των δραστηριοτήτων του, οι οποίες δεν εξαντλούν τους φυσικούς πόρους. Η χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών παρέχει έξυπνες λύσεις για τη διαχείριση περιβαλλοντικών ζητημάτων που προκύπτουν από τον τουρισμό, όπως η υπερεκμετάλλευση φυσικών πόρων, η ρύπανση από τις τουριστικές δραστηριότητες και η παρατεταμένη ανεξέλεγκτη παραγωγή απορριμμάτων.

Όσον αφορά τον πολιτισμό, παρατηρούμε πως η βιωσιμότητα αναδεικνύει την σπουδαιότητα του πολιτισμού, διατηρώντας τις παραδόσεις, με επιμέλεια στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του κάθε τόπου. Οι προηγμένες τεχνολογίες του έξυπνου τουρισμού διευκολύνουν τη διαδικασία συντήρησης της κληρονομιάς, καθώς και την ενημέρωση των επισκεπτών για την ιστορική σημασία της. Ο δημιουργικός τουρισμός επιβεβαιώνει τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά κάθε προορισμού, προάγοντας την ξεχωριστή τους ταυτότητα μέσω μιας ποικιλίας δημιουργικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε κάθε περιοχή.

Παρακάτω, παρουσιάζονται σε πίνακες τα οφέλη του βιώσιμου, δημιουργικού και έξυπνου τουρισμού, με βάση την βιβλιογραφία, χωρισμένα στους άξονες που τέθηκαν παραπάνω (UNEP & UNWTO, 2005), (Romagosa F., Priestley G.K., & Llurdés J.C., 2018), (Richards G. & Marques L., 2012), (Li Y., Hu C., Huang C., & Duan L., 2017), (Buhalis D. & Amaranggana A., 2014).

Βιώσιμος τουρισμός	
Κοινωνία	Οικονομία
- Καταπολέμηση της φτώχειας των κοινοτήτων υποδοχής - Αντιμετώπιση των αναγκών τόσο των σημερινών όσο και των μελλοντικών γενεών - Ευαισθητοποίηση τουριστών ώστε να συμπεριφέρονται υπεύθυνα - Βελτιστοποίηση της ικανοποίησης των επισκεπτών - Διασφάλιση της ισότητας ανάμεσα στους κατοίκους και τους τουρίστες	- Διασφάλιση βιώσιμων και μακροπρόθεσμων οικονομικών δραστηριοτήτων - Εξασφάλιση σταθερής και όχι εποχικής απασχόλησης - Βασίζεται στην τοπική παραγωγή και όχι σε διεθνείς αλυσίδες - Αύξηση της ικανότητας των τουριστικών επιχειρήσεων να συμμορφώνονται με τους κανονισμούς
Περιβάλλον	Πολιτισμός
- Τήρηση της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων - Προστασία της φυσικής κληρονομιάς και της βιοποικιλότητας - Μείωση αποβλήτων και ρύπανσης από τουριστικές δραστηριότητες	- Συντήρηση της κτιστής κληρονομιάς - Διατήρηση παραδοσιακών αξιών για τις επόμενες γενιές - Αναγνώριση της σημασίας του πολιτισμού για τον τουρισμό και τις τοπικές κοινότητες

Δημιουργικός τουρισμός	
Κοινωνία	Οικονομία
- Επιτρέπει στους ανθρώπους να χρησιμοποιούν τη δική τους δημιουργικότητα και τους δίνει τον έλεγχο της διαδικασίας - Καλλιεργεί συναισθηματικούς δεσμούς μεταξύ των τοπικών προσώπων/αγαθών και των επισκεπτών - Αυξάνει την κοινωνική συνοχή μέσω της ουσιαστικής συν-δημιουργίας - Ενδυναμώνει την αυτοπεποίθηση των ντόπιων για τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους	- Χρήση άυλων πολιτιστικών αγαθών που μπορούν να διατηρηθούν χωρίς δαπάνη σε χρόνο και χρήμα - Πηγή αναδημιουργίας και αναζωογόνησης των θέσεων εργασίας - Μέσο ανάπτυξης των επιχειρήσεων όπως βιοτεχνίες και άλλες μικρές δημιουργικές επιχειρήσεις - Αναπτύσσεται οποιαδήποτε στιγμή, αποφεύγοντας τον εποχικό κορεσμό και επιτρέποντας την καλύτερη κατανομή των δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια του έτους
Περιβάλλον	Πολιτισμός
- Είναι ανανεώσιμος και βιώσιμος πόρος, ενώ οι φυσικοί πολιτιστικοί πόροι, μπορεί με την πάροδο του χρόνου να εξαντληθούν ή να υποβαθμιστούν - Οι δραστηριότητες του δεν αυξάνουν το οικολογικό αποτύπωμα, όπως αυτές του μαζικού τουρισμού	- Διατηρεί την «ατμόσφαιρα» του προορισμού - Αποτελεί μέσο ενίσχυσης της ταυτότητας και του χαρακτήρα μιας περιοχής - Διατηρεί την ποικιλομορφία και τη διαφορετικότητα στην περιοχή, ενόψει της «τυποποιημένης» πίεσης της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς

Έξυπνος τουρισμός	
Κοινωνία	Οικονομία
- Εύκολες, γρήγορες και πάντα διαθέσιμες υπηρεσίες πληροφόρησης τουριστών με βάση τις απαιτήσεις τους - Παρακολούθηση σε πραγματικό χρόνο του αριθμού των τουριστών και της ποιότητας των τουριστικών δραστηριοτήτων - Ηλεκτρονική συμμετοχική διακυβέρνηση όλων των εμπλεκόμενων φορέων	- Η χρήση ΤΠΕ οδηγεί σε μείωση του κόστους συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς - Η ηλεκτρονική προώθηση μειώνει το κόστος συγκριτικά με τις συμβατικές διαφημίσεις - Μείωση κόστους αναλώσιμων για τις τουριστικές δραστηριότητες
Περιβάλλον	Πολιτισμός
- Η ενσωμάτωση των ΤΠΕ θα βελτιώσει τη διαχείριση των φυσικών πόρων και των απορριμμάτων - Πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο της μόλυνσης του αέρα και του νερού από τουριστικές δραστηριότητες	- Η αποθήκευση και η διαχείριση μεγάλων ποσών δεδομένων θα βοηθήσει στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την παρακολούθηση του κύκλου ζωής της - Προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και εύκολη πρόσβαση στην ιστορική της αξία μέσω της επαυξημένης ή εικονικής πραγματικότητας.
Μάρκετινγκ	
- Διεξαγωγή στατιστικής ανάλυσης σε ομάδες τουριστών, για τη μελλοντική προώθηση των τουριστικών προορισμών. - Εύκολη ανίχνευση ζήτησης και άλλων πληροφοριών σχετικών με το μάρκετινγκ από τις υπηρεσίες ταξιδιωτικών πληροφοριών - Αμφίδρομη ροή πληροφοριών μεταξύ τουριστών και ενδιαφερομένων στην αλυσίδα διανομής μέσω διαφόρων μέσων κοινωνικής δικτύωσης και διαύλων διάδοσης	

Το κύριο συμπέρασμα είναι ότι τα οφέλη από τον βιώσιμο και δημιουργικό τουρισμό είναι κοινά στα περισσότερα σημεία και απαιτείται η συνεισφορά του έξυπνου τουρισμού για να επιτευχθούν πλήρως. Συγκεκριμένα, ο έξυπνος τουρισμός διευκολύνει, επιταχύνει και προωθεί την επίτευξη των άλλων δύο. Λειτουργεί κυρίως ως ένα εργαλείο διαχείρισης, πληροφόρησης και παρακολούθησης για την ανάπτυξη της βιωσιμότητας στον τουρισμό. Η συνολική εξέλιξη των τριών αυτών πτυχών τουρισμού είναι απαραίτητη για μια ολοκληρωμένη, βιώσιμη και αποτελεσματική προσέγγιση της τουριστικής ανάπτυξης. Φυσικά, κάθε προσέγγιση πρέπει να προσαρμόζεται στις ανάγκες, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις προτεραιότητες κάθε προορισμού.

Όλα τα παραπάνω, μπορούν να συνδυαστούν και με τις λεγόμενες εναλλακτικές μορφές τουρισμού όπως ο αγροτουρισμός, ο περιηγητικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, αλλά και ο τουρισμός των πόλεων (city breaks) που θεωρούνται σήμερα οι επικρατέστερες μορφές προκείμενου η τουριστική ανάπτυξη να καταστεί βιώσιμη, καθώς και για να καταπολεμηθεί η εποχικότητα.

Επίσης, ένας παράγοντας που επηρέασε σημαντικά τον τουρισμό, όπως αναφέρθηκε, ήταν η πανδημία του Covid 19, η οποία όμως φαίνεται να έθεσε και τις βάσεις για την μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί και οι ανησυχίες για την υγεία είχαν αρνητική χροιά, αλλά οδήγησαν σε προσαρμογές που προωθούν τον βιώσιμο τουρισμό. Αυτές περιλαμβάνουν την προστασία του περιβάλλοντος μέσω αειφορίας, την ανάπτυξη εναλλακτικών προορισμών, τη διασφάλιση κοινωνικής δικαιοσύνης και αειφόρου ανάπτυξης, και τη δημιουργία ψηφιακών λύσεων για παροχή υπηρεσιών. Αυτές οι πρακτικές αποτελούν βάση για την προώθηση μιας βιώσιμης προσέγγισης στον τουρισμό και την προσαρμογή των τουριστικών κοινοτήτων και επιχειρήσεων σε νέες αξίες. Κατά την περίοδο της πανδημίας, υψίστης σημασίας αναδείχθηκε, επίσης, η φέρουσα ικανότητα ως εργαλείο για τον σχεδιασμό και τη ρύθμιση του τουρισμού, καθώς και ως "ρυθμιστής" της σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης.

Η σημασία του κρατικού μηχανισμού και των τοπικών αρχών στο φαινόμενο του υπερτουρισμού είναι καθοριστική για τη διαχείριση και την αντιμετώπιση των προκλήσεων. Οι δράσεις τους μπορούν να επηρεάσουν την εξέλιξη του φαινομένου θετικά ή αρνητικά. Οι εθνικές αρχές μπορούν να φροντίσουν για τις υποδομές, με χρηματοδοτήσεις, να θεσπίσουν νόμους που περιορίζουν τον αριθμό των τουριστών σε ευαίσθητες περιοχές και να εισάγουν περιβαλλοντικά τέλη ή φόρους για τη διαχείριση των τουριστικών ροών. Επιπλέον, μπορούν να προωθήσουν τον βιώσιμο τουρισμό, την συνεργασία μεταξύ προορισμών υψηλής και χαμηλότερης ζήτησης, με ενδεχόμενη δημιουργία τουριστικών clusters και με συνδυαστικά πακέτα διακοπών, καθώς και να εκπαιδεύσουν τουρίστες και επαγγελματίες με ειδικά οργανωμένα σεμινάρια. Οι τοπικές αρχές μπορούν να ελέγχουν την τουριστική κίνηση, να προστατεύουν το περιβάλλον και την πολιτιστική κληρονομιά, να παρακολουθούν την περιβαλλοντική επίπτωση του τουρισμού, να συμμετέχουν στον σχεδιασμό τουριστικών στρατηγικών και στην προώθηση τοπικών προϊόντων.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση που διεξήχθη αναδεικνύει τη σημασία της για την καταγραφή και αξιολόγηση της ευρύτερης τουριστικής ανάπτυξης που οδήγησε στο φαινόμενο του υπερτουρισμού αρκετές ευρωπαϊκές πόλεις και πώς αυτή η κατάσταση μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσω της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Εντοπίζει επίσης πτυχές που απαιτούν περαιτέρω έρευνα, κυρίως σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την τουριστική ανάπτυξη, εντός των οποίων κρίνεται σημαντική η γνώση

της συμπεριφοράς των τουριστών που επισκέπτονται τους δημοφιλείς αυτούς προορισμούς. Η περαιτέρω έρευνα σε αυτό το κομμάτι θεωρώ πως θα επιτρέψει την καλύτερη διαχείριση των τουριστικών ροών, μια καλύτερη κατανόηση των περιοχών με μεγαλύτερη τουριστική πυκνότητα και μια ευκαιρία για την αποφόρτιση δημοφιλών γειτονιών.

Η έρευνα, επίσης, θα πρέπει να αμφισβητήσει τον τρόπο με τον οποίο ο τουρισμός εννοείται και πραγματοποιείται ως μια μέθοδος απόδρασης από την καθημερινότητα. Γιατί ο τουρισμός θεωρείται ως μέσο διαφυγής από μια βαρετή ζωή, αντί να αντιμετωπίζεται η ίδια η ζωή ως επιβραβευτική και σημαντική; Γιατί οι άνθρωποι πρέπει να ταξιδεύουν σε μεγάλες αποστάσεις για να βρουν ευτυχία; Γιατί οι επιχειρήσεις πρέπει να εκμεταλλεύονται τις κοινότητες και τους ανθρώπους ως τουριστικά αξιοθέατα για την οικονομική ανάπτυξη; Η έρευνα στον τουρισμό πρέπει να εμπνεύσει νέες νοοτροπίες, ώστε ο τουρισμός να χρησιμοποιείται για να προάγει την ευημερία, τη βιωσιμότητα και τη μάθηση μετασχηματισμού, αντί να καταναλώνει τουριστικούς πόρους. Το στοίχημα βρίσκεται στο πώς ο τουριστικός κλάδος θα ενδιαφερθεί για την περιβαλλοντική και βιώσιμη διαχείριση, όχι ως νομική ανάγκη για την εκπροσώπηση συμφερόντων και τη διαμόρφωση πολιτικών, όχι ως εργαλείο μάρκετινγκ για τη δημιουργία ταυτοτήτων μάρκας και ατόμων, όχι ως έξοδο που πρέπει να ελαχιστοποιηθεί, αλλά ως ένας συνειδητός επιχειρηματικός και προσωπικός τρόπος ζωής για ένα υπεύθυνο μέλλον (Sigala M., 2020).

Παρά την πρόοδο στην έρευνα, τις επιβολές κρατικών περιορισμών στις πόλεις καθώς και την προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού, το πρόβλημα τείνει να επεκτείνεται και οι εφαρμογές των λύσεων παραμένουν περιορισμένες. Η τάση προς τον "πράσινο τουρισμό" είναι εμφανής, σε θεωρητικό κυρίως υπόβαθρο, αλλά η πραγματικότητα απέχει από την ιδανική εικόνα, όπως αποδείχθηκε, εν μέρει, και από τα λεγόμενα των ερωτηθέντων των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν στην παρούσα διπλωματική εργασία. Πολλές επιχειρήσεις τουρισμού διαφημίζονται ως οικολογικές, αλλά αμφισβητείται αν αυτό είναι αντιπροσωπευτικό τους χαρακτηριστικό. Λόγω δημογραφικών και κοινωνικών αλλαγών, παρατηρείται αυξανόμενη ζήτηση για οικολογικούς προορισμούς από ταξιδιώτες με διαφορετικά προφίλ και προτιμήσεις. Επιπλέον, η έννοια της βιωσιμότητας στον τουρισμό θα πρέπει να εξελιχθεί με τον χρόνο, ενσωματώνοντας και κοινωνικές διαστάσεις, και όχι να λειτουργεί μόνον ως αντίδραση στις παραδοσιακές μορφές τουρισμού.

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Παρά το γενικό ενδιαφέρον και την αυξανόμενη επίγνωση για τον υπερτουρισμό, υπάρχουν ακόμη ορισμένα ερευνητικά κενά που απαιτούν περαιτέρω μελέτη. Αυτά ενδεικτικά μπορεί να περιλαμβάνουν την



ολιστική κατανόηση των επιπτώσεων του φαινομένου σε τομείς όπως η κοινωνία, ο πολιτισμός, η οικονομία και το περιβάλλον, την σχέση του τουρισμού με την βιωσιμότητα και την αειφορία, τις εναλλακτικές μεθόδους και πολιτικές διαχείρισης ενός προορισμού, αλλά και την επίδραση της τεχνολογίας και των social media σε όλη αυτήν την φρενίτιδα με ορισμένους προορισμούς, συμπεριλαμβανομένων της διαδικτυακής κράτησης και της εικονικής πραγματικότητας. Η εξέλιξη στην έρευνα αυτών των πτυχών θα συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του υπερτουρισμού και στην ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών για τη διαχείρισή του.

Πολυπληθείς είναι και οι έρευνες στον τομέα της στροφής του τουρισμού προς τη βιωσιμότητα, ωστόσο παρατηρούνται ανεπάρκειες στις σημερινές πρακτικές βιώσιμου τουρισμού, έλλειψη κριτικής σκέψης και πρακτικής εφαρμογής. Η ανασκόπηση δείχνει ότι υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις στη δημιουργία δεικτών για τον βιώσιμο τουρισμό, που είναι απαραίτητοι για την ενίσχυση της έρευνας σε αυτό το πεδίο. Είναι σημαντικό για τους ερευνητές να εξετάσουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων μορφών διακυβέρνησης και ανάπτυξης, καθώς και τη διαδικασία παρακολούθησης και αξιολόγησης δεικτών.

Οι πολιτικές που αφορούν τον τουρισμό είναι κρίσιμες για τη διασφάλιση βιώσιμης μακροπρόθεσμης ανάπτυξης, ενώ η αποτελεσματική διακυβέρνηση είναι βασική για την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης, κοινωνικής ένταξης και προστασίας του περιβάλλοντος. Η ανάλυση κενών στην υφιστάμενη βιβλιογραφία έχει οδηγήσει σε μια πιο περιεκτική κατανόηση του βιώσιμου τουρισμού και έχει βοηθήσει στην ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών προσεγγίσεων για την επίτευξη των στόχων βιωσιμότητας στην τουριστική βιομηχανία.

Ένας άλλος τομέας που χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση είναι η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας και του μακροπρόθεσμου αντίκτυπου των πρωτοβουλιών βιώσιμου τουρισμού στις τοπικές οικονομίες, το περιβάλλον και τις κοινότητες. Είναι

σημαντικό να εξεταστούν μεθοδολογίες για τη μέτρηση τόσο των απτών όσο και των άυλων αποτελεσμάτων, όπως οι αλλαγές στη βιοποικιλότητα, την πολιτιστική διατήρηση και την κοινωνική συνοχή. Πρέπει να διερευνηθούν καινοτόμες στρατηγικές και τεχνολογίες για την προσαρμογή του τουριστικού τομέα στην κλιματική αλλαγή, ειδικά σε ευάλωτες περιοχές. Προτείνεται επίσης να εξεταστεί πώς οι ψηφιακές πλατφόρμες και τα εργαλεία μπορούν να βελτιώσουν τις εμπειρίες των επισκεπτών, να ελαχιστοποιήσουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις και να διευκολύνουν τη διαχείριση προορισμού.

Εστιάζοντας στην υπό μελέτη περίπτωση, η μελλοντική έρευνα θα πρέπει επίσης να εμβαθύνει στη βιωσιμότητα της τουριστικής βιομηχανίας της Σαντορίνης. Τέτοιες μελέτες θα μπορούσαν να εξετάσουν την εξέλιξη των επιπτώσεων του τουρισμού με την πάροδο του χρόνου, να διερευνήσουν την αποτελεσματικότητα της τουριστικής εκπαίδευσης στην περιβαλλοντική διαχείριση και να αξιολογήσουν τις συνέπειες των διαφορετικών στρατηγικών τιμολόγησης τόσο στην τουριστική συμπεριφορά όσο και στην τοπική οικονομική υγεία. Επιπλέον, η κατανόηση της προοπτικής των ντόπιων σχετικά με τον αντίκτυπο του τουρισμού είναι κρίσιμη, καθώς διακυβεύεται η ευημερία τους και η διατήρηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων πολιτικών και πρωτοβουλιών για τη διατήρηση του πολιτισμού είναι επίσης απαραίτητη για να εξασφαλιστεί ότι μετριάζουν αποτελεσματικά τις αρνητικές πτυχές του τουρισμού. Η διερεύνηση εναλλακτικών και πιο βιώσιμων μοντέλων τουρισμού θα μπορούσε να μειώσει την πίεση στις υπερβολικά επισκεπτόμενες τοποθεσίες και να προσφέρει μια πιο ισορροπημένη κατανομή των τουριστικών οφελών, λαμβάνοντας υπόψη οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικο-πολιτιστικούς παράγοντες.

Συμπερασματικά, η προώθηση μιας βιώσιμης τουριστικής βιομηχανίας στη Σαντορίνη απαιτεί μια πολυδιάστατη προσέγγιση. Οι μελλοντικές ερευνητικές προσπάθειες θα πρέπει να στοχεύουν στην παροχή μιας ολοκληρωμένης κατανόησης που θα καθοδηγεί πολιτικές και πρακτικές, επιτρέποντας την αρμονία μεταξύ των οικονομικών οφελών του τουρισμού και της διατήρησης του μοναδικού περιβαλλοντικού και πολιτιστικού τοπίου του νησιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ



Ξενογλώσση

- Allen T., Murray K. A., Zambrana-Torrel C., Morse S. S., Rondinini C., Di Marco M., . . . Daszak P. (2017). Global hotspots and correlates of emerging zoonotic diseases. *Nature Communications*. Ανάκτηση από <http://www.nature.com/articles/s41467-017-00923-8>
<https://doi.org/10.1038/s41467-017-00923-8>
- Andereck K. L. (1995). *Environmental consequences of tourism: A review of recent research*. In S. F. McCool & A. E. Watson (Compilers), *Linking tourism, the environment, and sustainability*. Ogden: Intermountain Research Station: USDA Forest Service.
- Andereck K. L., & Jurowski C. (2006). *Tourism and quality of life*. In G. Jennings & N. P. Nickerson (Eds.), *Quality tourism experiences*. London: Elsevier.
- Andereck K. L., Valentine K. M., Knopf R. C., & Vogt C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, σσ. 1056–1076.
- Antoniou V., Lappas S., Leoussis Ch., & Nomikou P. (2017). Landslide Risk Assessment of the Santorini Volcanic Group. *GISTAM 2017 - 3rd International Conference on Geographical Information Systems Theory, Applications and Management* (σ. 2). SCITEPRESS – Science and Technology Publications.
- Ayuso A. (2007). Comparing voluntary policy instruments for sustainable tourism: The experience of the Spanish hotel sector. *Journal of Sustainable Tourism*, σσ. 144–159.
- Baldwin J. H. (1985). Boulder: Westview Press. Wei, Y., Huang, C., Li, J., & Xie, L. (2016). An evaluation model for urban carrying capacity: A case study of China's mega-cities. *Habitat International*, 53, σσ. 87–96.
- Bellos I. (2019, 01 18). European Parliament: Overtourism Poses Risks for Santorini. *Greece Is*. Ανάκτηση από <https://www.greece-is.com/news/overtourism-hurts-santorini-says-european-parliament-report/>
- Benner M. (2020). The decline of tourist destinations: An evolutionary perspective on overtourism. *Sustainability*. Ανάκτηση από <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/9/3653>
- Boigenzahn H., Loftin S., Roncati D., & Yuzvik A. (2016). Vacation Rentals and Residential Housing in Venice. *WORCESTER POLYTECHNIC INSTITUTE*. Ανάκτηση από <https://web.wpi.edu/Pubs/E-project/Available/E-project-121616-074233/unrestricted/VE16-HousingFinalReport.pdf>
- Brown I., Raphael D., & Renwick R. (1998). *Quality of life (Item # 2). Toronto: Quality of Life Research Unit. Center for Health Promotion*. University of Toronto.
- Brunt P., & Courtney P. (1999). Host perceptions of sociocultural impacts. *Annals of Tourism Research*, σσ. 493–515.
- Buhalis D., & Amaranggana A. (2014). Smart Tourism Destinations. *Information and Communication Technologies in Tourism 2014*. σσ. 553-564.

- Butler R. W. (1980). *The concept of a tourist area cycle of evolution*. Canadian Geographer.
- Butler R. (1999). *Sustainable tourism: A state-of-the-art review*. Tourism Geographies.
- Butler R. W. (1999). *Tourism: An evolutionary perspective*. In J. G. Nelson, R. Butler, & G. Wall. *Tourism and sustainable development: A civic approach*. Waterloo, Canada: University of Waterloo.
- Cardoso C., & Silva M. (2018). Residents' perceptions and attitudes towards future tourism development: A challenge for tourism planners. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. σσ. 688-697. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1108/WHATT-07-2018-0048>
- Citta di Venezia. (2017). ANNUARIO DEL TURISMO 2017. *Citta di Venezia. Assessorato al Turismo*, σσ. 141-143.
- Coccossis H. (2018). *Cultural heritage and sustainable tourism: The challenges*. In: G. Mergos and N. Patsavos, ed., *Cultural Heritage and Sustainable Development Economic benefits, social opportunities and policy challenges*. Chania: Technical University of Crete.
- Coldwell W. (2017). First Venice and Barcelona: Now anti-tourism marches spread across Europe. *The Guardian*. Ανάκτηση από <https://www.theguardian.com/travel/2017/aug/10/anti-tourism-marches-spread-across-europe-venice-barcelona>
- CROSTO. (2017). Project Dubrovnik Respect the City Sustainable Tourism for a Sustainable World GRAD DUBROVNIK CITY OF DUBROVNIK. Ανάκτηση από <http://www.crosto.hr/files/file/prezentacije/8.-J.-Tep%C5%A1i%C4%87.pdf>
- Dimitriadis E., Papadopoulos D., & Kaltsidou D. (2013). Attitudes towards tourism development: residents' perceptions in the islands of Lemnos and Hydra. *Tourismos 8 (1050)*, σσ. 133-151.
- Dodds R., & Butler R. (2019). Overtourism. Issues, realities and solutions. *De Gruyter. Oldenbourg*. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1515/9783110607369>
- Dogan H. Z. (1989). Forms of adjustment: Sociocultural impacts of tourism. *Annals of Tourism Research*, σσ. 216–236.
- DW. (2012). Tourism overwhelms vanishing Venice. *Deutsche Welle*. Ανάκτηση από <https://www.dw.com/en/tourism-overwhelms-vanishing-venice/a-16364608>
- Edwards C. (2017). Venice introduces radical measures to crack down on tourist numbers. *TheLocal.it*. Ανάκτηση από <https://www.thelocal.it/20170428/venice-introduces-slew-of-measures-to-crack-down-on-tourist-numbers>
- European Parliament Study. (2018). Research for TRAN Committee – Overtourism: impact and possible policy responses. Ανάκτηση από <https://research4committees.blog/2019/01/17/overtourism-impact-and-possible-policy-responses/>
- Foster J. (2017). Crowds and cruise ships have 'ruined' Dubrovnik. *The Telegraph*. Ανάκτηση 04 19, 2024, από <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/croatia/dubrovnik/articles/dubrovnik-faces-overcrowding-cruise-ship-visitors-/>

- Giuffrida A. (2017). Venice bans kebab shops to “preserve decorum and traditions” of city. *The Guardian*.
- Goldwell W. (2017). First Venice and Barcelona: Now anti-tourism marches spread across Europe. *The Guardian*. Ανάκτηση από <https://www.theguardian.com/travel/2017/aug/10/anti-tourism-marches-spread-across-europe-venice-barcelona>
- Goodwin H. (2011). Taking Responsibility for Tourism: Responsible Tourism Management. *Oxford: Goodfellow Publishers Limited*.
- Goodwin H. (2016, 10 27). OverTourism: What is it and how do we address it? *Responsible Tourism*. Ανάκτηση από <https://responsibletourismpartnership.org/overtourism/>
- Goodwin H. (2017). The challenge of overtourism. Ανάκτηση 03 29, 2024, από <https://haroldgoodwin.info/pubs/RTP%27WP4Overtourism01%272017.pdf>
- Graymore M. L. M., Sipe N. G., & Rickson R. E. (2010). Sustaining human carrying capacity: a tool for regional sustainability assessment. *Ecological Economics*, 69 (3), σσ. 459-468.
- Gretzel U., Kopera S., & Koo C. (2015). Smart Tourism Challenges. *Journal of Tourism*, Vol. XVI No. 1. σσ. 41-47.
- GSTC, G. S., & Destination, S. c. (2021, Spring 2021 April-June (Volume 1, Issue 4)). Once Overrun, Dubrovnik Plans for Sustainability. *Destination Stewardship Report*. Ανάκτηση από <https://www.gstcouncil.org/once-overrun-dubrovnik-plans-for-sustainability/>
- GTP editing team. (2019, 01 21). EU Parliament Warns Unregulated Tourism May ‘Hurt’ Santorini. *GTP*. Ανάκτηση από <https://news.gtp.gr/2019/01/21/eu-parliament-warns-unregulated-tourism-may-hurt-santorini/>
- Guttentag D. (2018). What Airbnb really does to a neighborhood. Ανάκτηση από <https://www.bbc.com/news/business-45083954>
- Haines G. (2016). Amsterdam has become 'unlivable' as residents fight back to stop 'Disneyfication' of city. *The Telegraph*. Ανάκτηση από <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/netherlands/amsterdam/articles/how-amsterdam-is-tackling-disneyfication/>
- Hanna P., Font X., Scarles C., Weeden C., & Harrison C. (2018). Tourist destination marketing: From sustainability myopia to memorable experiences. *Journal of Destination Marketing Management* 9, σσ. 36–43.
- Haralambopoulos N., & Pizam A. (1996). Perceived impacts of tourism: The case of Samos. *Annals of Tourism Research*, σσ. 503–526.
- Higgins-Desbiolles F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tourism Geographies*.
- HOTREC. (2018). Position paper on overtourism. Ανάκτηση από <https://www.hotrec.eu/wp-content/customer-area/storage/9637095ddab8cf5b3edadc9d61af5fe8/Overtourism-position-paper1.pdf>
- Inskeep E., & World Tourism Organization. (1998). *Guide for local authorities on developing sustainable tourism*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.

- IPK International. (2017). International travel industry need new strategies to manage over tourism. *Proceedings of 25th World Travel Monitor Forum, 9-10 November 2017*. Pisa, Italy.
- Jamal T., & Jamrozy U. (2006). Collaborative networks and partnerships for integrated destination management. In D. Buhalis & C. Costa. *Tourism management dynamics: Trends, management, and tools*, σσ. 164–172.
- Jansen- Verbeke M., & Lievois E. (1999). "Analyzing Heritage resources for urban tourism in European Cities" in Pearce, D. and Butler, W., *Contemporary Issues in Tourism Development*. New York: Routledge.
- Jelincic D.A., & Zuvela A. (2012). 'Facing the challenge? Creative Tourism in Croatia. *Journal of Tourism Consumption and Practice [online] 4(2)*, σσ. pp.78–90. Ανάκτηση 04 19, 2024, από <https://pearl.plymouth.ac.uk/handle/10026.1/11694>
- Kennell J. (2014). Carrying capacity, tourism., *Encyclopedia of Tourism*, Jafar Jafari (eds). Routledge: London.
- Koens, K., Postma, A., & Papp, B. (2018). Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. *Sustainability*.
- Li Y., Hu C., Huang C., & Duan L. (2017). The concept of smart tourism in the context of tourism information services. *Tourism Management*, σσ. pp.293-300.
- Liu J. C., & Var T. (1986). Resident attitudes toward tourism impacts in Hawaii. *Annals of Tourism Research*, σσ. 193–214.
- Liu R. Z., & Borthwick A. G. L. (2011). Measurement and assessment of carrying capacity of the environment in Ningbo. *Journal of Environmental Management*, 92(8), σσ. 2047–53.
- Markusen A., Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, & Policy Distance. (2003). The Case for Rigor and Policy. *Συνάφεια. Κριτικές Περιφερειακές Μελέτες*.
- Martin J.M., Martinez J.M., & Fernandez J.A. (2018). An Analysis of the Factors behind the Citizen's Attitude of Rejection towards Tourism in a Context of Overtourism and Economic Dependence on this Activity. *Sustainability*.
- McClanahan P. (2023). Φόρος για την αντιμετώπιση του υπερτουρισμού. *The New York Times*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/world/562551526/foros-gia-tin-antimetopisi-toy-ypertoysismoy/>
- McKenna J. (2016). UN threatens to place Venice on endangered list unless Italy bans cruise ships. *The Telegraph*. Ανάκτηση από <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/15/un-threatens-to-place-venice-on-endangered-list-unless-italy-ban/>
- Milano C. (2017). Overtourism y turismofobia. Tendencias globales y contextos locales. Ανάκτηση από http://www.aept.org/archivos/files/ostelea_informe_overtourism_y_turismofobia.pdf
- Milano C., Cheer Joseph M., & Novelli M. (2019). Overtourism:an evolving phenomenon, Overtourism: excesses, discontents and measures in travel and tourism. *CABI*.

- Milano C., Novelli M., & Cheer M. (2019). Overtourism and Tourismophobia: A journey through four decades of tourism development, planning and local concerns. *Tourism Planning & Development*, σσ. 16:4, 353-357.
- Modak S. (2017). Venice looks to limit tourists numbers with new measures. Ανάκτηση από <https://www.cntraveler.com/story/venice-looks-to-limit-tourist-numbers-with-new-measures>
- Moir E., Moonen T., & Clark G. (2014). What are future cities?: Oringins, meanings and uses. *The Business of Cities for the Foresight Future of Cities Project and the Future*.
- Mok C., Slater B., & Cheung V. (1991). Residents' attitudes towards tourism in Hong Kong. *Journal of Hospitality Management*, σσ. 289–293.
- moneyreview.gr. (2023, 09 06). Η απάντηση στον υπερτουρισμό; Εισιτήριο 5 ευρώ βάζει η Βενετία. Ανάκτηση από <https://www.moneyreview.gr/business-and-finance/tourism/121429/i-apantisi-ston-ypertoourismo-eisitirio-5-eyro-vazei-i-venetia/>
- Navarro Jurado E., Tejada Tejada M., Almeida García F., Cabello González J., Cortés Macías R., Delgado Peña J., & Solís Becerra F. (2012). Carrying capacity assessment for tourist destinations. Methodology for the creation of synthetic indicators applied in a coastal area. *Tourism Management* 33 (6), σσ. 1337–1346.
- Neuman W. L. (2014). Social research methods: Qualitative and quantitative approaches. Pearson.
- Nolan E., & H. Se Raphin. (2019). Venice: Capacity and Tourism. R. Dodds and R. Butler, επιμ. *Overtourism: Issues, Realities and Solutions*, σσ. 139-151.
- Panayiotopoulos A., & Pisano C. (2019). Overtourism Dystopias and Socialist Utopias: Towards an Urban Armature for Dubrovnik. *Tourism Planning & Development*, σσ. pp.1-18.
- Peeters P., Gössling S., Klijs J., Milano C., Novelli M., Dijkmans C.H.S., . . . Hartman S. (2018, 10). Research for TRAN Committee—Overtourism: Impact and Possible. Policy Responses; Policy Department for Structural and Cohesion Policies Directorate- General for Internal Policies.
- Perkumiene D., & Pranskuniene R. (2019). Overtourism: Between the right to travel and residents' rights. *Sustainability*, σσ. 11, 2138.
- Pieters R. (2013). Bidirectional Dynamics of Materialism and Loneliness: Not Just a Vicious Cycle. *J Consum Res* 40(4), σσ. 615–631.
- Preveden V., Mirkovic G., Gratzner M., & Schnek O. (2018). Protecting your city form overtourism. European city tourism study 2018. Ανάκτηση από <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&channel=crow&q=protecting+your+city+from+overtourism#>
- Raymond C. (2007). Creative tourism New Zealand: The practical challenges of developing creative tourism. In G. Richards & J. Wilson. *Tourism, creativity and development*, σσ. 145–157.
- Richards G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford, UK: CAB International.
- Richards G., & Raymond C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*, σσ. 16-20.

- Richards G. (2011). Creativity and tourism. *Annals of Tourism Research*. σσ. 1225-1253.
- Richards G., & Marques L. (2012). Exploring Creative Tourism. *Journal of Tourism Consumption and Practice*.
- Rittichainuwat B. N., & Chakraborty G. (2009). Perceived travel risks regarding terrorism and disease: The case of Thailand. *Tourism Management*, 30(3), 410–418. Ανάκτηση από <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0261517708001222>
- Rodriguez C. (2017). Blacklisting Venice To Save It From Too Many Tourists And Too Few Venetians. *Forbes*. Ανάκτηση από <https://www.forbes.com/sites/ceciliarodriguez/2017/05/29/blacklisting-venice-to-save-it-from-too-many-tourists-and-too-few-venetians/#78a9b6e31e50>
- Romagosa F., Priestley G.K., & Llurdés J.C. (2018). The Role of Tourism in Sustainable Development Strategies. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*. σσ. 77–95.
- Sarantakou E. , & Terkenli S. (2019). Non-institutionalized forms of tourism accommodation and overtourism impacts on the landscape: the case of Santorini, Greece. *Tourism Planning and Development*, σσ. (411-433).
- Saveriades A. (2000). Establishing the social tourism carrying capacity for the tourism resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*, σσ. (21:147-156).
- Seguí A. E. (2009). «Estrategias de complementariedad entre comercio y turismo en centros históricos patrimoniales: el caso de Venecia». *Boletín de la Asociación de Geógrafos españoles*, σσ. 50, 281-296.
- Seraphin H., Sheeran P., & Pilato M. (2018). Over-tourism and the fall of Venice as a destination. *Journal of Destination Marketing & Management*, σσ. pp.374-376.
- Sigala M., Christou E., & Gretzel U. (2012). A review of: ‘Social media in travel, tourism and hospitality: theory, practice and cases’. *Journal of Tourism Geographies*. σσ. 17 (1), pp.161-162.
- Sigala M. (2020, 09). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research* 117 (2020) 312–321. Ανάκτηση από <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296320303908>
- Sirgy M. J., Meadow H. L., & Samli A. C. (1995). Past, present, and future: An overview of quality-of-life research in marketing. In M. Joseph Sirgy & A. C. Samli (Eds.), *New dimensions of marketing and quality-of-life research*. Westport: Greenwood Press, σσ. 335–364.
- Smith O. (2018). Europe"s latest victim of Over tourism. Ανάκτηση από <http://www.traveller.com.au/greece-tourism-numbers-europes-latest-victim-of-overtourism-h110v6>
- Stanchev R. (2018). The most affected European destinations by over-tourism. *Universitat de les Illes Balears*.
- Taiminen S. (2018). The negative impacts of overtourism on tourism destination from environmental and socio-cultural perspectives.

- Tan S., Luh D., & Kung S. (2014). A taxonomy of creative tourists in creative tourism. *Tourism Management*, σσ. 248-259.
- Team Tourism Consulting. (2018, 10). Destination Management Plan for Santorini. *EBRD (European Bank for Reconstruction and Development)*. Ανάκτηση από <https://www.destinationmanagementplan.gr/wp-content/uploads/2020/04/DMP-Santorini.pdf>
- Testa S. (2011). *E le chiamano navi, Venice. Corte del Fontego editore.*
- The Local IT. (2016). Venetians hold rally to fight city's exodus. *TheLocal.it*. Ανάκτηση από <https://www.thelocal.it/20161113/venetians-rally-to-fight-citys-exodus>
- tourismtoday.gr. (2023, 08 20). Βενετία: Σήμα κινδύνου λόγω υπερτουρισμού και κλιματικής αλλαγής εκπέμπει η Unesco. *tourismtoday.gr*. Ανάκτηση από <https://www.tourismtoday.gr/%CE%B2%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CF%8D%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CF%89-%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9/>
- tourismtoday.gr. (2024, 01 02). Νέα μέτρα κατά του υπερτουρισμού στη Βενετία. *tourismtoday.gr*. Ανάκτηση από <https://www.tourismtoday.gr/%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CE%BC%CE%AD%CF%84%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%AC-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%81%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%8D-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%B2/>
- Trancoso González A. (2018). Venice: the problem of overtourism and the impact of cruises. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*, σσ. pp.35-51.
- UNEP, & UNWTO. (2005). Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers. Unwto.org. Ανάκτηση από <https://sdt.unwto.org/sustainable-development>
- UNESCO. (2006). Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism Discussion Report of the Planning Meeting for 2008 International Conference on Creative Tourism Santa Fe., (σσ. October 25–27, 2006). New Mexico, USA.
- UNWTO. (2017). Tourism and the Sustainable Development Goals- Journey to 2030. Madrid. Ανάκτηση από <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419401>
- UNWTO. (2017). World Tourism Organization and United Nations Development Programme Tourism and the Sustainable Development Goals—Journey to 2030, Highlights. Madrid. Ανάκτηση από <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284419340>
- UNWTO. (2020). Παγκόσμιο Βαρόμετρο Τουρισμού UNWTO (Τόμος 18, Τεύχος 2, Μάιος 2020). *UNWTO*.
- Uysal M., Woo E., Singal M., Martin M., & Martin B. (1990, 12). An examination of the relationship between carrying capacity and the tourism lifecycle: Management and policy implications. *Journal of Environmental Management*. Ανάκτηση από file:///C:/Users/User/Downloads/An_examination_of_the_relationship_between_carryin.pdf

- Valcárcel M. (2018). «¿Y si muriese Venecia?». *ABC Cultural*, σσ. Saturday edition, 02.06.18. pp. 14-15.
- Vishwambhar P.S. (2018). Carrying capacity analysis and destination development: a case study of Gangotri tourists/pilgrims' circuit in the Himalaya. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, σσ. 23(3):312-322.
- WCED. (1987). Our common future. *Oxford: Oxford University Press*.
- Weaver. (2005). The mcdonaldization thesis and cruise tourism. *Annals of Tourism Research. Elsevier Ltd.*, 32(2), σσ. pp. 346–366.
- Weber F., Stettler J., Priskin J., Rosenberg-Taufer B., Ponnappureddy S., Fux S., . . . Barth M. (2017). Tourism destinations under pressure. Challenges and innovative solutions. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/317544595_Tourism_destinations_under_pressure_-_Challenges_and_innovative_solutions
- Wei Y., Huang C., Li J., & Xie L. (2016). An evaluation model for urban carrying capacity: A case study of China's mega-cities. *Habitat International*, 53, σσ. 87–96.
- World Economic Forum. (2019). Outbreak readiness and business impact protecting lives and livelihoods across the global economy. Ανάκτηση από http://www3.weforum.org/docs/WEF_HGHI_Outbreak_Readiness_Business_Impact.pdf
- Yu M., Li Z., Yu Z., He J., & Zhou J. (2020). Communication related health crisis on social media: a case of COVID-19 outbreak. *Current Issues in Tourism*.
- Zheng Y., Goh E., & Wen J. (2020). The effects of misleading media reports about COVID-19 on Chinese tourists' mental health: A perspective article. *Anatolia*, 31(2), σσ. 337–340.

Ελληνόγλωσση

- Αυγερινού- Κολώνια Σ., & Τουφεγγοπούλου Α. (2012). *Ο σχεδιασμός της Πολιτιστικής Κληρονομιάς με όρους Βιωσιμότητας. Οι επιπτώσεις του στην Τουριστική εικόνα και την ανάπτυξη του αστικού χώρου, μέσα από την εμπειρία της Κέρκυρας. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.*
- Βικιλεξικό. (2022). Ετυμολογία υπερ-. Ανάκτηση από <https://el.wiktionary.org/wiki/%CF%85%CF%80%CE%B5%CF%81->
- Βικιπαίδεια. (2024). Βενετία.
- Βικιπαίδεια. (2024). Ντούμπροβνικ.
- Βικιπαίδεια. (2024). Τουρισμός. Ανάκτηση από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82>

- Βλάχος Π. (2020). COVID-19 και Βιώσιμη Ανάπτυξη. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/life/environment/1077144/covid-19-kai-viosimi-anaptyxi/>
- Γεμελιάρης Ι. (2014). *Οικονομική - Τουριστική Ανάπτυξη των Νησιών του Αιγαίου. Μελέτη Περίπτωσης των Κυκλάδων*. Master. Τρίπολη: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Γιαγκίνης Ι. (2023, 12 31). Μέτρα για τον... υπερτουρισμό στη Βενετία: Τέλος τα γκρουπ άνω των 25 ατόμων και οι ντουντούκες. *Euronews*. Ανάκτηση από <https://gr.euronews.com/2023/12/31/metra-gia-ton-ypertourismo-sti-venetia>
- Γοσποδίνη Α. (2022). Αστικός Σχεδιασμός: Προκλήσεις και Νέοι Ορίζοντες. *Σημειώσεις στο μάθημα "Αστικές Αναπλάσεις. Διεθνείς Προσεγγίσεις και πρότυπα"*. Βόλος.
- Γοσποδίνη Α. (2023). Έννοια και Δυναμική των Smart Cities. Πανεπιστημιακές σημειώσεις στο Μάθημα ΠΜΣ6Α: Πολιτικές αστικής ανάπτυξης για δημιουργικές και ευφυείς πόλεις.
- Η Καθημερινή. (2018). «Κόλαση» από τους τουρίστες στο Ντουμπρόβνικ. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση 04 19, 2024, από <https://www.kathimerini.gr/986107/article/epikairothta/kosmos/kolash-apo-toys-toyristes-sto-ntoymprovnik>
- Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. (2023, 07 31). Βενετία: Σε κίνδυνο λόγω υπερτουρισμού και κλιματικής αλλαγής – Η πρόταση της UNESCO. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/world/562547578/unesco-se-kindyno-i-venetia-logo-ypertourismoy-kai-klimatikis-allagis/>
- Καλαντζή Ε. (2020). *Δημιουργικός, Βιώσιμος και Έξυπνος τουρισμός: Μία ολοκληρωμένη προσέγγιση για τον αστικό πολιτιστικό τουρισμό*. Θεσσαλονίκη: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης (ΑΠΘ).
- Καλαντζή Ε. (2020). *ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΕΥΦΥΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ: ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ (Διπλωματική εργασία). Τμήμα Χωροταξίας.
- Κουλιακούδη Μ. (2019). *Υπερτουρισμός και έξυπνες τεχνολογίες. Προτάσεις για τον περιορισμό των επιπτώσεων του υπερτουρισμού στη νήσο Θήρα*. Σαντορίνη: ΕΑΠ.
- Κοκκώσης Χ., & Τσάρας Π. (2001). *Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις: Κριτική.
- Κομίλης Π. (2007). *Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης (2η έκδ.)*. Αθήνα: Εκδόσεις: Προπομπός.
- Κουσούνης Σ. (2022, 01 18). Πώς θα αλλάξει το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης σε Σαντορίνη και Μύκονο. *Travel.gr*. Ανάκτηση από <https://www.travel.gr/experiences/travel/postha-allaxei-to-montelo-toyristikis/>
- Μητροπούλου Α. . (2019). Προς ένα νέο μοντέλο αλληλεπίδρασης επισκεπτών και κατοίκων. *Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών*.
- Μπέλλος Η. (2023, 04 24). Η Μεσόγειος περιορίζει την κρουαζιέρα. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/economy/562390990/i-mesogeios-periorizei-tin-kroyaziera/>

- Παράβας Β. (2018, 05 17). Πρωτοβουλία για τη δημιουργία θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής Σαντορίνης. *GreenAgenda.gr*. Ανάκτηση από <https://greenagenda.gr/%CF%80%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%B9%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B8%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%83%CF%83/>
- Πολυχρονοπούλου Μ. (2008). Διπλωματική εργασία με θέμα: "Τουρισμός: υπόδειγμα ζήτησης τουρισμού για την Ελλάδα". Πανεπιστήμιο Πειραιά, Τμήμα Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής Διοικητικής. Ανάκτηση από <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/2702>
- Σβορώνου Ε., & Συμβουλίδου Μ. (2009). *Μέθοδοι και Εργαλεία Σχεδιασμού των Εναλλακτικών και Ειδικών Μορφών Τουρισμού. Στο Μ. Σωτηριάδης και Ι. Φαρσάρη (Επιμ.), Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: INTERBOOKS.
- Σμιτ Ν. (2018, 03). MasterPlan της Πολιτιστικής Διαδρομής Σαντορίνης. «Αποτύπωση και Ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης. ΔΙΑΖΩΜΑ. Ανάκτηση από http://www.plan-architects.gr/img/news/docs/Santorini_Phase_A.PDF
- Σπιλάνης Ι., & Βαγιάννη Ε. (2002). *Βιωματικός Τουρισμός και Φέρουσα Ικανότητα σε ευαίσθητα νησιωτικά οικοσυστήματα*. Εργαστήριο τοπικής και νησιωτικής ανάπτυξης: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.